

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

АДАМОВА ІММІЛЕЙЛА ХАГАНІЇВНА

УДК 342.7(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Адамова І.Х.

Науковий керівник – **Чорна Аліна Миколаївна**, доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Адамова І.Х. Організація адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правові засади. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

Дисертацію присвячено визначенню правової природи, сутності та особливостей організації адвокатської діяльності в Україні, а також формулюванню на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення практичних аспектів функціонування адвокатури, що дозволяє заповнити існуючі прогалини у вітчизняній науці адміністративного права.

У дослідженні доведено, що адвокатська діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження становить регламентовану адміністративно-правовими нормами професійну діяльність адвокатів щодо охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги, а також сукупність організаційних заходів, спрямованих на забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам.

Доведено, що адвокатська діяльність мала значний шлях свого історичного становлення, який прослідковується в контексті становлення України як незалежної держави. Серед ключових етапів становлення адвокатської діяльності у період набуття незалежності нашої держави, визначено такі: 1) здобуття Україною незалежності і, як наслідок, прийняття базових нормативно-правових актів, що закріпили основи здійснення адвокатської діяльності (1990–1991 роки); 2) прийняття Закону України «Про адвокатуру», що визначив основоположні засади здійснення адвокатської діяльності (1992 рік); 3) прийняття Основного Закону України, який визначив адвокатуру як ключовий інститут, що забезпечує право особи на захист й

правничу допомогу (1996 рік); 4) набрання чинності Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який визначив нові правові засади функціонування адвокатури, замінивши попередній закон та низку інших нормативно-правових актів (2012 рік); 5) прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», що доповнив Основний Закон України новою нормою – ст. 131-2, що присвячена питанням адвокатури та її діяльності (2016 рік); 6) затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, яка визначила необхідність удосконалення інституту адвокатури, включаючи посилення гарантій, реформи дисциплінарного провадження, розширення доступу до реєстрів і реформування кваліфікаційних вимог (2021 рік).

Надано наукове розуміння поняття «завдання адвокатської діяльності» як визначену в нормативно-правових приписах сукупність напрямів здійснення такої діяльності адвокатами шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги особі задля забезпечення, охорони й захисту її прав, свобод та інтересів. Серед завдань адвокатської діяльності названо: надання правової інформації особі, роз'яснень і консультувань щодо можливих варіантів її застосування; здійснення документального супроводження діяльності особи з правових питань; здійснення представництва особи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, міжнародних організаціях, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності; захист прав, свобод та інтересів особи в межах відповідного різновиду судочинства;

Визначено категорію «принципи адвокатської діяльності в Україні», під якими запропоновано розуміти регламентовану адміністративно-правовими нормами сукупність основоположних засад та ідей, на основі й відповідно до яких адвокати надають відповідний різновид правничої допомоги особі, а також здійснюються організаційні заходи, спрямовані на забезпечення такої діяльності по певному напрямку. Принципи адвокатської діяльності згруповані таким чином: 1) загальноправові принципи: верховенства права, законність,

рівність; 2) міжгалузеві принципи: презумпція невинуватості, конфіденційність, доступність, незалежність, уникнення конфлікту інтересів; 3) спеціальні принципи: дотримання адвокатської етики, пріоритет інтересів клієнта, компетентність і добросовісність;

Обґрунтовано, що публічно-правовий статус суб'єктів адвокатської діяльності – це закріплений в приписах чинного національного законодавства комплекс професійних прав та обов'язків таких суб'єктів, а також гарантій їх належної реалізації, що забезпечується можливістю застосування заходів юридичної відповідальності. Визначено, що суб'єктами адвокатської діяльності є сукупність осіб, які відповідно до нормативно-правових приписів наділяються комплексом професійних прав та обов'язків, на яких поширюється комплекс законодавчих гарантій задля належного здійснення завдань і функцій щодо надання правничої допомоги особі, а також забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам. З огляду на доволі значну кількість суб'єктів адвокатської діяльності, їх публічно-правовий статус досліджено в залежності від їх групової приналежності наступним чином: 1) індивідуальні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокати, адвокати іноземних держав, помічники адвокатів, адвокатські бюро; 2) колективні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокатура України, адвокатські об'єднання, об'єднання адвокатів; 3) органи адвокатського самоврядування як суб'єкти адвокатської діяльності: Національна асоціація адвокатів України, з'їзд адвокатів України, конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, ревізійна комісія адвокатів регіону.

Доведено, що набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні є нормативно визначеною процедурою доступу до професії, для якої запроваджене додаткове регулювання, тобто встановлено перелік вимог, заборон (обмежень) і послідовність етапів виконання процедури, які закріплені на рівні закону. Проведення процедури реалізується із залученням

органів адвокатського самоврядування, яким державою делеговано встановлення та нормативне закріплення способу реалізації вимог закону. Процедура допуску до професії адвоката є складовою частиною розвитку інституту адвокатури України і як така має сприяти забезпеченню високого рівня фахової підготовки та суворому дотриманню професійної етики адвокатів (в тому числі майбутніх адвокатів).

Досліджено процедуру допуску до професії адвоката через діяльність її основного виконавця (тобто органів адвокатського самоврядування), функції із реалізації зазначеної процедури класифіковано за такими видами діяльності: 1) встановлення і перевірка певних фактів (освіта, стаж тощо); 2) проведення адміністративно-організаційних заходів спрямованих на забезпечення високого рівня фахової підготовки та суворого дотримання професійної етики майбутніми адвокатами (кваліфікаційний іспит, стажування, присяга); 3) забезпечення належного документування для оформлення правового статусу адвоката (видача свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю тощо).

Доведено існування різновидів адміністративних процедур здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні: 1) внутрішній недержавний контроль (базується на незалежності адвокатури та використовується органами адвокатського самоврядування для внутрішнього управління адвокатурою, виступає як основний вид контролю); 2) зовнішній державний контроль (спирається на повноваження державних суб'єктів і застосовується до адвокатів й адвокатури в межах забезпечення механізму реалізації державної влади на загальних засадах, тобто не має на меті управління адвокатською діяльністю як такою, а застосовується у разі, коли статус адвоката тягне за собою й інші, додаткові або супутні взаємовідносини); 3) зовнішній наддержавний контроль (здійснюється на договірній основі з метою забезпечення належних стандартів побудови, існування та функціонування національних адвокатур).

Наголошено, що самоврядний контроль як механізм забезпечення діяльності адвокатури вирізняється системністю, збалансованістю, деталізованою процесуальною складовою нормативно-правових актів, якими він регламентується. Доведено, що самоврядний контроль – це фундамент впорядкованості та стабільності функціонування всіх інституцій адвокатури, оскільки від його реалізації залежить якість охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги.

Встановлено особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю, який є центральним елементом у забезпеченні правових гарантій адвокатури та полягає у створенні умов, за яких члени професійної адвокатської спільноти можуть повноцінно виконувати свої професійні та морально-етичні обов'язки; спрямований на підтримку високих професійних стандартів діяльності шляхом чіткого визначення та підтвердження рівня фахової підготовки осіб, які прагнуть долучитися до професії; забезпечення безперервного професійного розвитку через підвищення кваліфікації; ефективне врегулювання питань дисциплінарної відповідальності, а також утвердження й дотримання морально-етичних засад адвокатської професії тощо.

З'ясовано, що незалежність адвокатської діяльності надійно гарантується державами-членами ЄС, а адвокати мають широкі можливості в наданні правової допомоги та здійсненні правозахисної діяльності. Наголошено, що майбутнє української адвокатури – це глибока інтеграція в правову систему ЄС шляхом змін та доповнень до чинного законодавства, що регулює дану сферу. Впровадження всеохоплюючої цифровізації є альтернативою можливим зловживанням, а також вона б сприяла розвантаженню суддів, так як обробка інформації та прийняття рішень і їх процесуально-документальне оформлення займало б значно менше часу. Звернено увагу, що важливим фактором є загальна демократизація правового поля України і наявних в ньому процесуальних механізмів за європейським прикладом, так як діяльність адвокатури відбувається саме в його рамках.

Тому реформа адвокатури і запровадження досвіду провідних країн світу в українське законодавство, що регулює діяльність даної інституції, мають відбуватися разом з глибокими системними змінами юридичної екосистеми країни, впровадженням технологічних інновацій в тому числі.

Доведено, що сфера адміністративно-правового врегулювання адвокатської діяльності в Україні залишається динамічною. Напрямки її розвитку витікають з: 1) інтересів адвокатської спільноти й органів адвокатського самоврядування; 2) законодавчих новацій і державних нормотворчих ініціатив; 3) успішних закордонних практик, міжнародних стандартів та вимог. Окреслені особливості ведуть до поступового переосмислення ролі адвокатської діяльності в Україні та її диференціювання від інших правничих й наближених до них професій. В свою чергу, окреслені особливості обґрунтовують доцільність вироблення специфічних правових й фінансових інструментів підтримання належного рівня надійності та якості адвокатської діяльності. Одним із напрямів подібної розбудови, що вже активно застосовується в практиках інших держав, є страхування відповідальності адвоката.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, публічно-правовий статус, адміністративні правовідносини, адміністративні процедури, набуття права, кваліфікаційний іспит, професійна діяльність, регульована професія, професійна етика адвоката, контроль, органи адвокатського самоврядування.

SUMMARY

Adamova I.Kh. Organization of advocacy in Ukraine: administrative and legal principles. – *Qualification scientific work in the form of a manuscript.*

The thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science in speciality 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to determining the legal nature, essence, and peculiarities of the organization of legal practice in Ukraine, as well as formulating proposals and recommendations for improving the practical aspects of the functioning of the legal profession on this basis, which allows filling existing gaps in domestic administrative law science.

The study proves that advocacy, as a subject of administrative and legal research, constitutes a professional activity of lawyers regulated by administrative and legal norms. It involves the protection of the rights, freedoms, and interests of individuals through the provision of relevant legal assistance, as well as a set of organizational measures aimed at ensuring such activities in specific areas.

It is demonstrated that advocacy has undergone a significant historical development, traceable in the context of Ukraine's formation as an independent state. The key stages in the establishment of advocacy during Ukraine's independence include: 1) Acquisition of Independence and Adoption of Basic Legal Acts (1990–1991): Ukraine's independence led to the adoption of fundamental regulatory acts that enshrined the principles of advocacy. 2) Adoption of the Law of Ukraine "On Advocacy" (1992): This law defined the fundamental principles for the practice of advocacy. 3) Adoption of the Constitution of Ukraine (1996): The fundamental law established the bar as a key institution ensuring the right to defense and legal aid. 4) Enactment of the Law of Ukraine "On the Bar and Advocacy" (2012): This law introduced new legal principles for the functioning of the bar, replacing the previous law and a number of other regulatory acts. 5) Adoption of the Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice)" (2016): This law

supplemented the Constitution with a new norm – Article 131-2, dedicated to matters of advocacy and its activities. 6) Approval of the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Justice for 2021–2023 (2021): This strategy highlighted the need to improve the institution of advocacy, including strengthening guarantees, reforming disciplinary proceedings, expanding access to registers, and reforming qualification requirements.

A scientific understanding of the concept of "tasks of advocacy" is provided, defined as a set of directions for such activity by lawyers, outlined in regulatory provisions. This involves providing relevant legal assistance to individuals to ensure, protect, and defend their rights, freedoms, and interests. The tasks of advocacy include: providing legal information to individuals, explanations, and consultations regarding possible applications; providing legal documentation support for individuals' activities; representing individuals in state authorities, local self-government bodies, international organizations, enterprises, institutions, and organizations regardless of ownership forms; and protecting the rights, freedoms, and interests of individuals within the framework of relevant types of legal proceedings.

The category of "principles of advocacy in Ukraine" is defined. These are proposed to be understood as a set of fundamental principles and ideas regulated by administrative and legal norms, based on and in accordance with which lawyers provide relevant legal assistance to individuals, and organizational measures aimed at ensuring such activities in a specific area are carried out. The principles of advocacy are grouped as follows: 1) General legal principles: rule of law, legality, equality; 2) Intersectoral principles: presumption of innocence, confidentiality, accessibility, independence, avoidance of conflicts of interest; 3) Special principles: adherence to legal ethics, client interest priority, competence, and good faith.

It is substantiated that the public legal status of subjects of advocacy is a complex of professional rights and obligations of such subjects, enshrined in the provisions of current national legislation, as well as guarantees for their proper implementation, ensured by the possibility of applying measures of legal

responsibility. It is determined that the subjects of advocacy are a group of individuals who, in accordance with regulatory provisions, are endowed with a complex of professional rights and obligations, and to whom a complex of legislative guarantees extends for the proper fulfillment of tasks and functions related to providing legal assistance to individuals, and ensuring such activities in relevant areas. Given the rather significant number of subjects of advocacy, their public legal status is examined based on their group affiliation as follows: 1) Individual subjects of advocacy: lawyers, foreign lawyers, lawyer's assistants, law offices; 2) Collective subjects of advocacy: the Bar of Ukraine, bar associations, associations of lawyers; 3) Bodies of bar self-government as subjects of advocacy: the National Bar Association of Ukraine, the Congress of Lawyers of Ukraine, the conference of lawyers of the region, the council of lawyers of the region, the Council of Lawyers of Ukraine, the Higher Qualification and Disciplinary Commission of the Bar, the Qualification and Disciplinary Commission of the Bar, the Higher Auditing Commission of the Bar, the Auditing Commission of Lawyers of the region.

It is proven that acquiring the right to practice advocacy in Ukraine is a normatively defined procedure for access to the profession, for which additional regulation has been introduced. This includes a list of requirements, prohibitions (restrictions), and a sequence of procedural stages, all enshrined at the legislative level. The procedure is implemented with the involvement of bar self-government bodies, to which the state has delegated the establishment and normative consolidation of the method for fulfilling legal requirements. The procedure for admission to the legal profession is an integral part of the development of the institution of advocacy in Ukraine and, as such, should contribute to ensuring a high level of professional training and strict adherence to professional ethics by lawyers (including future lawyers).

The procedure for admission to the legal profession through the activities of its main executor (i.e., the bodies of bar self-government) has been investigated. The functions for implementing this procedure are classified by the following types of activity: 1) Establishing and verifying certain facts: education, experience, etc.

2) Conducting administrative and organizational measures aimed at ensuring a high level of professional training and strict adherence to professional ethics by future lawyers: qualification exam, internship, oath. 3) Ensuring proper documentation for formalizing the legal status of a lawyer: issuing a certificate of the right to practice advocacy, etc.

The existence of types of administrative procedures for controlling advocacy in Ukraine is proven: 1) Internal non-state control: based on the independence of the bar and used by bar self-government bodies for internal management of the bar; it acts as the primary type of control. 2) External state control: based on the powers of state subjects and applied to lawyers and the bar within the framework of ensuring the mechanism for exercising state power on general principles; it does not aim to manage advocacy as such but is applied when the status of a lawyer entails other, additional, or related relationships. 3) External supranational control: carried out on a contractual basis to ensure proper standards for the establishment, existence, and functioning of national bar associations.

It is emphasized that self-governing control as a mechanism for ensuring the activities of the bar is characterized by systematicity, balance, and a detailed procedural component of the regulatory acts that regulate it. It is proven that self-governing control is the foundation of order and stability in the functioning of all bar institutions, as the quality of protection of individuals' rights, freedoms, and interests through the provision of appropriate legal assistance depends on its implementation.

The peculiarities of organizing self-governing control over advocacy have been established. This control is a central element in ensuring legal guarantees for the bar and involves creating conditions under which members of the professional legal community can fully perform their professional and moral-ethical duties. It is aimed at maintaining high professional standards of activity through clear definition and confirmation of the level of professional training of individuals seeking to join the profession; ensuring continuous professional development through advanced training; effective regulation of disciplinary responsibility issues; and establishing

and adhering to the moral and ethical principles of the legal profession, among others.

It has been clarified that the independence of advocacy is reliably guaranteed by EU member states, and lawyers have broad opportunities in providing legal assistance and carrying out human rights activities. It is emphasized that the future of Ukrainian advocacy involves deep integration into the EU legal system through amendments and additions to the current legislation governing this area. The implementation of comprehensive digitalization is an alternative to possible abuses and would also help alleviate the burden on judges, as information processing, decision-making, and their procedural and documentary formalization would take significantly less time. It is noted that a crucial factor is the general democratization of Ukraine's legal field and its existing procedural mechanisms following the European example, as advocacy operates within its framework. Therefore, the reform of the bar and the integration of the experience of leading countries into Ukrainian legislation regulating the activities of this institution must occur alongside deep systemic changes in the country's legal ecosystem, including the implementation of technological innovations.

It is proven that the sphere of administrative and legal regulation of advocacy in Ukraine remains dynamic. The directions of its development stem from: 1) Interests of the legal community and bar self-government bodies. 2) Legislative innovations and state norm-setting initiatives. 3) Successful foreign practices, international standards, and requirements.

The outlined features lead to a gradual rethinking of the role of advocacy in Ukraine and its differentiation from other legal and related professions. In turn, these features justify the expediency of developing specific legal and financial instruments to maintain an appropriate level of reliability and quality of advocacy. One direction of such development, already actively applied in the practices of other states, is lawyer's professional liability insurance.

Key words: advocacy, legal practice, public legal status, administrative legal relations, administrative procedures, acquisition of rights, qualification examination,

professional activity, regulated profession, professional ethics of a lawyer, control, bar self-government bodies.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Адамова І.Х. Адвокатська діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження. *KELM*. 2023. № 3(55). С. 397–403 (Республіка Польща).
2. Адамова І.Х. Зарубіжний досвід здійснення адвокатської діяльності та його адаптація до вітчизняної системи адвокатури. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3. Т. 33. С. 450–460.
3. Адамова І.Х. Процедура набуття права на заняття адвокатською діяльністю: питання сьогодення. *Право.и*. 2024. № 3. С. 382–388.
4. Адамова І. Х. Принципи адвокатської діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 681–689.
5. Адамова І.Х. Особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю. *Наукові записки*. Серія: Право. 2024. Вип. 17. С. 114–120.
6. Адамова І.Х. Теоретико-методологічні засади дослідження специфіки професії адвоката. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 397–401.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Адамова І. Х. Деякі аспекти організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття: тези доп. учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 24 лист. 2023 р.)*. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 229–232.
8. Адамова І. Х. Закордонні підходи до адвокатської діяльності: аналіз та можливості використання в Україні. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття: тези доп. учасників IX*

Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 7 черв. 2024 р.). Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 129–133.

9. Адамова І.Х. Забезпечення прав людини адвокатом в умовах дії воєнного стану. *Актуальні питання адміністративного права та процесу в умовах воєнного стану: збірник матеріалів X Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених.* (Кропивницький, 6 груд. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 12–14.

10. Адамова І. Х. Деякі аспекти реалізації процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку: тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.).* Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 240–242.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	26
1.1. Адвокатська діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження.....	26
1.2. Становлення, завдання та принципи адвокатської діяльності в Україні.....	41
1.3. Публічно-правовий статус суб'єктів адвокатської діяльності в Україні.....	63
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	87
2.1. Набуття права на заняття адвокатською діяльністю.....	87
2.2. Адміністративні процедури здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави.....	108
2.3. Особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю.....	134
Висновки до розділу 2.....	155
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	160
3.1. Зарубіжний досвід здійснення адвокатської діяльності та його адаптація до вітчизняної системи адвокатури.....	160
3.2. Напрями розвитку адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні.....	178
Висновки до розділу 3.....	196
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	233

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна активно впроваджує судову та правову реформи, що є ключовим елементом на її шляху до інтеграції в європейську спільноту. Адвокатура в цьому процесі відіграє критично важливу роль у забезпеченні доступу до правосуддя, ефективного захисту прав і свобод громадян, а також у функціонуванні незалежної судової системи, яка має відповідати європейським стандартам. Адвокатура є одним з основних інститутів громадянського суспільства, що забезпечує реалізацію конституційного права кожного на професійну правничу допомогу. Ефективна організація адвокатської діяльності безпосередньо впливає на рівень правової культури в суспільстві, формує довіру до правосуддя та сприяє утвердженню принципу верховенства права.

Попри прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», існує гостра необхідність удосконалення адміністративно-правового регулювання зазначеної діяльності. Низка питань, що стосуються адміністративно-правових аспектів організації та здійснення адвокатської діяльності, залишається недостатньо врегульованою або потребує глибокого переосмислення, зокрема, взаємодії адвокатури з державними органами, механізмів контролю за її діяльністю, процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності та багатьох інших аспектів, які перебувають у площині адміністративного права.

На практиці щоденно виникає чимало проблем, пов'язаних саме з адміністративними аспектами адвокатської діяльності. Це починається з процедур допуску до професії та ведення Єдиного реєстру адвокатів України й закінчується питаннями представництва інтересів клієнтів у відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування. Усі ці практичні проблеми вимагають глибокого наукового аналізу та розробки чітких, обґрунтованих рекомендацій.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. У вітчизняній науці адміністративного права спостерігається брак комплексних досліджень, які були б присвячені саме адміністративно-правовим засадам організації адвокатської діяльності. Тому зазначене дослідження є вельми актуальним, своєчасним й таким, що потребує поглибленого наукового дослідження.

Для розробки авторських позицій з досліджуваного питання були опрацьовані такі дисертаційні праці з адміністративного права як: М.Р. Аракелян «Інститут адвокатури в правозахисній системі України: теоретико-правовий аспект» (2014 р.), А.В. Біцай «Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації» (2015 р.), Є.Ю. Бова «Організація безоплатної правової допомоги в Україні» (2009 р.), Н.І. Бочуляк «Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів» (2020 р.), Т.Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» (2016), В.А. Гвоздій «Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» (2020 р.), В.В. Заборовський «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (2017 р.), А.В. Захаров «Адміністративні процедури в адвокатській діяльності» (2022 р.), А.В. Іванцова «Організаційні форми діяльності адвокатури» (2010 р.), В.С. Личко «Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження» (2013 р.), С.С. Калинюк «Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект» (2015 р.), Г.В. Медвідчук «Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі» (2020), Н.А. Меєрович «Адміністративно-правове регулювання адвокатської діяльності в Україні» (2014 р.), М.В. Стаматіна «Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу» (2013 р.), Є.Ф. Шкребець «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» (2016 р.) та інші.

Значний внесок у вивчення та розв'язання проблемних аспектів організації адвокатської діяльності в Україні зробили такі відомі вчені як: О.М. Бандурка, С.В. Вилков, Ю.В. Гаруст, Є.А. Гетьман, С.Ф. Денисюк, О.В. Джафарова, О.С. Дніпров, О.Ю. Дрозд, Д.В. Журавльов, Т.О. Коломоєць, О.В. Кузьменко, К.М. Куркова, В.І. Курило, І.В. Курило, А.А. Манжула, Р.В. Миронюк, Л.І. Луценко-Миськів, В.Ю. Оксін, О.Ю. Прокопенко, Р.А. Сербин, Є.Ю. Соболев, Л.В. Сорока, М.В. Стаматіна, С.О. Шатрава, Р.В. Шаповал, В.М. Юрах, К.І. Чижмарь, А.М. Чорна та інші. Відсутність комплексного розгляду цієї проблематики з урахуванням поточних реалій лише підтверджує, наскільки актуальним, своєчасним та практично важливим є дослідження організації адвокатської діяльності в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обрана тема дисертаційного дослідження спрямована на реалізацію основних положень Законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правничу допомогу», Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Правил адвокатської етики, затверджених З'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року, Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021–2025 роки, затвердженої Радою адвокатів України від 2 липня 2021 року № 38, а також плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета і завдання дослідження. *Метою* наукової праці є комплексне осмислення та обґрунтування адміністративно-правових засад організації функціонування інституту адвокатури в Україні, а також розробка пропозицій, спрямованих на удосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності з урахуванням сучасних викликів, європейських стандартів та потреб українського суспільства.

Для досягнення визначеної мети в дисертації необхідно вирішити такі основні завдання:

- сформулювати поняття та розкрити зміст адвокатської діяльності як предмету адміністративно-правового дослідження;
- з’ясувати становлення, завдання та принципи адвокатської діяльності в Україні;
- розкрити особливості публічно-правового статусу суб’єктів адвокатської діяльності в Україні;
- визначити порядок та особливості набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні;
- розкрити особливості адміністративних процедур здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави;
- з’ясувати особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю;
- узагальнити зарубіжний досвід здійснення адвокатської діяльності та визначити напрямки його адаптації до вітчизняної системи адвокатури;
- сформулювати перспективні напрями розвитку адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні.

Об’єктом дослідження є публічно-правові відносини, які виникають в процесі організації та функціонування інституту адвокатури в Україні.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади організації адвокатської діяльності в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження було застосовано методологічні підходи з використанням філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

Визначення сутності та змісту адвокатської діяльності як предмету адміністративно-правового дослідження було досліджено із використанням структурно-семантичного методу (підрозділ 1.1). Застосування загальнонаукових методів *аналізу* та *синтезу* дозволило виявити особливості становлення, завдання та принципи адвокатської діяльності в Україні

(підрозділ 1.2). Розкриттю особливостей публічно-правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності в Україні сприяло комплексне застосування методів *узагальнення, аналогії та гіпотетичного припущення* (підрозділ 1.3).

Окреслення набуття права на заняття адвокатською діяльністю стало можливим завдяки *системно-функціональному* методу (підрозділ 2.1). З'ясуванню змісту адміністративних процедур здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави сприяло застосування *формально-юридичного та аксіоматичного* методів наукового пізнання (підрозділ 2.2). *Діалектичний* метод використано при з'ясуванні особливостей організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю (підрозділ 2.3).

Поєднання методів *класифікації, індукції та дедукції* дало можливість дослідити та окреслити позитивний зарубіжний досвід здійснення адвокатської діяльності, а також визначити можливі шляхи його адаптації до вітчизняної системи адвокатури (підрозділ 3.1). Метод *моделювання* у поєднанні з методом *прогнозування* дозволили окреслити напрямки розвитку адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні (підрозділ 3.2).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертаційної роботи сформовано на рівні системи наукових праць вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, теорії управління, конституційного та адміністративного права та багатьох інших галузевих наук.

Нормативно-правовою основою дослідження є Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативно-правові акти Міністерства юстиції України та органів адвокатського самоврядування тощо.

Інформаційну та емпіричну основу дисертації становлять рішення, звітна документація органів адвокатського самоврядування, довідкові видання та статистичні матеріали. Використано також особистий досвід роботи автора в адвокатурі.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в сучасному погляді на існуючу систему адміністративно-правового забезпечення функціонування адвокатури в Україні та формулюванні на цій основі пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення практичних аспектів функціонування адвокатури, що дозволяє заповнити існуючі прогалини у вітчизняній науці адміністративного права. За результатами здійсненого дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і пропозицій, зокрема:

вперше:

- під адвокатською діяльністю як предметом адміністративно-правового дослідження запропоновано розуміти регламентовану адміністративно-правовими нормами професійну діяльність адвокатів щодо охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги, а також сукупність організаційних заходів, спрямованих на забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам;

- обґрунтовано, що публічно-правовий статус суб'єктів адвокатської діяльності – це закріплений в приписах чинного національного законодавства комплекс професійних прав та обов'язків таких суб'єктів, а також гарантій їх належної реалізації, що забезпечується можливістю застосування заходів юридичної відповідальності. Публічно-правовий статус суб'єктів адвокатської діяльності розглянуто залежно від їх групової приналежності: 1) індивідуальні суб'єкти адвокатської діяльності; 2) колективні суб'єкти адвокатської діяльності; 3) органи адвокатського самоврядування як суб'єкти адвокатської діяльності;

- сформульовано напрямки розвитку адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні;

удосконалено:

- наукові положення щодо суб'єктів адвокатської діяльності, під якими запропоновано розуміти сукупність осіб, які відповідно до нормативно-правових приписів наділяються комплексом професійних прав та обов'язків, на яких поширюється комплекс законодавчих гарантій задля належного

здійснення завдань і функцій щодо надання правничої допомоги особі, а також забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам;

– наукове розуміння поняття «завдання адвокатської діяльності» як визначену в нормативно-правових приписах сукупність напрямів здійснення такої діяльності адвокатами шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги особі задля забезпечення, охорони й захисту її прав, свобод та інтересів. Серед завдань адвокатської діяльності названо: надання правової інформації особі, роз'яснень і консультувань щодо можливих варіантів її застосування; здійснення документального супроводження діяльності особи з правових питань; здійснення представництва особи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, міжнародних організаціях, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності; захист прав, свобод та інтересів особи в межах відповідного різновиду судочинства;

– положення, що набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні є нормативно визначеною процедурою доступу до професії, для якої запроваджене додаткове регулювання, тобто встановлено перелік вимог, заборон (обмежень) і послідовність етапів виконання процедури, які закріплені на рівні закону, провадження процедури реалізується із залученням органів адвокатського самоврядування, яким делеговано державою встановлення та нормативне закріплення способу реалізації вимог закону;

– наукові висновки щодо особливостей організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю, який є центральним елементом у забезпеченні правових гарантій адвокатури та полягає у створенні умов, за яких члени професійної адвокатської спільноти можуть повноцінно виконувати свої професійні та морально-етичні обов'язки; спрямований на підтримку високих професійних стандартів діяльності шляхом чіткого визначення та підтвердження рівня фахової підготовки осіб, які прагнуть долучитися до професії; забезпечення безперервного професійного розвитку через підвищення кваліфікації; ефективне врегулювання питань

дисциплінарної відповідальності, а також утвердження й дотримання морально-етичних засад адвокатської професії тощо;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичне визначення категорії «принципи адвокатської діяльності в Україні», під якими запропоновано розуміти регламентовану адміністративно-правовими нормами сукупність основоположних засад та ідей, на основі й відповідно до яких адвокати надають відповідний різновид правничої допомоги особі, а також здійснюються організаційні заходи, спрямовані на забезпечення такої діяльності по певному напрямку. Принципи адвокатської діяльності згруповані таким чином: 1) загальноправові принципи: верховенства права, законність, рівність; 2) міжгалузеві принципи: презумпція невинуватості, конфіденційність, доступність, незалежність, уникнення конфлікту інтересів; 3) спеціальні принципи: дотримання адвокатської етики, пріоритет інтересів клієнта, компетентність і добросовісність;

– наукові положення щодо класифікації «адміністративних процедур контролю» за особливостями суб'єктів реалізації контролю: 1) державний контроль (здійснюється органами виконавчої, судової та законодавчої влади); 2) недержавний контроль (реалізується недержавними соціальними інститутами, організаціями різних юридичних форм або громадськістю); 3) наддержавний контроль (застосовується суб'єктами на міжнародному рівні). В залежності від спрямування контролю адміністративні процедури запропоновано розділяти на: внутрішні (здійснюються в межах одного суб'єкта) та зовнішні (реалізуються одним суб'єктом по відношенню до іншого);

– наукові висновки, засновані на вивченні змісту чинного законодавства, документів планування, а також окремих прогресивних закордонних започаткувань, згідно з якими розвиток адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні характеризується спрямуванням на диференціювання такої діяльності від інших правничих та наближених до них професій, у зв'язку із чим наголошено на доцільності

вироблення специфічних правових та фінансових інструментів забезпечення надійності та якості адвокатської діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх використовують і надалі може бути використано в:

- *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення питань щодо сутності та особливостей організації адвокатської діяльності в Україні (акти впровадження Науково-дослідного інституту публічного права; Харківського національного університету внутрішніх справ);

- *правотворчій сфері* – для вдосконалення чинного законодавства, що регламентує процедурну складову організації адвокатської діяльності в Україні;

- *правозастосовній сфері* – для покращення особливостей організації здійснення адвокатської діяльності в Україні;

- *освітньому процесі* – під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Сучасні аспекти адміністративного права», «Адміністративна діяльність», для підготовки лекцій і навчальних посібників із цієї тематики (акт впровадження Харківського національного університету внутрішніх справ).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, сформульовані узагальнення та висновки оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (м. Харків, 24 листопада 2023 р.), «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (Харків, 7 червня 2024 р.), «Актуальні питання адміністративного права та процесу в умовах воєнного стану» (м. Кропивницький, 6 грудня 2024 р.); «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (м. Харків, 10 грудня 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, загальних висновків, списку

використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки. Список використаних джерел містить 240 найменувань і займає 28 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Адвокатська діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження

Адвокатська діяльність є одним із ключових елементів правової системи, яка забезпечує охорону й захист прав, свобод і законних інтересів особи. Така діяльність є не лише інструментом правничої допомоги, але й виконує широку суспільну функцію, сприяючи утвердженню принципів верховенства права, демократичності та справедливості. Роль адвокатури є особливо ваговою в умовах сучасних трансформаційних процесів у суспільстві, коли зростає потреба у висококваліфікованій правничій підтримці. Сучасні виклики, такі як реформування правової системи, глобалізаційні процеси та цифровізація, вимагають від адвокатури адаптації до нових умов. Зростання правових потреб населення, підвищення інтересу до захисту прав людини та розвиток демократичного суспільства додають адвокатській діяльності ще більшого значення. В Україні адвокатура також виступає гарантом дотримання професійної етики, правової прозорості та незалежності судової системи, забезпечуючи рівний доступ до правосуддя для всіх учасників відповідних суспільних відносин. Саме тому на сьогодні необхідно переглянути розуміння сутності адвокатської діяльності з позиції адміністративно-правового дослідження.

Проблематиці адвокатської діяльності, в тому числі визначенню її сутності, ознак і характерних особливостей, були присвячені праці таких учених як: М.Р. Аркелян, І.В. Головань, С.Д. Гусарєв, В.В. Дудченко, О.С. Заяць, Я.П. Зейкан, М.В. Кельман, Н.О. Обловацька, Ю.М. Оборотов, В.Б. Пчелін, О.В. Пчеліна, С.І. Погребняк, І.О. Садовська, А.А. Стародубцев,

А.М. Стебелєв, С.Я. Фурса та інші. Праці указаних вчених стали основою вдосконалення як теоретичних, так і практичних засад функціонування адвокатури та здійснення як у цілому, так і окремих напрямів адвокатської діяльності. Разом із тим стрімкий розвиток вітчизняного інституту адвокатури, оновлення національного законодавства, що визначає правові засади його функціонування, обумовлює необхідність перегляду існуючих підходів щодо розуміння його ключових аспектів, зокрема сутності адвокатської діяльності з позиції предмета адміністративно-правового дослідження. Як цілком слушно з цього приводу відмічають науковці: «... навряд чи можна посперечатися із твердженням, що зміст і визначення поняття «адвокатська діяльність» залишаються в Україні нез'ясованими, а отже, актуальність досліджень в цьому напрямі не викликає заперечень. Тим більше підкреслює І.В. Головань, в українському суспільстві й науковому середовищі відсутнє навіть усвідомлення наявності цієї проблеми» [58, с. 12]. На додаток слід вказати й на сьогоденні виклики обумовлені збройною агресією проти нашої держави і як наслідок запровадження правого режиму воєнного стану, що викликає необхідність посилення основних інституцій, функціонування яких спрямовано на забезпечення прав, свобод та інтересів особи, їх охорону та захист від протиправних посягань. Ось чому визначення сутності адвокатської діяльності як предмета адміністративно-правового дослідження набуває особливої актуальності.

Вирішуючи поставлене наукове завдання відразу слід зазначити, що на відміну вже не чинного Закону України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року [152], чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, який визначає правові засади організації та діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні, в п. 2 ч. 1 ст. 1 розкриває сутність адвокатської діяльності як незалежної професійної діяльності адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту [151]. І хоча, на перший погляд, вищенаведене визначення здається доволі лаконічним, у своєму змісті містить

ряд інших категорій, сутність яких законодавець розкриває окремо. Зокрема, такими категоріями є наступні:

- адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом (п. 1 ч. 1 ст. 1);

- захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення (п. 5 ч. 1 ст. 1);

- представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні (п. 9 ч. 1 ст. 1);

- інші види правничої допомоги – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення (п. 6 ч. 1 ст. 1);

- клієнт – фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність (п. 7 ч. 1 ст. 1) [151].

Як впливає з аналізу вищенаведеного, законодавець у зміст поняття адвокатської діяльності вкладає як окремі її види (захист і представництво),

так і вказує на правовий статус окремих суб'єктів (клієнт) даних суспільних відносин. При цьому окрема норма (ст. 19) вищенаведеного нормативно-правового акта присвячена саме різновидам адвокатської діяльності. Як свідчить аналіз даної норми на сьогодні можна назвати 9 окремих різновидів адвокатської діяльності, а вказівка на те, що: «Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом [151]», свідчить про те, що наведений законодавцем перелік є невичерпним і може бути доповнений іншими законодавчими приписами. З огляду на що постає логічне питання – навіщо під час розкриття сутності адвокатської діяльності вказувати на її окремі різновиди (до того ж далеко не всі), а потім додатково розкривати ще доволі значну кількість з них. На додаток слід вказати про ще один недолік запропонованого законодавцем визначення, що стосується відсутності в ньому вказівки на правову основу такої діяльності.

Вважаємо, що саме вищенаведені обставини й обумовлюють наявність численних дискусій навколо питання щодо визначення сутності адвокатської діяльності. При цьому відмітимо, що саме такий аспект як правова основа адвокатської діяльності, а отже і її юридична природа, взятий за основу її розуміння як предмету адміністративно-правового дослідження. У цьому контексті вважаємо за необхідне зробити деякі уточнення, які стосуються понятійно-категоріального апарату, що використовується в межах представленого наукового дослідження. Зокрема, в цьому випадку мова йде про сутність такої категорії як «предмет» та здійснення її порівняльного аналізу із категорією «об'єкт». Це пов'язано із тим, що вчені-адміністративісти у своїх працях, під час визначення сутності відповідного явища використовуються як категорію предмет адміністративно-правового дослідження, так і об'єкт адміністративно-правового дослідження, що, вважаємо й обумовлює необхідність певних уточнень з нашого боку.

Так, говорячи про категорію «предмет», зазначимо, що з позиції її семантичного сенсу, її сутність на сторінках великого тлумачного словника розкривають як:

- логічне поняття, що становить зміст думки, пізнання й таке інше;
- те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, чого-небудь;

- коло знань, що становить окрему дисципліну викладання [34, с. 1104].

Своєю чергою, у сучасній українській мові слово «об'єкт» використовується задля позначення наступного:

- явище, предмет, особа, що на них спрямовано певну діяльність, увагу і таке інше;

- пізнавана дійсність, що існує поза свідомістю людини та незалежно від неї;

- предмет наукового і подібного дослідження, спеціальної зацікавленості, компетенції;

- предмет, що розглядається з метою його використання за призначенням, вивчення [34, с. 803].

Як випливає з вищенаведеного, сутність відповідного об'єкта визначають через категорію «предмет», що, вважаємо, в першу чергу, пов'язано з етимологічним сенсом даного поняття. Зокрема, як свідчить етимологічний аналіз категорії «об'єкт», її використовували ще в давні часи, оскільки вона вживається ще в латинській мові як слово «objectum», що дослівно може бути перекладено як «предмет», на який спрямовано певну діяльність людини [16, с. 464]. Таке положення справ безумовно мало свій відбиток і на юридичній науці, де вищенаведені категорії, як правило, не використовуються самі по собі. Яскравим прикладом й обґрунтуванням зазначеного є те, що на сторінках юридичної енциклопедичної літератури під предметом права розуміють правовідносини, тобто суспільні відносини, що регулюються правом [33, с. 700].

При цьому, зауважує авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії, предмет права тісно пов'язаний з поняттям об'єкта права. Правовідносини стосуються матеріальних і нематеріальних благ, які є об'єктом права. Предмет права фактично збігається з поняттям предмета

правового регулювання [227, с. 60]. Зазначимо, що, на думку вчених, об'єкт права – це матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають правовідносини [33, с. 542]: речі, гроші, цінні папери та інше майно, у тому числі майнові права, роботи та послуги, інформація, нематеріальні особисті блага (честь і гідність людини, її свобода та недоторканість тощо), продукти духовної творчості й права інтелектуальної власності поведінка і дії юридичних та фізичних осіб тощо. Види й обсяг матеріальних та нематеріальних благ, які становлять об'єкт права, визначаються законодавцем і закріплюються в законах та інших нормативно-правових актах. Учені підкреслюють той факт, що поняття «об'єкт права» фактично є тотожним поняттю «об'єкт правового регулювання» [228, с. 212-213]. Аналіз наведених позицій свідчить, що досліджувані категорії є дуже схожими, однак не тотожними.

У цьому контексті наведемо позиції щодо розуміння сутності категорії «предмет», які можна зустріти на сторінках фахової літератури з філософії. Так, В.Л. Петрушенко в монографічній праці «Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції» зазначає, що предмет у прямому значенні це те, що виділене, позначене. У сучасній філософії, перш за все й переважно, це є частина (складова) об'єкту, яка виділена пізнавальною та практичною активністю людини й набула визначеності через віднесення до основних класифікаційних та типологічних окреслень дійсності. Той же самий об'єкт може постати різними предметами для різних наук [139, с. 165]. З огляду на що слід підтримати позицію стосовно того, що предмет та об'єкт дослідження – це різні поняття, внаслідок чого їх ототожнювати не можна. При цьому, підкреслює В. Журавель, тому самому об'єкту можуть відповідати декілька різних предметів, оскільки характер предмета дослідження залежить не лише від того, який об'єкт він відображує, а й від того, навіщо цей предмет сформовано, для вирішення якого завдання. Про предмет можна говорити як про особливу сторону реального об'єкта [74, с. 231–232].

Влучною в контексті досліджуваного питання вважаємо позицію авторського колективу монографічної праці «Основи методології та організації наукових досліджень», на думку якого, об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію й обрані для дослідження, а предмет дослідження – це теоретичне відтворення тих суттєвих зв'язків і відношень, які підлягають безпосередньому вивченню [135, с. 49]. Дещо схожу позицію наводить А.В. Потопальський, вказуючи при цьому, що предмет є категорією значно вужчою, аніж об'єкт. Перший перебуває у межах другого, водночас предмет не можна називати частиною об'єкта, оскільки останній – це дещо, що існує поза суб'єктом і незалежно від нього, у той час, як предмет – це відображення у свідомості суб'єкта якихось аспектів, сторін об'єкта, на які спрямовується пізнавальна чи практична активність суб'єкта [145, с. 110]. Тобто адвокатська діяльність як об'єкт дослідження буде значно ширшою за свою сутність аніж предмет дослідження, включати у свій зміст більшу кількість компонентів. У цьому контексті наведено також і позицію авторів філософського енциклопедичного словника, які оперують категорією «предметність», розуміючи під нею одну з основних характеристик ставлення людини до світу і його окремих фрагментів як таких, що можуть бути визначені або конституювані як особливі предмети (відчуття, мислення, досліду, теорії, практики, науки, мистецтва тощо). Категорія предметність, підкреслюють науковці, позначає соціально й особистісно обумовлену форму здійснення, а також спрямованість споглядання або ж діяльності людини у світі як предметному (предметно цілісному і предметно розчленованому) [213, с. 516].

З урахуванням вищенаведених позицій можна стверджувати, що адвокатська діяльність як об'єкт дослідження буде значно відрізнятися від її розуміння як предмета дослідження. У першому випадку мову слід вести про весь комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку й унаслідок здійснення такої діяльності із характерних для них складом. У другому варіанті мова йде про у цілому адвокатську діяльність та її окремі різновиди.

Так, відповідно до ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» видами адвокатської діяльності є:

- надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

- складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

- захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

- надання правничої допомоги свідку в кримінальному провадженні;

- представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

- представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

- представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- надання правничої допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань;
- захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення [151].

Як впливає з аналізу вищенаведених законодавчих приписів, адвокатська діяльність має зв'язок з доволі значною кількістю суспільних відносин, які регламентуються декількома галузями права – адміністративного, кримінального та кримінального процесуального, цивільного та цивільного процесуального, господарського тощо. У зв'язку із тим, що ми розглядаємо адвокатську діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження, для нас, в першу чергу, науковий інтерес становлять ті суспільні відносини, які зазнають регламентуючий вплив з боку норм адміністративного права. При цьому однією з головних особливостей адміністративно-правових норм буде те, що ними регламентується доволі значна кількість суспільних відносин.

З цього приводу вчені зазначають, що норми адміністративного права являють собою диспозитивні правила поведінки, встановлені чи санкціоновані державою, для учасників суспільних відносин у сфері реалізації виконавчої влади та управлінської діяльності державних органів місцевого самоврядування, які забезпечують умови реалізації цими учасниками своїх прав і виконання покладених на них обов'язків, та надає їм можливість вибору варіанту поведінки (залежно від їхньої волі та обставин), забезпечується всіма заходами державного впливу аж до примусу [82, с. 71]. При цьому як зауважує Н.Ю. Задирака, питання джерел права завжди були актуальними для адміністративного права, оскільки ця галузь, на відмінну від багатьох інших, не має єдиного кодифікованого акта. Норми адміністративного права містяться в нормативних актах, які приймаються парламентом, Президентом, урядом, центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування тощо [81, с. 13]. З чого слідує, що адміністративно-

правові норми пронизують майже все чинне національне законодавство, про що додатково свідчать і їх особливості.

Зокрема, на сторінках фахової літератури відмічається те, що особливістю норм адміністративного права є широке коло різноманітних суспільних відносин, на врегулювання яких вони зорієнтовані, а також регулювання ними поведінки значного за обсягом, неоднорідного за складом кола суб'єктів адміністративного права, серед яких і особи приватного права, і суб'єкти публічної адміністрації [27, с. 254]. На додаток, вказує П.С. Покатаєв, особливістю норм адміністративного права є те, що вони конкретизують управлінську волю держави, перетворюють її на обов'язкове правило поведінки для керованих суб'єктів. Тобто вони складаються у сфері державного управління у зв'язку з виконанням відповідними державними структурами виконавчо-розпорядчих функцій [142, с. 68]. Щобільше, в окремих випадках, діяльність, яка, наприклад, підпадає під регламентацію норм кримінального та кримінального процесуального права (як то розглянуті вище окремі різновиди адвокатської діяльності) може одночасно регламентуватися й нормами адміністративного права.

Так, наприклад, як зазначено в ч. 9 ст. 539 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року, розгляд справ щодо оскарження інших рішень, дій чи бездіяльності адміністрації установи виконання покарань здійснюється в порядку адміністративного судочинства [115]. У ч. 2 ст. 78 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року встановлено, що якщо засуджений не виконує покладені на нього обов'язки або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє засудженого для відбування призначеного покарання [114]. Також слід вказати й на приписи Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року, в ч. 1 ст. 1176 якого вказано, що шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного

заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [215]. У ч. 5 ст. 82 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року вказано, що обставини, встановлені стосовно певної особи рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, проте можуть бути у загальному порядку спростовані особою, яка не брала участі у справі, в якій такі обставини були встановлені [216]. Наприкінці, в ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року вказано, що в закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження [103].

Наведене є яскравим свідченням того, що норми адміністративного права пронизують майже всі суспільні відносини й у межах регламентації одних можуть взаємодіяти з іншими галузями права, як то, наприклад, права кримінального та кримінального процесуального, цивільного та цивільного процесуального тощо. Саме враховуючи даний аспект і слід розглядати адвокатську діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження. При цьому слід зазначити, що вчені-правознавці, не залежно від предмета їх наукових досліджень, неоднотайні у своїх позиціях відносно розуміння сутності адвокатської діяльності як у її загальнотеоретичному сенсі, так і з огляду на специфіку суспільних відносин, у межах яких вона розглядається, що вважаємо, в першу чергу, пов'язано із, як ми відмічали раніше, недосконалістю її законодавчого визначення.

Так, наприклад, досліджуючи організаційні форми діяльності адвокатури, А.В. Іванцова вказує на те, що під адвокатською діяльністю слід розуміти здійснювану на професійній основі кваліфіковану юридичну

допомогу, яка надається спеціально уповноваженими на те особами – адвокатами [90, с. 105]. Дещо подібний підхід до розуміння сутності адвокатської діяльності був запропонований І.В. Головань. Науковець під такою діяльністю розуміє діяльність з надання правової допомоги фізичним та юридичним особам, що здійснюється адвокатами в рамках встановлених законом організаційних форм [58, с. 15]. З приводу наведених позицій зазначимо, що вони, на нашу думку, є дещо вузькими, оскільки як не враховують значну кількість різновидів адвокатської діяльності, так і не вказують на її нормативну основу. Зокрема, вказується лише на такий різновид адвокатської діяльності як юридична (правова) допомога. При цьому, на сьогодні мову слід вести не про правову або юридичну, а про правничу допомогу.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року правнича допомога – це надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Своєю чергою, під правничими послугами законодавець розуміє надання правової інформації, консультацій і роз’яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [155]. Окрім цього, як ми зазначали вище, при визначенні сутності адвокатської діяльності слід вказати на її нормативну основу, якою у досліджуваному випадку виступають адміністративно-правові норми.

Слід зазначити, що про вищенаведений аспект адвокатської діяльності вчені забувають й під час визначення характерних ознак адвокатської діяльності. Наприклад, автори навчального посібника «Організація роботи

адвокатури в Україні» вказують на те, що ознаками адвокатської діяльності як особливого виду соціально значущої діяльності:

- являє собою кваліфіковану правову (юридичну) допомогу;
- здійснюється на професійній основі;
- являє собою правову допомогу як фізичним, так і юридичним особам, а також органам державної влади, місцевого самоврядування та власне державі;
- не є підприємницькою діяльністю;
- характеризується дотриманням адвокатської етики [134, с. 101–102].

При цьому під час дослідження особливостей правового статусу сторін за договором страхування професійної відповідальності адвоката Л. Чекмарьова пропонує до всіх вищезазначених ознак додати ще такі характерні риси адвокатської діяльності:

- характеризується особливим механізмом притягнення до професійної відповідальності, який здійснюється професійними адвокатськими органами;
- здійснюється на постійній основі підвищення кваліфікації адвоката;
- здійснюється на основі особливого порядку доступу до адвокатської професії;
- характеризується наявністю самостійних незалежних самоврядних організацій регіонального та вищого рівнів [217, с. 208].

З наведеного випливає, що як при визначенні сутності адвокатської діяльності, так і при характеристиці її ознак й особливостей, учені-правознавці чомусь не беруть до уваги нормативну основу такої діяльності, яку треба враховувати при формуванні сутності такої діяльності як предмета адміністративно-правового дослідження. При цьому слід вказати на те, що самі адміністративно-правові норми мають ряд характерних ознак, серед яких на сторінках фахової літератури називають наступні:

- встановлюються, санкціонуються чи ратифікуються державою й тому мають державно-владний характер;

- є формально визначеними загальнообов'язковими правилами поведінки;
- закріплюються в правових актах, що видаються компетентними державними органами;
- мають двосторонній характер, тобто встановлюють не тільки права, а й обов'язки учасників правовідносин;
- визначають певні варіанти поведінки;
- їх дотримання забезпечується шляхом як юридичного примусу, так і застосування різноманітних організаційних, роз'яснювальних, стимулюючих та інших заходів [13, с. 111].

Більш того важливим аспектом адміністративно-правових норм є їх спрямованість на організацію, здійснення управління певними суспільними відносинами. З огляду на що вказуючи на адвокатську діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження на увазі слід мати не тільки здійснення зазначених вище її різновидів, а й враховувати діяльність як самого адвоката, так і інших уповноважених державою суб'єктів, спрямовану на забезпечення функціонування даної сфери суспільних відносин по відповідним напрямам. Іншими словами адміністративно-правові норми в контексті регулювання адвокатської діяльності виконують роль фундаментальної бази для побудови ефективних механізмів здійснення цієї діяльності. Вплив таких норм поширюється як на організаційні аспекти функціонування суб'єктів адвокатської діяльності, так і на формування окремих правових гарантій для адвокатів.

Так, окремі з науковців визначають сутність адвокатської діяльності виключно в контексті здійснення її організації та забезпечення по відповідним напрямам. Наприклад, під час дослідження особливостей правового регулювання оподаткування доходів від індивідуальної адвокатської діяльності І. Садовська вказує на те, що індивідуальна адвокатська діяльність – це самостійна організація власної адвокатської діяльності, у межах якої адвокат забезпечує себе трудовою діяльністю, визначає й організовує своє

робоче місце, від власного імені укладає договори про надання правової допомоги з клієнтами, відкриває рахунки в банках, може мати печатку, штампи, бланки, може бути роботодавцем, здійснює облік доходів і витрат, складає податкову та іншу звітність, нараховує і сплачує податки та збори, розпоряджається вигодами від цієї діяльності та несе всі ризики, пов'язані з нею [197, с. 92]. На нашу думку, вказана вище позиція щодо розуміння сутності адвокатської діяльності є дещо широкою, оскільки науковець намагається вказати як основні, так і другорядні напрями такої діяльності. З приводу подібного роду позицій цілком слушно висловлюється В.Б. Пчелін, який вказує на те, що використання занадто громіздких конструкцій під час визначення сутності відповідного правового явища, робить останнє занадто складним для сприйняття, оскільки в такому випадку в ньому містяться як основні, так і другорядні його ознаки і як наслідок в цілому воно отримує формально-юридичний характер [181, с. 12]. Що більше, вищенаведена позиція формується через призму індивідуальної адвокатської діяльності, що природно не враховує діяльність усіх інших суб'єктів даних суспільних відносин.

З урахуванням вищенаведених позицій слід зазначити, що адвокатська діяльність є складним і багатоаспектним явищем, наявність якого пов'язана з необхідністю забезпечення ефективного функціонування механізмів охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи шляхом надання відповідних різновидів професійної правничої допомоги. Як предмет адміністративно-правового дослідження адвокатська діяльність регламентується адміністративно-правовими нормами, які мають тісний зв'язок з більшістю галузей права й, окрім іншого, вказують на управлінський аспект такої діяльності, пов'язаний із необхідністю здійснення її організації, зокрема забезпечення по відповідним напрямам. У такому разі під адвокатською діяльністю як предметом адміністративно-правового дослідження слід розуміти регламентовану адміністративно-правовими нормами професійну діяльність адвокатів щодо охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи

шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги, а також сукупність організаційних заходів, спрямованих на забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам.

1.2. Становлення, завдання та принципи адвокатської діяльності в Україні

Не викликає сумніву, що адвокатська діяльність є невіддільною частиною правової системи будь-якої держави й посідає в її межах особливе місце, оскільки вона забезпечує захист прав, свобод та інтересів особи, сприяє належному здійсненню правосуддя й утвердженню стану панування права в суспільстві. При цьому визначення основних етапів й ключових моментів становлення такого роду діяльності в Україні буде сприяти не лише відображенню особливостей еволюції правничої професії, але й указувати на розвиток правової держави в цілому та її окремих інституцій, дія яких спрямована на забезпечення прав, свобод та інтересів особи. Щобільше, аналіз історичних етапів формування адвокатської діяльності дозволяє глибше зрозуміти її сучасний стан та ті виклики, що постають перед нею у наш час, прослідкувати шлях становлення її завдань, визначити їх стан їх сучасної нормативно-правової регламентації. Як цілком слушно в цьому контексті відмічають науковці, ефективне виконання адвокатурою своїх завдань з надання правничої допомоги неможливе без знання її історії і врахування досвіду минулих років [24, с. 17]. Ось чому особливого значення в контексті досліджуваного питання набуває завдання із визначення особливостей становлення адвокатської діяльності, що має свій безпосередній вплив на вдосконалення як теоретичних, так і практичних аспектів функціонування даної правоохоронної інституції.

Так, говорячи про становлення та розвиток адвокатської діяльності слід вказати, що її зародження спостерігається ще в давні часи. Зокрема,

досліджуючи особливості історичного місця адвокатури в розвитку суспільства і держави С.С. Бандурка відмічає, що адвокат, як термін, походить від латинського «advokatus» – від «advoko» – «запрошую» «закликаю». У Древньому Римі вільним громадянам було надане право представляти себе в суді, або в органах влади як особисто, так і через представника, якого «запрошували» до участі у справі, в переговорах, в іншому спілкуванні. При цьому, підкреслює науковець, Як професійна діяльність, адвокатура виникла майже разом із судом, який, розглядаючи складні цивільні чи кримінальні справи, потребував участі незалежного від суду, але зацікавленого в розгляді справи спеціаліста, попри те, як він називався. Уперше адвокати, як професійні діячі, з'явилися у Древньому Римі. Адвокатура України формувалася тривалий час від Київської Русі до сучасності. Вплив на становлення правозахисництва на українських землях мали правові системи тих держав, до складу яких вони входили. Адвокатура сприяла поширенню правової свідомості, впровадження в правоохоронну і правозахисну діяльність професійної юридичної етики, поваги до правових норм, контролюючи їх виконання [24, с. 12–13, 17]. З чого слідує, що адвокатська діяльність має значні історичні коріння, які сягають ще давніх часів. З огляду на що повноцінне дослідження становлення та розвитку даної правозахисної інституції вимагало б проведення не одного комплексного наукового дослідження. З урахуванням чого зосередимо стисло увагу лише на ключових моментах становлення адвокатської діяльності в незалежній Україні, що дозволить, окрім іншого, прослідкувати й генезу завдань такої діяльності.

Так, набуття Україною статусу незалежної держави у 1991 році поставило перед молодого країною цілу низку завдань соціально-економічного та політичного характеру, вирішення яких потребувало серйозних зусиль з боку законодавця. Одним з інститутів, який вимагав серйозних змін, був інститут адвокатури. Важливість розв'язання цього проблемного питання обумовлена тим, що адвокатура є комплексним проявом як державного, так і суспільного інтересу, оскільки саме через адвокатуру і завдяки їй правова

держава реалізує можливість забезпечення своїм громадянам їхніх прав і свобод [69, с. 152]. Декларація про державний суверенітет України приймається 16 липня 1990 року і вже в її положеннях фіксуються приписи, відповідно до яких Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. При цьому зазначається, що Декларація є основою для нової Конституції, законів України й визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод [60]. Здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки в Акті проголошення незалежності України, постановою Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 року № 1427-ХІІ, урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави [175]. При цьому одними з перших кроків на шляху становлення незалежної держави, утворення механізмів забезпечення, охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи, стають створення нормативно-правового поля, як підґрунтя здійснення адвокатської діяльності.

Зокрема, приймається Закон України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року, ст. 1 якого присвячена поняттю адвокатури та її завданням. Як було зазначено у вищенаведеній нормі, адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, подавати їм іншу юридичну допомогу [152]. Даний нормативно-правовий акт вводиться в дію постановою Верховної Ради України від 19 грудня 1992 року № 2888-ХІІІ, в якій зазначається, що свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю видаються без складання кваліфікаційних іспитів особам, які на день прийняття цієї Постанови є членами колегій адвокатів або мають ліцензію на здійснення юридичної практики чи працюють за ліцензіями, виданими підприємцям – юридичним особам [173]. Як цілком

слушно в цьому контексті відмічають на сторінках фахової літератури, вищенаведений закон відводив адвокатурі чільне місце, маючи на меті встановити престиж цієї професії, її історичні традиції, піднести роль у суспільстві як одного з гарантів забезпечення конституційних прав і свобод громадян [23, с. 19]. При цьому, досліджуючи особливості інституту адвокатури в роки становлення незалежної України Є.С. Дурнов відмічає той факт, що приймаючи указаний закон, законодавець намагався вирішити низку проблем, зокрема:

- відсутність незалежної самоврядної професійної адвокатури, що перешкоджало розвитку адвокатури в Україні;
- несприятлива система оподаткування і, як наслідок, існування паралельно з адвокатурою підприємницької юридичної діяльності;
- недосконалий механізм призначення адвоката захисником у кримінальному процесі та мізерна оплата його допомоги з державного бюджету України;
- відсутність джерела достовірної інформації про чисельність та персональний склад осіб, які здійснюють адвокатську діяльність;
- відсутність дієвого механізму підвищення кваліфікації адвокатів;
- поступове законодавче звуження обсягу професійних прав адвокатів та відсутність реальних гарантій адвокатської діяльності [69, с. 153].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань» від 27 квітня 1993 року № 302 встановлюється, що реєстрація адвокатських колегій, фірм, контор та інших адвокатських об'єднань провадиться в Укрдержреєстрі, задля чого до нього подаються:

- заява, підписана уповноваженим представником об'єднання;
- статут адвокатського об'єднання;
- установчий договір чи протокол зборів адвокатів про створення адвокатського об'єднання;
- дані про кількісний склад адвокатського об'єднання, наявність у його членів свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю;

- документ про внесення плати за реєстрацію [174].

Наступним і найголовнішим, надзвичайно актуальним у ракурсі досліджуваного питання політико-правовим актом, який суттєво вплинув на подальший розвиток інституту адвокатури в Україні [69, с. 155], стала Конституція України від 28 червня 1996 року, положення якої закріплюють, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура [108]. З цього моменту інститут адвокатури, здійснення адвокатської діяльності набуває визнання на найвищому рівні нормативно-правової регламентації відповідної сфери суспільних відносин, що демонструє значну увагу до нього, а отже й до питання належного й ефективного забезпечення, охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи з боку держави.

Визначальним кроком на шляху становлення адвокатської діяльності стає прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року [151], внаслідок чого втрачає чинність Закон України «Про адвокатуру» [152] та ряд інших нормативно-правових актів, що визначали правові засади функціонування даної правозахисної інституції. Даний закон стає кардинально новим нормативно-правовим актом, що визначає правові засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні [151]. При цьому, як відмічають науковці, даний Закон України був створений на підставі дослідження та аналізу історичного досвіду ставлення та розвитку інституту адвокатури у різні періоди, з урахуванням міжнародних норм та реформування органів виконавчої та судової влади [23, с. 19]. Унаслідок прийняття вказаного нормативно-правового акта в незалежній Україні адвокатура стає розвинутим інститутом захисту прав і свобод людини, законних інтересів суспільства і держави. На адвокатуру покладаються і суспільно важливі завдання професійного правового захисту всіх представників громадського суспільства [24, с. 17]. При цьому подальший розвиток в контексті становлення

адвокатської діяльності досліджувана інституція отримує внаслідок внесення законодавчих змін до приписів Основного Закону України.

У такому випадку мова йде про прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року [160] в результаті чого Основний Закон України доповнюється новою нормою – ст. 131-2, яка повністю присвячена питанням адвокатури та адвокатської діяльності. Зокрема, як вказано у вищенаведеній нормі для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. При цьому засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом. Виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [108]. Зазначеними законодавчими змінами було сформовано сучасне бачення інституту адвокатської діяльності, разом із тим його становлення, розвиток й пристосування до визнаних світових стандартів триває й досі, про що наголошується в ряді нормативно-правових актів, як то, наприклад, у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, в якій зазначено, що з метою запровадження системного підходу до удосконалення інституту адвокатури в Україні необхідно забезпечити:

- посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури;
- розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності;
- конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності;
- запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження;
- удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката;

- перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю, запровадження прозорої процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України [180].

Таким чином, як випливає з вищенаведеного, адвокатська діяльність мала значний шлях свого історичного становлення, який можна прослідкувати й в контексті становлення України як незалежної держави. Серед ключових етапів становлення адвокатської діяльності у період набуття незалежності нашої держави, на нашу думку, слід назвати наступні:

- здобуття Україною незалежності й як наслідок прийняття базових нормативно-правових актів, що закріпили основи здійснення адвокатської діяльності (1990–1991 роки);

- прийняття Закону України «Про адвокатуру», що визначив основоположні засади здійснення адвокатської діяльності (1992);

- прийняття Основного Закону України, який визначив адвокатуру як ключовий інститут, що забезпечує право особи на захист й правничу допомогу (1996 рік);

- набрання чинності Законом України Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який визначив нові правові засади функціонування адвокатури, замінивши попередній закон та низку інших нормативно-правових актів (2012 рік);

- прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», що доповнив Основний Закон України новою нормою – ст. 131-2, присвяченою питанням адвокатури та її діяльності (2016 рік);

- затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, яка визначила необхідність удосконалення інституту адвокатури, включаючи посилення гарантій, реформи дисциплінарного провадження, розширення доступу до реєстрів і реформування кваліфікаційних вимог (2021 рік).

Важливо зазначити, що зі становленням та розвитком адвокатської діяльності формувалися і її завдання, сучасне розуміння сутності яких буде сприяти й глибшому розумінню адміністративно-правових засад її здійснення. На сторінках фахової літератури зауважують на тому, що завдання – це те, що вимагає виконання, вирішення. Завдання визначаються цілями, витікають з них. Мета формує конкретні завдання соціального суб'єкта в реалізації його інтересів. При цьому як цілком слушно відмічає у цьому контексті О.М. Литвинов, зміст поняття «завдання», що є правильно теоретично розтлумаченим і практично сприйнятим, включає можливість з'ясування причин недосягнення мети. Це необхідно для того, щоб органи та посадовці, уповноважені суспільством (державою) здійснювати відповідну діяльність, орієнтувалися у відповідних процесах і процедурах, а в окремих випадках могли обґрунтовано відмовитися від реалізації певних повноважень. Це може відбутися в тому випадку, якщо немає об'єктивної можливості погоджувати ідеальну модель майбутнього результату з реальною можливістю його досягнення або повернути для реалізації завдань необхідні та достатні засоби та ресурси [118, с. 34–35]. Тобто завдання адвокатської діяльності будуть обумовлені загальною метою її здійснення, якою, як впливає з конституційних приписів є надання професійної правничої допомоги задля забезпечення, охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи.

У такому разі відповідне завдання адвокатської діяльності буде становити собою окремий напрям або ж сукупність напрямів її здійснення, що об'єднанні спільною метою. Так, досліджуючи завдання та функції адвокатської діяльності М.Ю. Єфіменко під такими завданнями розуміє визначені, заплановані для виконання обсяги роботи адвоката, які здійснюються ним із метою здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [73, с. 344]. У цілому погоджуючись з вищенаведеною позицією зауважимо на тому, що завдання адвокатської діяльності являють собою не просто обсяг роботи, а мають бути об'єктивізовані в нормативно-правових приписах. З огляду на що, під

завданнями адвокатської діяльності пропонуємо розуміти визначену в нормативно-правових приписах сукупність напрямів здійснення такої діяльності адвокатами шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги особі задля забезпечення, охорони й захисту її прав свобод та інтересів. При цьому, враховуючи закріплені в ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» види адвокатської діяльності [151], серед завдань даної діяльності вважаємо за необхідне назвати наступні:

- надання правової інформації особи, роз'яснень і консультувань щодо можливих варіантів її застосування;
- здійснення документального супроводження діяльності особи з правових питань;
- здійснення представництва особи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, міжнародних організацій, підприємствах, установах, організацій незалежно від форм власності;
- захист прав, свобод та інтересів особи в межах відповідного різновиду судочинства.

Варто зазначити, що вищенаведені завдання виконуються адвокатами у суворій відповідності до нормативно-правових приписів, які при цьому закріплюють і певні керівні засади здійснення такої діяльності в цілому. Так, значення адвокатської діяльності складно переоцінити, адже вона спрямована на забезпечення, охорону й захист прав, свобод та інтересів особи від протиправних посягань, відновлення їх в разі порушення й здійснюється у межах всіх без винятку суспільних відносин. Разом із тим сама по собі адвокатська діяльність має ґрунтуватися на певних керівних ідеях, правилах або ж основоположних засадах, що будуть визначати як вектор її здійснення, відхилення від якого є недопустимим, так і певні межі, виходити за які адвокат не має право, оскільки це може вплинути на результативність такої діяльності, мати наслідком недосягнення як у цілому, так і окремих її завдань. Такі керівні засади або ж ідеї на сторінках фахової літератури з юриспруденції отримали назву принципів.

Говорячи про принципи функціонування відповідних суспільних відносин слід вказати на їх значні історичні коріння, що знаходять свій прояв як у загальному їх значенні, тобто в повсякденному застосуванні, так і в аспекті оперування ними в правовій науці. Так, у монографічній праці «Принципи права України» А.М. Колодій звертає увагу на те, що категорія «принцип» своїми коріннями походить від латинського слова «*princīpiū*», що в буквальному значенні на сучасну українську мову може бути розтлумачено як основні, найзагальніші, вихідні положення, засоби, правила, що визначають природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [106, с. 17]. Також науковці звертають увагу на те, що з давніх часів визнавалось важливе значення принципів, якими ще римські юристи мотивували доцільність тих чи інших законів (принципи *aequitas* – рівність громадян перед законом, *humanitas* – гуманність всіх правових норм, *natura rerum* – відповідність писаних законів «природі речей»), *jus naturale* – відповідність писаних законів вимогам розумності [124, с. 156]. З наведеного слідує, що ще в стародавні часи принципами позначалась певна основа відповідного явища, те на чому воно ґрунтується, фундамент відповідної діяльності, протікання певних процесів тощо.

Таке значення принципів, майже без змін, збереглося й до сьогодні, про що свідчить семантичний аналіз досліджуваної категорії. Зокрема, на сторінках великого тлумачного словника сучасної української мови вказано, що слово «принцип» у його загальному значенні слід вживати як:

- переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці;
- основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку;
- особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось [34, с. 1125].

На основоположності принципів в контексті здійснення відповідної діяльності наголошують і на сторінках фахової літератури з філософії.

Зокрема, як зауважує В. Петрушенко, з позиції філософії принцип є вихідним теоретико-методологічним положенням, яке лежить в основі певного знання та визначає спосіб його побудови. У цьому сенсі уся сукупність даного знання постає як розкриття та реалізація принципу. Щобільше, наголошує вчений, у філософії під принципами розуміють сформульовані на основі переконань людини загальні положення, стислі тези або висловлення, якими вона керується у своїх діях. У цьому сенсі принцип є формою зв'язку внутрішнього світу людини із її діяльністю [139, с. 167]. Таким чином, як у давні часи, так і сьогодні в загальнотеоретичному й філософському розумінні, категорія «принцип» вживається задля позначення основ функціонування відповідних суспільних відносин, а також орієнтиру та вектору їх розвитку. Таке положення справ природно мало свій відбиток й формування сучасних підходів учених-правознавців щодо розуміння сутності досліджуваної категорії.

Так, розуміння принципів як певних вихідних засад, керівних, основоположних ідей тощо відповідної діяльності, функціонування певних явищ і протікання процесів у цілому можна прослідкувати в дослідженнях науковців. Певні відмінності можуть мати місце з огляду на специфіку досліджуваних ними суспільних відносин і проблематики. Наприклад, автори шеститомної юридичної енциклопедії вказують на те, що принцип – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації. Учені підкреслюють той факт, що принципам притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі широкого кола явищ [227, с. 110-111]. Учені, які спеціалізуються на проблематиці трудового права вказують на те, що принцип – це керівна ідея, базове та визначально перше положення, основне правило поведінки, центральне поняття, основа системи. Принцип, за своєю суттю, є

узагальненням: він розповсюджується на всі явища тієї сфери, з якої його абстраговано. Принципом є такі керівні ідеї та правила, відсутність яких унеможлиблюють існування, функціонування будь-якого явища [91, с. 74-75]. На сторінках енциклопедичного словника з державного управління вказують на те, що принципи – основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи права, державного устрою тощо [72, с. 560]. Наприкінці, на думку учених-адміністративістів під принципом слід розуміти основу, фундамент, вихідне положення будь-якого явища (системи, відносин), що пронизує його та забезпечує існування [196, с. 173-174]. Як бачимо, всі з наведених вище підходів стосовно розуміння сутності досліджуваної категорії у цілому збігаються, що є свідченням однаковості учених в цьому питанні.

Разом із тим усі з таких позицій мають один спільний недолік, пов'язаний з відсутністю в них вказівок на нормативну основу відповідних принципів, що в контексті їх розуміння з позиції правової науки вважаємо є недопустимим. Зокрема, з цього приводу вважаємо цілком слушною позицію О.А. Ковалю, який зауважує, що принципом завжди буде певна вихідна засада, що спрямовую ту або іншу діяльність. Якщо ж розглядати принцип стосовно до права необхідно мати на увазі, що в цій області, як й в усіх інших областях, принцип – це насамперед ідея. Але, підкреслює науковець, це не лише ідея, оскільки як власне право не зводиться до ідей, а охоплює і норми та соціальні відносини, так і його принципи виходять за межі лише ідей і набувають нормативного та правозастосовного змісту [98, с. 48]. З чого слідує, що певні принципи, в тому числі ті, відповідно до яких побудовано та здійснюється адвокатська діяльність, мають отримати свою нормативно-правову об'єктивізацію. При цьому з огляду на те, що адвокатська діяльність у межах даної наукової праці представлена як предмет адміністративно-правового дослідження, принципи такої діяльності першочергово об'єктивізовано в адміністративно-правових нормах.

З урахуванням вищенаведених позицій, пропонуємо під принципами адвокатської діяльності в Україні розуміти регламентовану адміністративно-правовими нормами сукупність основоположних засад та ідей, на основі й відповідно до яких адвокати надають відповідний різновид правничої допомоги особі, а також здійснюються організаційні заходи, спрямовані на забезпечення такої діяльності по певному напрямку. У зв'язку з тим, що як ми зазначали раніше, адвокатська діяльність пронизує майже всі суспільні відносини, на сьогодні можна назвати доволі значну кількість принципів відповідно до яких вона здійснюється. При цьому такі принципи можуть мати зв'язок як у цілому зі всіма легітимними суспільними відносинами, так і обумовлювати особливості функціонування дотичних до адвокатської діяльності суспільних відносин, а також знаходити найбільші свої особливості та специфіку саме в межах такої діяльності. З огляду на що вважаємо за необхідне принципи здійснення адвокатської діяльності розглянути з урахуванням групової приналежності окремого з них.

Так, у першу чергу, мову слід вести про загальні принципи адвокатської діяльності, що є основою функціонування будь-яких легітимних суспільних відносин. При цьому однією з провідних особливостей таких принципів є те що першочергово свою об'єктивізацію вони знайшли в приписах Основного Закону України [108], а наступну деталізацію вже в приписах спеціального законодавства, що регламентує та визначає особливості функціонування відповідної сфери суспільних відносин. У досліджуваному випадку, говорячи про таке законодавство слід вказати на приписи Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, ст. 4 якого присвячена принципам і засадам адвокатської діяльності. Як зазначено у вищенаведеній нормі, адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [151]. При цьому такі принципи адвокатської діяльності як верховенство права та законність є саме загальноправовими, оскільки вони

об'єктивізовані в конституційних приписах, а отже їх дія розповсюджується на всі без виключення суспільні відносини.

Так, відповідно до ст. 8 Основного Закону України в Україні визнається і діє принцип верховенства права [108]. При цьому як у приписах Конституції України, так і Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» сутність принципу верховенства права, в тому числі відносно адвокатської діяльності, не розкривається. Якщо ж звернутися до позицій учених-правознавців стосовно розуміння сутності даного принципу адвокатської діяльності побачимо, що в окремих випадках його сприймають неоднозначно. Зокрема, досліджуючи систему принципів здійснення адвокатської діяльності В.В. Грисюк зауважує, що верховенство права безпосередньо в діяльності кожного адвоката виявляється в питаннях оцінки правозастосувальних дій фізичних та юридичних осіб і правоохоронних органів як ознака професіоналізму та високої правової культури. Саме таких характеристик потребують справи у високих судових інстанціях та Конституційному Суді України. Останнє зовсім не означає відсутність таких ситуацій у повсякденній практиці [59, с. 26]. Дещо схожу позицію висловлює О.О. Яловий в межах дослідження принципів і засад здійснення адвокатської діяльності. На думку науковця, принцип верховенства права передбачає, що всі дії та рішення в суспільстві повинні базуватись на принципах права, а не на волі та бажаннях окремих осіб чи груп. Це означає, що ніхто не може стояти вище закону та володіти безмежною владою над іншими людьми [231, с. 588]. На нашу ж думку, в наведених випадках, мова здебільш йде про принцип законності адвокатської діяльності.

Зокрема, як зазначено в ст. 19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [108]. І хоча адвокат не є представником органів державної влади, дія принципу законності в схожий спосіб регламентує питання адвокатської діяльності. При цьому, як впливає з

аналізу п. 14 ч. 1 ст. 92 Основного Закону України, засади організації та діяльності адвокатури можуть визначатися виключно законами України. Більш того ст. 131-2 даного нормативно-правового акта фактично дублює зазначені конституційні приписи, вказуючи, що засади організації та діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом [108]. Говорячи ж про певну плутанину в контексті розуміння принципів верховенства права та законності в адвокатській діяльності, слід вказати на те, що згідно зі ст. 7 Правил адвокатської етики, що затверджені Звітно-виборчим з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року [147], регламентуючи питання, пов'язані з дотриманням законності в адвокатській діяльності, одночасно вказують і на необхідність дотримання принципу верховенства права, при цьому сутність останнього не розкривають.

Зокрема, як зазначено у вищенаведеній нормі, у своїй професійній діяльності адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав та законних інтересів клієнта, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності. А у преамбулі зазначеного документа говориться про те, що специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права [147]. Тобто фактично, принцип верховенства права та законності в представленому випадку розглядається як щось ціле, що вважаємо є не зовсім правильною позицією.

У цьому контексті вважаємо за необхідне навести позицію Конституційного Суду України, який свого часу зазначив, що верховенство права являє собою панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім

ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства [211]. З чого слідує, що принцип верховенства права адвокатської діяльності вказує на необхідність визнання найвищими цінностями права, свободи та інтереси особи. Своєю чергою, принцип законності вимагає від адвоката суворо слідувати законодавчим приписам, здійснювати свою діяльність тільки в рамках можливостей, визначених чинним національним законодавством.

Як ще один загальноправовий принцип адвокатської діяльності слід назвати принцип рівності, який в контексті досліджуваного питання має подвійну дію. Зокрема, перший його аспект стосується рівності всіх осіб, які звертаються для адвоката задля отримання відповідного різновиду правничої допомоги. У цьому випадку слід навести приписи ст. 24 Основного Закону України, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. При цьому не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [108]. Інший аспект принципу рівності адвокатської діяльності стосується власне адвоката. Як зазначено в п. 5 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості [151]. Враховуючи важливість даного принципу, вважаємо за необхідне відобразити його в ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» шляхом внесення відповідних змін до неї.

Наступну групу принципів адвокатської діяльності становлять міжгалузеві принципи, тобто такі, дія яких поширюється як на дану, так і на

дотичні до неї інституції. До даної групи принципів вважаємо за необхідне віднести принцип презумпції невинуватості. Суть даного принципу розкривається в ст. 62 Основного Закону України, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [108]. З чого слідує, що дія даного принципу розповсюджується на діяльність адвоката в межах кримінального провадження й стосується лише одного виду правопорушення – злочину. При цьому, як цілком слушно зауважують Ю.О. Загуменна та Е.М. Наджафлі, сам адвокат не повинен ставитись до особи упереджено, навіть якщо вважає її винуватою у вчиненні злочину чи має в своєму розпорядженні беззаперечні докази, що вказують на це, тобто захищати права свободи та інтереси особи він повинен однаково, незважаючи на власні внутрішні переконання щодо її винуватості чи невинуватості, до того моменту, доки її провина не буде зафіксована в судовому рішенні, яке набрало законної чинності. Здійснюючи свою професійну діяльність, адвокат має особливо уважно ставитись до вказаних процесів щодо свого клієнта для того, щоб забезпечити останньому належний правовий захист і втілення принципу презумпції невинуватості [80, с. 98]. При цьому зазначені вчені відносять указаний принцип адвокатської діяльності до групи загальних принципів, що вважаємо є дещо неправильною позицію, оскільки його дія, як зазначено вище, розповсюджується не на всі, а на чітко визначену сферу суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням кримінального провадження.

Наступний міжгалузевий принцип адвокатської діяльності, пов'язаний із необхідністю дотримання професійної таємниці. У цьому випадку мова йде про принцип конфіденційності, який, як цілком слушно зауважує В.В. Заборовський, сприймається одночасно, і як право адвоката щодо збереження конфіденційності інформації, що є адвокатською таємницею у відносинах з іншими суб'єктами, так і як обов'язок щодо нерозголошення такої інформації [75, с. 154]. Як зазначено в ст. 10 Правил адвокатської етики, дотримання

принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується [147]. При цьому, згідно зі ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правничої допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [151].

Як ще один міжгалузевий принцип адвокатської діяльності вважаємо за необхідне назвати принцип доступності отримання правничої допомоги. Даний принцип знаходить свій прояв у межах в цілому функціонування інституту правничої допомоги й пов'язаний із тим, що у передбачених законодавством випадках, вона надається на безоплатній основі. Так, зміст права на безоплатну правничу допомогу, порядок реалізації цього права, суб'єктів, підстави та порядок надання безоплатної правничої допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правничої допомоги визначено на рівні Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 якого безоплатна правнича допомога – правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково

надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [155].

Наступним принципом адвокатської діяльності, що розповсюджується на ряд інших суб'єктів правоохоронної діяльності є принцип незалежності. Зокрема, в ст. 6 Правил адвокатської етики вказано, що специфіка цілей і завдань адвокатури вимагає як необхідної умови належного здійснення адвокатської діяльності максимальної незалежності адвоката у виконанні своїх професійних прав і обов'язків, що передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів. При цьому задля дотримання цього принципу в своїй професійній діяльності адвокат зобов'язаний протистояти будь-яким спробам посягання на його незалежність, бути мужнім і принциповим у виконанні своїх професійних обов'язків, відстоюванні професійних прав, гарантій адвокатської діяльності та їх ефективному використанні в інтересах клієнта [147].

Наприкінці слід вказати на такий міжгалузевий принцип адвокатської діяльності як принцип уникнення конфлікту інтересів, який розповсюджується й на всіх суб'єктів, відповідальних за забезпечення, охорону та захист прав, свобод та інтересів особи. У цьому випадку мова йде про два можливих варіанти конфлікту інтересів – потенційний та/або реальний, уникнення яких є однією зі складових превентивних антикорупційних заходів. Зазначимо, що правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень визначено в приписах Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, відповідно до ст. 1 якого:

- потенційний конфлікт інтересів – це наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;

- реальний конфлікт інтересів – це суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [163].

При цьому як зазначено в п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», конфлікт інтересів – це суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності [151]. Науковці цілком слушно вказують на те, що принцип уникнення конфлікту інтересів є одним із фундаментальних в професійній діяльності адвоката та спрямований насамперед на забезпечення реалізації таких засад адвокатської діяльності як незалежність та конфіденційність. Специфіка даного принципу полягає в дуалістичній його правовій природі, оскільки він є одночасно і правом адвоката у відносинах з іншими суб'єктами (в аспекті забезпечення конфіденційності інформації, яка отримана ним та на яку поширюється режим адвокатської таємниці), і обов'язком адвоката щодо нерозголошення такої інформації. Належна реалізація принципу уникнення конфлікту інтересів є запорукою довіри насамперед клієнта до адвокатської діяльності в цілому та створює передумови для забезпечення незалежності [75, с. 155]. На зв'язок даного принципу з рядом інших вказують приписи ст. 9 Правил адвокатської етики, відповідно до яких адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими

або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу. У разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги, адвокат зобов'язаний отримати письмове погодження клієнтів, між якими виник конфлікт інтересів [147]. Як цілком слушно зауважують у цьому контексті, принципи адвокатської діяльності перебувають у взаємозв'язку та взаємодоповнюють один одного, а принцип уникнення конфлікту інтересів покликаний насамперед забезпечити належну реалізацію таких принципів як незалежність і конфіденційність [75, с. 153].

Наступна група принципів адвокатської діяльності представлена спеціальними принципами, дія яких знаходить свою найбільшу специфіку саме в межах досліджуваної сфери суспільних відносин. При цьому як впливає з аналізу вищенаведених положень, дія окремих з принципів адвокатської діяльності має доволі тісні взаємозв'язки, оскільки або обумовлює, або ж природно продовжує дію один одного. Також слід вказати й на те, що окремі з принципів адвокатської діяльності, при цьому як загальноправові, так і міжгалузеві, деталізуються з огляду необхідності дотримання адвокатської етики. У цьому контексті слушною виглядає позиція Н.В. Князева, який досліджуючи особливості принципів професійної діяльності адвоката в Україні вказує на те, що окремі засади адвокатської діяльності в деякій частині дублюють однойменні етичні правила поведінки. Але в даному разі йдеться не про поведінку відповідних суб'єктів, а організацію їх роботи таким чином, щоб персональна інформація клієнтів не розголошувалась, а ситуації в яких присутній конфлікт інтересів не виникали [96, с. 81].

При цьому, здійснюючи теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності А.А. Стародубцев та А.М. Стебелев вказують на те, що адвокатська етика – це різновид професійної етики юриста, своєрідний регулятор поведінки адвоката у сфері його професійної діяльності. Адвокатську

етику можна розглянути як систему, що має внутрішню організацію. Вона регулює певні відносини, такі як-от: адвокат-клієнт, адвокат-адвокат, взаємовідносини всередині адвокатської когорти (корпорації). Крім того, підкреслюють науковці, адвокатська етика повинна скеровувати фахівця-адвоката до дотримання ним моральних норм та захисту особистої честі; до систематизації етичних категорій, що лежать в основі адвокатської етики; до здатності обґрунтовувати ті стандарти, що лежать в основі необхідної морально-етичної поведінки адвоката; вміти відшукувати певні суперечності, що виникають в юридичній професії, зокрема ті, що приводять до неетичної поведінки, та відшукувати на противагу ним гідні, які дозволять вийти з колізійних моментів. Виконання таких кроків і буде базою для створення учіння про моральні цінності адвокатської професії, що і буде передумовою забезпечення стійкого морального клімату в адвокатському середовищі [205, с. 93]. З огляду на що, на нашу думку, як один зі спеціальних принципів адвокатської діяльності слід назвати принцип адвокатської етики, дія якого пронизує всі інші з таких принципів.

Серед спеціальних принципів адвокатської діяльності слід назвати принцип пріоритету інтересів клієнта. Так, відповідно до ст. 8 Правил адвокатської етики:

- адвокат має залишатися незалежним від свого клієнта;
- у межах дотримання принципу законності адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнта;
- адвокат за можливості сприяє досудовому та позасудовому порядкам урегулювання спорів між клієнтом та іншими особами;

адвокат повинен поважати свободу вибору клієнтом захисника своїх прав (представника чи особи, яка надає йому професійну правничу (правову) допомогу), і не перешкоджати у реалізації цієї свободи [147].

Окрім цього Правила адвокатської етики називають такі принципи як компетентність і добросовісність (ст. 11), повага до адвокатської діяльності (ст. 12), чесність та добропорядна репутація (ст. 12-1) [147]. На нашу думку, всі ці

принципи є проявом єдиного спеціального принципу адвокатської діяльності – компетентності та добросовісності. Це обумовлено тим, що даний принцип, на нашу думку, має включати й аспекти, пов'язані з повагою до адвокатської професії, а також і чесність та добропорядну репутацію адвоката. Зокрема, в Правилах адвокатської етики вказано на те, що адвокат зобов'язаний надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнту, здійснювати його захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність у врахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення [147].

Отже, як випливає з аналізу вищенаведених приписів, адвокатська діяльність, будучи комплексним і багатоаспектним явищем, що здійснюється по багатьох, подекуди взаємопов'язаних напрямів, у цілому ґрунтується на ряді її основоположних засад, що служать її надійним фундаментом і одночасно вектором її здійснення. Такі основоположні засади позначені нами як принципи адвокатської діяльності й з огляду на їх чисельність і багатоманітність були згруповані наступним чином:

- 1) загальноправові принципи: верховенства права, законність, рівність;
- 2) міжгалузеві принципи: презумпція невинуватості, конфіденційність, доступність, незалежність, уникнення конфлікту інтересів;
- 3) спеціальні принципи: дотримання адвокатської етики, пріоритет інтересів клієнта, компетентність і добросовісність.

1.3. Публічно-правовий статус суб'єктів адвокатської діяльності в Україні

Унаслідок здійснення адвокатської діяльності виникають і знаходять свій розвиток численні суспільні відносини із характерною для них структурою та змістовним наповненням. Як один з провідних з таких

структурних елементів слід розглядати їх суб'єктний склад, який представлений численними особами, діяльність яких спрямована як на безпосереднє виконання завдань адвокатської діяльності, так і на її забезпечення по відповідним напрямам. При цьому на роль, значення та місце окремо взятого суб'єкта відповідних суспільних відносин вказує його правовий статус, яким він наділяється відповідно до чинних нормативно-правових приписів. Як цілком слушно з цього приводу зауважують науковці, за допомогою правового статусу особи визначається природа, місце суб'єктів права в системі суспільних відносин, їх права й обов'язки стосовно інших суб'єктів тощо [78, с. 111]. Ось чому окрему увагу слід звернути на визначення сутності й особливостей правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності в Україні.

Відправною точкою вирішення поставленого наукового завдання вважаємо за потрібне обрати уточнення категоріально-понятійного апарату, зокрема з'ясування сутності таких категорій як «правовий статус» і «суб'єкт». Так, говорячи про категорію «суб'єкт» слід вказати на те, що на сторінках фахової літератури з філософії її сутність розкривають як вихідне поняття судження, до якого належать усі інші його частини, наприклад, предикат людини; вихідне джерело, епіцентр життєвої та пізнавальної активності людини. На додаток, підкреслює В.Л. Петрушенко, у різних напрямках філософії під суб'єктом розуміють різні сутності: у більшості напрямів суб'єкт постає як активний початок соціальних і культурних процесів, пізнання, комунікації, проте інколи суб'єктом визначається як Бог або якась інша світова (космічна) сила. У сучасній філософії це поняття доволі часто заперечується, внаслідок того, що людина втрачає горизонт своїх вільних проявів [140, с. 159]. Суб'єктом, підкреслює науковець, є людина як вихідне джерело, епіцентр життєвої та пізнавальної активності – індивідуальної або суспільної [139, с. 199-200]. Тобто з позиції філософії, під суб'єктом розуміється певна істота, щось першочергове, людина. Такий підхід підтверджує тезу стосовно того, що суб'єкта слід розглядати як провідний компонент певних суспільних

відносин. Не дарма окремі з науковців визначають суб'єкта як вісь, навколо якої формуються правові зв'язки, відносини [194, с. 15]. Це додатково вказує на важливість дослідження правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності в контексті визначення особливостей адміністративно-правових засад здійснення її організації.

Якщо ж звернутися до семантичного сенсу досліджуваної категорії, слід зазначити, що на сторінках великого тлумачного словника сучасної української мови її вживають у наступних значеннях:

- істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності;
- особа чи організація як носії певних прав та обов'язків;
- особа, група осіб, організація тощо, яким належить активна роль у певному процесі, акті;
- людина, особа;
- людина як носій певних фізичних і психічних якостей;
- людина як об'єкт дослідження [34, с. 1408-1409].

Як впливає з семантичного аналізу досліджуваної категорії, суб'єктом в загальному розумінні заведено позначати особу або групу осіб. Іншими словами, мова йде про суб'єкта індивідуального або ж колективного, позиції відносно чого прослідковуються й на сторінках фахової літератури з юриспруденції. При цьому, найчастіше вживається термін «суб'єкт права» або ж «суб'єкт правовідносин». Щобільше, в окремих випадках науковці розглядають дані категорії як рівнозначні, а подекуди неправильно вказують на їх сенс, підмінюючи одне поняття іншим. Так, наприклад автори великої енциклопедичного юридичного словника вважають, що під суб'єктом права слід розглядати учасника правовідносин як носія юридичних прав та обов'язків [33, с. 860]. Тобто фактично здійснюється ототожнення категорій «суб'єкт права» та «учасник правовідносин», а визначення сутності «суб'єкта правовідносин» залишається поза увагою вчених.

Своєю чергою, окремі фахівці з теорії права вважають, що категорії «суб'єкт правовідносин» та «учасник правовідносин» нетотожні, оскільки суб'єкт правовідносин – це особа, потенційно здатна бути учасником правовідносин, у той час, як учасник правовідносин – це реальний учасник даних правових відносин. На додаток вказується, що суб'єкти правовідносин – це індивіди, організації або спільності, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин – носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. У наведеній дефініції поняття «суб'єкти правовідносин» слово «можуть» якраз і використано для того, щоб підкреслити факт потенційної здатності індивідів, організацій і спільностей бути учасниками відповідних правовідносин [95, с. 123; 201, с. 107]. Як бачимо, відбувається певна підміна понять, ігнорування окремих з них, що вважаємо потребує додаткових пояснень та уточнень.

На таке положення справ, наприклад, звертають увагу автори навчального посібника «Фінансове право України. Загальна частина» вказуючи, що на сторінках юридичної літератури неоднозначно розв'язано питання щодо кола осіб, яких слід вважати суб'єктами правовідносин. Більшість вчених вважає, що суб'єкт – це поняття, яким повинні охоплюватися реальні учасники конкретних правовідносин. Відповідно розрізняють такі поняття як суб'єкт права та суб'єкт правовідношення. До суб'єктів права такі вчені відносять осіб, які мають правосуб'єктність, тобто потенційно спроможні бути учасниками конкретних правовідносин [126, с. 58]. Схожої позиції дотримується І.С. Окунев у межах дослідження загальнотеоретичних засад правового статусу суб'єкта права. на думку науковця, суб'єкт права – це потенційний учасник правовідносин, розглянутий законодавцем у статичному стані, з погляду володіння ним правосуб'єктністю, а суб'єкт правовідносин – це особа, визнана суб'єктом права, але така, що виступає в якості вже не потенційного носія суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а дійсного учасника самого процесу дії норм, реалізації правосуб'єктності [130, с. 23]. З чого слідує, що як в контексті досліджуваного питання, так і в цілому, важливо

розуміти чи є певний суб'єкт потенційним або ж реальним учасником відповідних суспільних відносин, використовуючи при цьому відповідну правову категорію.

З огляду на що слід підтримати позицію В.В. Аброськіна, який зазначає, що головним критерієм розмежування суб'єкта права від суб'єкта правовідносин є відповідь на просте питання – чи є особа реальним або ж потенційним їх учасником. Учений підкреслює той факт, що відповідь на це питання вкрай важлива, оскільки це дозволяє чітко зрозуміти чи реально (або ж лише перспективно) перебуває особа, яку характеризують в якості «суб'єкта» у межах відповідних правовідносин, що має першорядне значення в контексті реалізації нею її повноважень, виконання завдань, які поставлені перед нею [1, с. 54]. З урахуванням чого слід зазначити, що говорячи про суб'єктів адвокатської діяльності, ми маємо на увазі осіб, наділених відповідно до чинного національного законодавства комплексом прав та обов'язків здійснювати таку діяльність по відповідному напрямку, тобто реальних учасників сфери (сфер) суспільних відносин, що виникають і знаходять свій розвиток у зв'язку з цим. При цьому на їх положення в межах відповідних суспільних відносин, на їх роль і значення як їх реальних суб'єктів і буде вказувати їх правовий статус.

Так, ключовою змістовною частиною категорії «правовий статус» є власне категорія «статус», яка має давні історичні коріння, оскільки випадки її використання можна прослідкувати ще в латинській мові, де їй відповідало слово «status», яке на сучасну українську мову може буквально бути перекладано як становище [227, с. 44]. З позиції семантики, в сучасній українській мові, слово «статус» використовується в значенні правового становища громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій тощо [34, с. 1387]. Тобто навіть в загальному, повсякденному розумінні, дану категорію пов'язують з правовими явищами. При цьому мова може йти як про розуміння права об'єктивного, тобто сукупності нормативно-правових приписів, у яких об'єктивізовано статус, так і суб'єктивного – як

такого, що належить певній особі внаслідок чого в неї виникають правові зв'язки з державою, суспільством у цілому, а також окремими особами, що здійснюється внаслідок реалізації нею суб'єктивних прав та здійснення юридичних обов'язків.

Зокрема, з приводу першого з названих аспектів правового статусу слід навести позицію В.В. Кравченка, який у навчальному посібнику «Конституційне право України» зазначає, що під правовим статусом особистості слід розуміти її юридично закріплене становище в державі та суспільстві. При цьому він (правовий статус) становить важливу складову частину суспільного статусу, стосується якості особи як людини та громадянина й характеризує зв'язки з державою та суспільством, організованим державою [111, с. 96]. Правовий статус походить від статусу соціального, який на сторінках фахової літератури вважають комплексною категорією, що характеризує місце суб'єкта в певній соціальній системі, через визначення його соціальної ролі із відповідними їй функціями, правами й обов'язками. При цьому зауважує Д.М. Ластович, окремим специфічним різновидом соціального статусу є правовий статус, який набувається суб'єктами внаслідок регулятивного впливу на них норм права [116, с. 73]. У цьому випадку й знаходить свій прояв інший аспект правового статусу суб'єкта, що й полягає в наділені його комплексом прав й обов'язків.

Так, у навчальному посібнику «Загальна теорія держави і права» В.О. Котюк зауважує, що правовим статусом особи чи громадянина є система або сукупність юридичних і природних прав, свобод та обов'язків особи, які закріплені в чинних формах і видах права, зокрема в чинному національному законодавстві, і складають необхідні потенційні можливості особи мати суб'єктивні права й обов'язки, реалізувати їх у системі суспільних правовідносин, у різноманітних видах діяльності, праці, навчанні, спілкуванні тощо [110, с. 367]. При цьому, говорячи про правовий статус суб'єктів адвокатської діяльності слід підкреслити, що він додатково може бути

охарактеризований як публічно-правовий, що пов'язано зі специфікою виконуваних такими суб'єктами завдань.

У цьому контексті доволі влучною вважаємо позицію Н.В. Князева, який досліджуючи принципи професійної діяльності адвоката в Україні зазначає, що той факт, що адвокат є суб'єктом, який взаємодіє як з приватними особами, так і публічними, зумовлює необхідність регламенту його поведінки [96, с. 80]. Так, наприклад, серед публічних напрямів адвокатської діяльності Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» називає правовий супровід діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави. Своєю чергою, до приватних напрямів адвокатської діяльності слід віднести представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні [151]. Разом із тим й останній з названих напрямів адвокатської діяльності буде мати певний, так би мовити, публічний складник, оскільки під час його здійснення виникають і знаходять свій розвиток суспільні відносини, окремими суб'єктами яких є представники органів державної влади, як то, наприклад, органи судової влади. Саме тому, в досліджуваному випадку акцент ставиться на публічно-правовому статусі суб'єктів адвокатської діяльності в Україні, що й визначає їх місце, роль і значення в межах відповідних суспільних відносин.

Так, говорячи про таких суб'єктів, серед них, в першу чергу, слід назвати власне адвокатуру України. З цього приводу на сторінках фахової літератури цілком слушно зауважують, що сучасна українська адвокатура – це організована спільнота українських адвокатів, метою якої є захист прав і свобод членів громадянського суспільства, усіх його суб'єктів, надання правової допомоги у всіх видах життєдіяльності українського суспільства. Через адвокатуру як інститут громадянського суспільства правова держава забезпечує своїм громадянам можливість реалізувати їхні права і свободи, користуючись при цьому гарантованим державою правом на юридичну

допомогу, реалізація якого здебільшого і здійснюється адвокатурою [221, с. 52]. При цьому відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно розв’язує питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [151]. У зв’язку з чим можна стверджувати, що адвокатура як суб’єкт адвокатської діяльності виступає не як інструмент держави, а як соціальний інститут, за допомогою якого держава реалізує це право через своїх громадян. У такий спосіб адвокатура збалансовує відносини між державою та її громадянами, оскільки правова держава повинна забезпечити пріоритет прав і свобод людини та громадянина, а адвокатура зобов’язана сприяти їх реалізації та захисту. Без сумніву, адвокатура – своєрідний орган, що збалансовує інтереси громадянського суспільства з потребами та можливостями держави. По суті, це окремий інститут громадянського суспільства, що має спеціальні повноваження [221, с. 52].

Як випливає з аналізу вищенаведених приписів, фактично в них мова йде про колективного суб’єкта адвокатської діяльності, який своєю чергою, будучи самостійною інституцією фактично утворений з сукупності індивідуальних суб’єктів такої діяльності – адвокатів, якими відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є фізичні особи, які здійснюють адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені законодавством [151]. Як відмічають з приводу публічно-правового статусу даного основного суб’єкта адвокатської діяльності на сторінках фахової літератури, адвокат – це особа, яка займається професійною адвокатською діяльністю, тобто є правозаступником і правозахисником, надає правову допомогу й здійснює представництво в судах усіх ланок системи судочинства, підприємствах, установах і організаціях, державних органах, а також захист осіб, які мають право на захист. Правовий

стан адвоката виникає не у зв'язку з його участю в судочинстві, а у зв'язку з відповідною процедурою, передбаченою законодавством України [92, с. 110].

При цьому слід зазначити, що публічно-правовий статус адвоката, окремі його структурні елементи визначають, зокрема мають вплив на публічно-правовий статус усіх інших суб'єктів адвокатської діяльності. Зокрема, вище зазначалося, що адвокатуру фактично складають усі адвокати України. При цьому чинним національним законодавством України, зокрема Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», встановлено вимоги стосовно набуття публічно-правового статусу адвоката, як то, наприклад: кваліфікаційні вимоги (ч. 1 ст. 6); вимоги щодо несумісності (ст. 7); порядок допуску та складання кваліфікаційного іспиту (ст. ст. 8, 9); здійснення стажування та набуття правового статусу стажиста (ст. 10); присяга адвоката (ст. 11); підстави для здійснення адвокатської діяльності (ст. 26) [151] тощо.

Разом із тим всі з наведених вище елементів мають, так би мовити, передстатусний характер. З цього приводу, на сторінках фахової літератури відмічають, що інші елементи крім прав, свобод та обов'язків носять або передстатусний, або післястатусний характер. При цьому, відмічає В.В. Криворучко, правовий статус людини та громадянина включає в сучасній демократичній державі тільки права, свободи й обов'язки особи, офіційно зафіксовані державою. Окрім цього зазначається, що ряд додаткових елементів варто вважати або передумовами правового статусу (наприклад, громадянство, загальна правоздатність), або елементами вторинними стосовно основного (так, юридична відповідальність вторинна стосовно обов'язків, без обов'язку немає відповідальності), або категоріями, що далеко виходять за межі правового статусу (система гарантії) [113, с. 168]. З такою позицією вважаємо слід погодитися лише частково, оскільки за логікою наведеного, післястатусні елементи особи слід розцінювати також як частину її правового статусу.

Говорячи ж про такі структурні елементи публічно-правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності як їх права й обов'язки, слід зазначити, що вони отримали свою об'єктивізацію в численних приписах Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Наприклад, ст. 20 вищенаведеного нормативно-правового акта закріплює професійні права адвоката. Зокрема, як зазначено в даній нормі під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правничої допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правничої допомоги. Своєю чергою, відповідно до ст. 21 (професійні обов'язки адвоката) зазначеного закону, під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний:

- дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
- на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правничої допомоги;
- невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
- підвищувати свій професійний рівень;
- виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
- виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правничої допомоги [151].

Окрім цього як окремий структурний елемент публічно-правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності слід розглядати гарантії адвокатської діяльності. На важливості даного структурного елементу публічно-правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності наголошують науковці під час визначення його сутності. Так, наприклад, на думку Є.В. Бережної, гарантії адвокатської діяльності – це правові засоби передбачені у законодавстві України, які забезпечують адвокату під час здійснення його професійної діяльності можливість реально виконувати свої обов'язки й використовувати надані їм права щодо захисту фізичних і

юридичних осіб [26, с. 113]. Дещо схожу позицію наводить О.С. Заєць, вказуючи при цьому, що гарантії адвокатської діяльності – це сукупність юридичних засобів реалізації прав адвоката у процесі здійснення ним професійної діяльності, їх охорони та можливостей для відновлення у разі порушення [83, с. 381]. Зазначимо, що гарантіям адвокатської діяльності повністю присвячена ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якій вказано, що професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема:

- забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності;

- забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

- проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

- забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних зі здійсненням адвокатської діяльності;

- адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості;

- життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом;

- адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом;

- забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

- забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

- забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі;

- забороняється втручання у правову позицію адвоката;

- орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону;

- повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

- забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку зі здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом;

- не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у медіа, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката;

- забороняється ототожнення адвоката з клієнтом;

- дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку [151].

Аналіз вищенаведеного переліку надає змогу назвати особливості ще одного структурного елементу публічно-правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності, що пов'язано зі специфічним порядком їх притягнення до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, як відмічають на сторінках фахових джерел, відповідальність адвоката – це відповідність поведінки адвоката соціально-нормативним вимогам, його професійному обов'язку, підпорядкованість його поведінки соціальному контролю [83, с. 300]. Так, даному питанню повністю присвячено Розділ VI «Дисциплінарна відповідальність адвоката» Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Як зазначено в ст. 33 вищенаведеного нормативно-правового акта адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених законодавством. При цьому дисциплінарне провадження – процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України [151].

Таким чином, у структурі публічно-правового статусу адвоката як провідного суб'єкта адвокатської діяльності слід виділити сукупність його професійних прав та обов'язків, гарантії здійснення адвокатської діяльності, а також його юридичну відповідальність. Такі структурні елементи публічно-правового статусу адвоката будуть мати свій вплив й на статус інших суб'єктів адвокатської діяльності. Так, серед індивідуальних суб'єктів адвокатської діяльності слід також назвати помічника адвоката. Зокрема, відповідно до ст. 16 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат може мати помічників з-поміж осіб, які мають повну вищу юридичну освіту. Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, з

додержанням вимог цього Закону і законодавства про працю. Помічник адвоката виконує доручення адвоката у справах, що знаходяться у провадженні адвоката, крім тих, що належать до процесуальних повноважень (прав та обов'язків) адвоката [151].

Відмітимо, що єдині засади організації, правовий статус та умови діяльності особи, яка обіймає посаду помічника адвоката, а також регламентацію умов і порядку використання адвокатами при здійсненні своєї професійної діяльності праці помічників визначено на рівні Положення «Про помічника адвоката», затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 25 вересня 2015 року № 113. Як зазначено в даному правовому акті, помічник адвоката – це фізична особа, яка здійснює діяльність на підставі та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [151], Кодексом законів про працю України [101], Правилами адвокатської етики [147] та цим Положенням. При цьому помічником адвоката може бути фізична особа, яка:

- є громадянином України або іноземним громадянином чи особою без громадянства, які у встановленому порядку отримали дозвіл на працевлаштування в Україні на посаду помічника адвоката;

- має повну вищу юридичну освіту;

- володіє державною мовою;

- прослухала спеціальний курс-інструктаж введення в професію помічника адвоката у Вищій школі адвокатури НААУ [143].

Серед індивідуальних суб'єктів адвокатської діяльності слід назвати адвоката іноземної держави. Зокрема, як зазначено в ст. 59 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат іноземної держави, який має намір здійснювати адвокатську діяльність на території України, звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем свого проживання чи перебування в Україні із заявою про його включення до Єдиного реєстру адвокатів України. До заяви додаються документи, що підтверджують право такого адвоката на заняття адвокатською діяльністю у

відповідній іноземній державі [151]. Так, наприклад, відповідно до Кодексу поведінки європейських адвокатів вимогами щодо здійснення адвокатом професійної діяльності є:

- абсолютна незалежність і відсутність будь-якого впливу на адвоката як у судових провадженнях, так і в позасудових справах;
- неупередженість у суді;
- дотримання стандартів заради інтересів клієнта, які превалюють перед власними інтересами адвоката;
- дотримання професійних честі, гідності та порядності;
- конфіденційність збереження усіх відомостей, які стали відомі в процесі здійснення адвокатської діяльності [123].

Окрім цього, серед індивідуальних суб'єктів адвокатської діяльності слід назвати адвокатське бюро. Так, відповідно до ст. 14 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив. Державна реєстрація адвокатського бюро здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [2], який регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб – підприємців та відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави [75]. Тобто фактично, адвокатське бюро – це організаційна форма адвокатської діяльності, є неприбутковою організацією, створеною одним адвокатом для надання правової допомоги [198, с. 150].

Адвокати можуть об'єднуватися, утворюючи при цьому колективних суб'єктів адвокатської діяльності, публічно-правовий статус яких буде також обумовлюватися професійними правами й обов'язками, гарантіями діяльності та юридичною відповідальністю окремо взятого адвоката. Зокрема, як

впливає з аналізу ст. 15 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту. При цьому адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правничої допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності [151]. У цьому контексті науковці відмічають те, що адвокатське об'єднання – це організаційна форма адвокатської діяльності, є неприбутковою організацією, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників) для надання правової допомоги [198, с. 150].

У цьому ж контексті слід назвати об'єднання адвокатів як колективних суб'єктів адвокатської діяльності. Відповідно до ст. 18 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські й міжнародні об'єднання. При цьому адвокати, їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів та юристів [151]. Як цілком слушно зауважують з приводу сутності й значення публічно-правового статусу даного суб'єкта адвокатської діяльності, об'єднання адвокатів в єдину професійну організацію обумовлюється сутністю інституту адвокатури, характерними ознаками якого є його недержавна природа, самоврядність, самостійність, професійна основа діяльності адвокатів, а також особливе завдання адвокатури – забезпечення здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги [20, с. 282].

На сторінках фахової літератури відмічають те, що об'єднання адвокатів як суб'єкти відповідних суспільних відносин за своїм публічно-правовим статусом є фактично громадськими об'єднаннями [19, с. 6], та у своїй діяльності керуються Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року, положення якого визначають визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, гарантованого

Конституцією України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань [161]. При цьому, досліджуючи особливості організаційних форм діяльності адвокатури А.В. Іванцова відмічає, що основними завданнями указаних суб'єктів адвокатської діяльності є наступні:

- сприяння формуванню демократичної правової держави;
- підвищення рівня юридичної допомоги, що надається громадянам, установам та організаціям;
- підвищення ролі й авторитету адвокатури в суспільстві й державі;
- удосконалення законодавчого регулювання діяльності адвокатури;
- спрямування на досягнення адвокатурою повної самостійності та самоврядування;
- захист прав та законних інтересів самих адвокатів;
- турбота про поширення історичних традицій української адвокатури;
- розвиток і поглиблення міжнародних зв'язків [90, с. 138].

Як окрему групу суб'єктів адвокатської діяльності, які мають особливий публічно-правовий статус слід розглянути органи адвокатського самоврядування. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів самостійно розв'язувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством [151]. При цьому науковці зауважують, що органи адвокатського самоврядування – це недержавні некомерційні професійні організації, що функціонують у передбачених законом формах адвокатського самоврядування та є складовими компонентами цілісної системи з вираженими внутрішніми та зовнішніми зв'язками горизонтального та вертикального характеру, основною метою яких є забезпечення реалізації права адвокатів самостійно розв'язувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством [35, с. 227]. Як впливає

з комплексного аналізу приписів Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», серед органів адвокатського самоврядування як суб'єктів адвокатської діяльності із характерних для них публічно-правовим статусом, слід назвати наступних:

- Національна асоціація адвокатів України, яка є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування (ч. 1 ст. 45);

- з'їзд адвокатів України – вищий орган адвокатського самоврядування в Україні (ч. 1 ст. 54);

- конференція адвокатів регіону, яка є вищим органом адвокатського самоврядування в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі є конференція адвокатів регіону (ч. 1 ст. 47);

- рада адвокатів регіону, яка виконує функції адвокатського самоврядування в регіоні у період між конференціями адвокатів регіону (ч. 1 ст. 48);

- Рада адвокатів України, яка виконує функції адвокатського самоврядування у період між з'їздами адвокатів України (ч. 1 ст. 55);

- Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, яка є колегіальним органом, завданням якого є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (ч. 1 ст. 52);

- кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, яка утворюється з метою визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, та розв'язання питань щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів (ч. 1 ст. 50);

- Вища ревізійна комісія адвокатури, завданням якої є здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів

регіонів утворюється і діє Вища ревізійна комісія адвокатури (ч. 1 ст. 53);

- ревізійна комісія адвокатів регіону, яка утворюється задля здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ради адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури утворюється і діє ревізійна комісія адвокатів регіону (ч. 1 ст. 51) [151].

Отже, як випливає з аналізу вищенаведених положень, на сьогодні можна назвати доволі значну кількість суб'єктів адвокатської діяльності, які виконують завдання й функції, безпосередньо пов'язані із наданням відповідного різновиду правничої допомоги особі, яка її потребує, так і забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам, що знаходить свій прояв в окремих аспектах їх публічно-правового статусу. Під публічно-правовим статусом суб'єктів адвокатської діяльності пропонуємо розуміти закріплений в приписах чинного національного законодавства комплекс професійних прав та обов'язків таких суб'єктів, а також гарантій їх належної реалізації, що забезпечується можливістю застосування заходів юридичної відповідальності. З урахуванням чого суб'єктами адвокатської діяльності є сукупність осіб, які відповідно до нормативно-правових приписів наділяються комплексом професійних прав та обов'язків, і на яких поширюються комплекс законодавчих гарантій, задля належного здійснення завдань і функцій щодо надання правничої допомоги особі, а також забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам. З огляду на доволі значну кількість суб'єктів адвокатської діяльності, їх публічно-правовий статус був розглянутий нами залежно від їх групової приналежності наступним чином:

1) індивідуальні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокати, адвокати іноземних держав, помічники адвокатів, адвокатські бюро;

2) колективні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокатура України, адвокатські об'єднання, об'єднання адвокатів;

3) органи адвокатського самоврядування як суб'єкти адвокатської діяльності: Національна асоціація адвокатів України, з'їзд адвокатів України, конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів

України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, ревізійна комісія адвокатів регіону.

Висновки до розділу 1

Дослідження загальної характеристики адвокатської діяльності в Україні сприяло отриманню наступних висновків.

Аргументовано висновок, що адвокатська діяльність є складним і багатоаспектним явищем, наявність якого пов'язана з необхідністю забезпечення ефективного функціонування механізмів охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи шляхом надання відповідних різновидів професійної правничої допомоги.

Встановлено, що адвокатська діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження регламентується адміністративно-правовими нормами, які мають тісний зв'язок з більшістю галузей права й, окрім іншого, вказують на управлінський аспект такої діяльності, пов'язаний із необхідністю здійснення її організації, зокрема забезпечення по відповідним напрямам. Доведено, що під адвокатською діяльністю як предметом адміністративно-правового дослідження слід розуміти регламентовану адміністративно-правовими нормами професійну діяльність адвокатів щодо охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи шляхом надання відповідного різновиду правничої допомоги, а також сукупність організаційних заходів, спрямованих на забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам.

Встановлено, що адміністративно-правові норми в контексті регулювання адвокатської діяльності виконують роль фундаментальної бази для побудови ефективних механізмів здійснення цієї діяльності. Вплив таких норм поширюється як на організаційні аспекти функціонування суб'єктів

адвокатської діяльності, так і на формування окремих правових гарантій для адвокатів.

З'ясовано, що адвокатська діяльність – це фундаментальний елемент правової системи будь-якої країни, що посідає в ній особливе місце, оскільки вона не лише забезпечує захист прав, свобод та інтересів громадян, а й активно сприяє ефективному правосуддю та утвердженню верховенства права в суспільстві. Дослідження ключових етапів становлення адвокатської діяльності в Україні не лише відобразить еволюцію правничої професії, а й продемонструє загальний розвиток правової держави та її інституцій, які прагнуть гарантувати права та свободи особи.

Доведено, що адвокатська діяльність мала значний шлях свого історичного становлення, який прослідковується в контексті становлення України як незалежної держави. Серед ключових етапів становлення адвокатської діяльності у період набуття незалежності нашої держави, визначено такі: 1) здобуття Україною незалежності і, як наслідок, прийняття базових нормативно-правових актів, що закріпили основи здійснення адвокатської діяльності (1990–1991 роки); 2) прийняття Закону України «Про адвокатуру», що визначив основоположні засади здійснення адвокатської діяльності (1992 рік); 3) прийняття Основного Закону України, який визначив адвокатуру як ключовий інститут, що забезпечує право особи на захист й правничу допомогу (1996 рік); 4) набрання чинності Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який визначив нові правові засади функціонування адвокатури, замінивши попередній закон та низку інших нормативно-правових актів (2012 рік); 5) прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», що доповнив Основний Закон України новою нормою – ст. 131-2, що присвячена питанням адвокатури та її діяльності (2016 рік); 6) затвердження Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, яка визначила необхідність удосконалення інституту адвокатури, включаючи

посилення гарантій, реформи дисциплінарного провадження, розширення доступу до реєстрів і реформування кваліфікаційних вимог (2021 рік).

Наголошено, що завдання виконуються адвокатами у суворій відповідності до нормативно-правових приписів, які при цьому закріплюють і певні керівні засади здійснення такої діяльності в цілому. Значення адвокатської діяльності складно переоцінити, адже вона спрямована на забезпечення, охорону й захист прав, свобод та інтересів особи від протиправних посягань, відновлення їх в разі порушення й здійснюється у межах всіх без винятку суспільних відносин. Серед завдань адвокатської діяльності виокремлено: надання правової інформації особі, роз'яснень і консультувань щодо можливих варіантів її застосування; здійснення документального супроводження діяльності особи з правових питань; здійснення представництва особи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, міжнародних організаціях, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності; захист прав, свобод та інтересів особи в межах відповідного різновиду судочинства;

Акцентується увага, що сама по собі адвокатська діяльність має ґрунтуватися на певних керівних ідеях, правилах або ж основоположних засадах, що будуть визначати як вектор її здійснення, відхилення від якого є недопустимим, так і певні межі, виходити за які адвокат не має права, оскільки це може вплинути на результативність такої діяльності, мати наслідком недосягнення як у цілому, так і окремих її завдань.

Принципи адвокатської діяльності в Україні визначено, як регламентовану адміністративно-правовими нормами сукупність основоположних засад та ідей, на основі й відповідно до яких адвокати надають відповідний різновид правничої допомоги особі, а також здійснюються організаційні заходи, спрямовані на забезпечення такої діяльності по певному напрямку.

Принципи адвокатської діяльності з огляду на їх чисельність і багатоманітність згруповані наступним чином: 1) загальноправові принципи:

верховенства права, законність, рівність; 2) міжгалузеві принципи: презумпція невинуватості, конфіденційність, доступність, незалежність, уникнення конфлікту інтересів; 3) спеціальні принципи: дотримання адвокатської етики, пріоритет інтересів клієнта, компетентність і добросовісність.

Під суб'єктами адвокатської діяльності запропоновано розуміти сукупність осіб, які відповідно до нормативно-правових приписів наділяються комплексом професійних прав та обов'язків, на яких поширюється комплекс законодавчих гарантій задля належного здійснення завдань і функцій щодо надання правничої допомоги особі, а також забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам.

Аргументовано висновок, що у структурі публічно-правового статусу адвоката як провідного суб'єкта адвокатської діяльності доцільно виділяти сукупність його професійних прав та обов'язків, гарантії здійснення адвокатської діяльності, а також його юридичну відповідальність. Такі структурні елементи публічно-правового статусу адвоката будуть мати свій вплив й на статус інших суб'єктів адвокатської діяльності.

Обґрунтовано наукову думку про значну кількість суб'єктів адвокатської діяльності, які виконують завдання й функції, безпосередньо пов'язані із наданням відповідного різновиду правничої допомоги особі, яка її потребує, так і забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам, що знаходить свій прояв в окремих аспектах їх публічно-правового статусу. Запропоновано авторське розуміння публічно-правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності.

Визначено, що суб'єктами адвокатської діяльності є сукупність осіб, які відповідно до нормативно-правових приписів наділяються комплексом професійних прав та обов'язків, на яких поширюється комплекс законодавчих гарантій задля належного здійснення завдань і функцій щодо надання правничої допомоги особі, а також забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам. З огляду на доволі значну кількість суб'єктів адвокатської діяльності, їх публічно-правовий статус досліджено в залежності

від їх групової приналежності наступним чином: 1) індивідуальні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокати, адвокати іноземних держав, помічники адвокатів, адвокатські бюро; 2) колективні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокатура України, адвокатські об'єднання, об'єднання адвокатів; 3) органи адвокатського самоврядування як суб'єкти адвокатської діяльності: Національна асоціація адвокатів України, з'їзд адвокатів України, конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, ревізійна комісія адвокатів регіону.

РОЗДІЛ 2.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Набуття права на заняття адвокатською діяльністю

В 2018-му році, в науковій статті присвяченій правовим аспектам доступу до професії адвоката, викладеній в контексті реформування адвокатури в Україні, Н. Пацкан (на той час аспірантка) під керівництвом О. Яновської зазначила, що: «державна політика в сфері розвитку адвокатури націлена на створення в Україні конкурентоспроможної адвокатури, представники якої володітимуть високим рівнем кваліфікації та слідуватимуть визначеним правилам професійної етики. Адвокати також як і, наприклад, судді або нотаріуси, є особами юридичної професії, фахівцями, чия професійна підготовка не повинна викликати сумнівів ні у колег, ні у держави, ні в осіб, в інтересах яких здійснюється адвокатська діяльність» [137, с. 209].

Підкреслимо, що дисертація «Організаційно-правові засади доступу до адвокатської діяльності», на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, була захищена Н. Пацкан в 2019-му році [138]. Ми ж, в свою чергу, повністю погоджуємось із наведеним вище твердженням вченої й вважаємо, що в ньому стисло і влучно визначено сутність не лише розвитку адвокатури в цілому, але й зокрема мета запровадження процедури допуску до професії адвоката.

Проте, наведена цитата настановляє на розмірковування щодо того: яким саме чином здійснюється або має здійснюватися означений доступ щоб при цьому процедура його надання дійсно забезпечувала досягнення зазначеної вище мети (а саме: сприяння високому рівню фахової підготовки та суворому дотриманню професійної етики адвокатів)? Адже насправді це вкрай важливе, але досить непросте завдання.

Підкреслимо, що в наведеному дослідницію твердженні не лише приділено велику увагу рівню професійної підготовки адвокатів, але й порівняно його із деякими іншими категоріями представників юридичної професії. Тож, пошук відповіді на поставлене нами питання, передусім варто почати із з'ясування значення поняття «юридична професія», а також відмінності між різними її представниками.

З цього приводу одразу наголосимо, що пошук по національній базі законодавства свідчить про відсутність у ній визначення поняття «юридична професія». Цей факт вже сам по собі створює певну термінологічну проблему. Але національне законодавство оперує такими нормативно врегульованими визначеннями як: Професія (6); Професія (вид занять) (2); Регульована професія (2); Професія, для якої запроваджене додаткове регулювання [186]. При цьому: терміни «професія» визначено на підзаконному рівні; поняття «регульована професія» – на міжнародному рівні, а терміни «професія (вид занять)» та «професія, для якої запроваджене додаткове регулювання» закріплені законами України. Тож, саме із них (як з таких, що мають найбільшу юридичну силу) і почнемо розгляд.

Так, чинним Кодексом законів про працю України термін «професія (вид занять)» роз'яснено як: «сукупність близьких за трудовими функціями видів трудової діяльності, що можуть вимагати певної професійної та/або освітньої кваліфікації працівника» [101, ст. 4⁻¹]. Отже, самé визначення вже залишає певне варіювання щодо чіткої ідентифікації окремих видів діяльності, адже вони можуть бути функціонально близькими або спорідненими із іншими професіями. При цьому, стаття 4⁻¹ Кодексу, якою і закріплено наведене визначення, була внесена до названого акту порівняно нещодавно – в 2022-му році [159].

Разом із тим, термін «професія, для якої запроваджене додаткове регулювання» закріплений одразу в двох чинних національних законах. А саме: в Законі України «Про фахову передвищу освіту», від 06.06.2019 року № 2745-VIII; а також у Законі України «Про вищу освіту», від 01.07.2014 року

№ 1556-VII. Втім, у зміст останнього, цей термін внесений Законом України № 392-IX від 18.12.2019 року. Тобто обидва визначення були закріплені в законодавстві всього на декілька років раніше, ніж у Кодексі законів про працю України з'явився більш загальний термін «професія (вид занять)». Означений факт свідчить про те, що розвиток законодавства не завжди відбувається послідовно. Адже в розглянутому нами випадку перебіг окреслених змін скоріше демонструє заповнення пробілів та виправлення недосконалостей, що відбувались у сфері пов'язаних між собою правових проблем.

В будь-якому випадку, зміст законодавчо закріплених термінів «професія, для якої запроваджене додаткове регулювання» наразі майже ідентичний не лише в загальній назві, але й по змісту. Тож, під означеною професією варто розуміти: «вид професійної діяльності, доступ до якого, крім наявності освіти відповідного рівня та спеціальності, визначається законом або міжнародним договором» [156, п. 18⁻¹ ч. 1 ст. 1].

В цьому контексті звернемо увагу й на те, як поняття «регульована професія» пояснюється міжнародними актами. Наприклад, його значення викладене в Директивах Європейського Парламенту і Ради, а саме в: Директиві № 2005/29/ЄС від 11.05.2005 року та Директиві № 2005/36/ЄС від 07.09.2005 року. Визначення, надані в цих документах, дуже близькі між собою по змісту. Тож, просто наведемо коротше з них. Так, «регульована професія означає вид професійної діяльності або групу видів професійної діяльності, доступ до яких, здійснення яких або один із способів здійснення яких прямо або опосередковано (на підставі законів, підзаконних нормативно-правових актів або адміністративних положень) залежить від наявності спеціальних професійних кваліфікацій» [183].

Отже, як національні норми, так і міжнародні терміни характеризують «професію» передусім через ознаку кваліфікації, яка необхідна для виконання певної діяльності. В той же час, при порівнянні процитованих вище положень увагу на себе одразу звертає різниця в підходах до можливого рівня правового

врегулювання. Так, національним законодавством для регулювання професій відповідний нормативний рівень чітко обмежений виключно законами (при цьому міжнародні договори, у разі необхідності їх ратифікації, безперечно також закріплюються законами). Натомість міжнародні документи вказують і на можливість підзаконного врегулювання додаткових професійних вимог.

Зауважимо, що чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» містить цілий розділ (а саме, розділ II) зокрема присвячений врегулюванню набуття права на заняття адвокатською діяльністю. Цей факт дозволяє стверджувати, що професія адвоката є саме такою, для якої запроваджене додаткове регулювання.

Узагальнюючи усе викладене, можна виділити такі особливості. По-перше, діяльність адвоката є професійною і доступ до цієї професії підпадає під додаткове регулювання закріплене на рівні закону. По-друге, в зв'язку із змінами внесеними до Конституції України Законом України № 1401-VIII від 02.06.2016 року [160], що стосуються норми, згідно якої «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення» [108, ст. 131⁻²], в Україні фактично запроваджено так звану адвокатську монополію. В свою чергу, це «істотно вплинуло на збільшення кількості осіб, які мають намір набутти право на заняття адвокатською діяльністю. За даними аналітичної системи YouControl [225], 2017-й рік став переломним в історії української адвокатури, адже в цей час кількість виданих свідоцтв збільшилася удвічі (з 2 116 у 2016-му році до 4 176 у 2017-му). І з часом тенденція до набуття права на заняття адвокатською діяльністю не зменшується, адже монополія продовжується. Так, відповідно до Звіту НААУ (Національної асоціації адвокатів України) за 2016-й рік [84], станом на кінець 2016-го року кількість адвокатів була близькою до 35 000 осіб, а вже на 1 серпня 2022-го року в ЄРАУ (Єдиний Реєстр Адвокатів України) зареєстровано майже 65 000 адвокатів [47]) [210, с. 173]. Такий стан справ безперечно стимулює державу до підвищеної уваги до розвитку інституту адвокатури. Останнє, в свою чергу, неможливе без підтримання високого рівня

фахової підготовки адвокатів та суворого дотримання ними норм професійної етики.

Враховуючи все зазначене, варто дослідити, чи виконує процедура доступу до професії адвоката окреслені вище завдання та яку роль в цьому відіграє держава, а яку адвокатське самоврядування.

З приводу зазначеного зауважимо, що проблематика особливостей професії адвоката та доступ до неї досліджувалась багатьма вченими. Серед них, наприклад, такі як: С. Алексєєв, А. Бірюкова, І. Бондар, А. Боннер, Т. Варфоломєєва, І. Василик, Є. Васьковський, Т. Вільчик, В. Гайворонська, І. Гловацький, С. Гончаренко, С. Деханов, О. Джафарова, М. Димитрова, В. Дюкіна, Н. Єфімова, О. Жуковська, І. Задоя, О. Зайчук, А. Іванцова, О. Коваль, М. Косенко, О. Костюченко, Д. Кухнюк, О. Кучинська, Г. Мірзоєв, М. Погорецький, С. Прилуцький, С. Рабовська, В. Решота, В. Святоцька, О. Святоцький, О. Старенький, Є. Тімберлейк, Д. Фіолевський, І. Фойницький, Т. Фулей, С. Фурса, П. Цельтнер, С. Шатрава, В. Шкарупа, М. Шумило, О. Яновська, І. Яртіх та багато інших науковців.

Підкреслимо, що при проведенні цього дослідження в нагоді стали також такі науково-інформаційні матеріали як: *дисертація* – «Функціональні та організаційні основи адвокатури України» (Н. Бакаянова; 2017 рік) [21]; *дисертація* – «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (В. Заборовський; 2017 рік) [76]; *дисертація* – «Організаційно-правові засади доступу до адвокатської діяльності» (Н. Пацкан; 2019 рік) [138]; *тези доповіді* – «Дослідження юридичних аспектів адміністративних процедур в системі адвокатського самоврядування» (С. Вилков; 2023 рік) [40]; *звіт* – «Правосуддя та фундаментальні права» (громадські організації на чолі з об'єднанням «Лабораторія законодавчих ініціатив»; 2024 рік) [210] тощо.

Розглянувши інформаційні джерела й наукові напрацювання, маємо констатувати та наголосити на тому, що процедура набуття права на заняття

адвокатською діяльністю неодноразово зазнавала критики з боку науковців, практиків і аналітично-дослідницьких об'єднань.

Наприклад, ще в 2014 році на недосконалостях існуючої процедури наголошувала О. Яновська. Вчена стверджує, що: «порядок допуску до кваліфікаційного іспиту осіб, які виявили бажання отримати право на заняття адвокатською діяльністю, порядок проведення цього іспиту та подальшого стажування не забезпечують належний професійний відбір майбутніх представників адвокатського корпусу та не надають можливості здійснити формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, притаманних суто адвокатській професії» [232, с. 237].

У 2018 році вже згадувана раніше Н. Пацкан дає позитивну оцінку лише окремим наявним пропозиціям суб'єктів законодавчих ініціатив щодо організації процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю. А саме, таким як: «1) запровадження обмеження доступу до професії визначеного кола осіб, які зарекомендували себе негативно під час здійснення іншої професійної діяльності (судді, прокурори, слідчі, нотаріуси); 2) необхідність підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката...» [137, с. 213]. Такий невеличкий перелік позитивних нормотворчих ініціатив, вочевидь є скоріше критикою наявної ситуації із організацією доступу адвокатів до професії, ніж визнанням якості існуючої процедури.

В 2021-му році Н. Павлюк та М. Журавель, дослідивши процедури набуття права на здійснення адвокатської діяльності, рекомендують: «збільшити термін для повторної спроби складення кваліфікаційного іспиту з метою кращої підготовки кандидатів, строк стажування збільшити мінімум до дванадцяти місяців, змінити черговість кваліфікаційного іспиту та стажування, а також ... вимоги, що висуваються до майбутніх адвокатів» [136, с. 308].

У 2024-му році незалежний український аналітичний центр «Лабораторія законодавчих ініціатив» проводячи моніторинг проблем у сферах, охоплених розділом 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакету розширення Європейського Союзу, який містить рекомендацію розпочати переговори про вступ України до Європейського Союзу, приділяє понад 5 аркушів названого Звіту виключно викладенню проблем пов'язаним із доступом до професії адвоката [210, с. 173-178]. Серед основних проблем, автори Звіт зокрема вказує на: 1) зростання корупційних ризиків щодо здійснення процедури допуску до адвокатської діяльності, багато в чому пов'язуючи її із недосконалістю проведенням «кваліфікаційного іспиту», при цьому наголошуючи на відсутності позитивної динаміки щодо виправлення відомих недоліків відповідної процедури; 2) негативний вплив недосконалості процедури доступу до професії адвоката на подальшу організацію і функціонування адвокатського самоврядування; 3) відсутність сформованих морально-етичних вимог до осіб, які мають намір долучитися до професії адвоката та збільшення випадків намагання здобути статус адвоката з метою використання професійних прав і гарантій адвокатської діяльності для власного захисту від законно обґрунтованих переслідувань за скоєні в минулому правопорушення; 4) вади процедури проходження стажування та навчання (наприклад, щодо адаптаційного курсу), які в своїй сукупності не гарантують набуття необхідних для майбутнього адвоката практичних навичок; 4) встановлення законодавчо необґрунтованих витрат на проходження процедури допуску до професії адвоката; 5) відсутність чіткого врегулювання допуску до адвокатської діяльності в Україні адвокатів крайн-агресорів (а саме, їх законодавчої заборони).

Резюмуючи викладене, можна впевнено констатувати недосконалість існуючої процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні. А зважаючи на те, що рекомендації науковців, практиків та інших зацікавлених сторін подекуди неузгоджені та не пропонують єдиного підходу,

майбутнє удосконалення неможливе без докладного наукового обґрунтування, що і робить обрану тему дослідження актуальною.

Метою цієї частини наукової роботи є формування цілісного підходу до удосконалення процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю, придатного для ефективного забезпечення високого рівня фахової підготовки та суворого дотримання професійної етики адвокатів. Для виконання поставлених завдань доречно буде використано *метод класифікації* у поєднанні із *методом дедукції*, який «полягає у формулюванні конкретного висновку щодо окремої частини (або елемента) системи шляхом вивчення загальних ознак цієї системи» [120, с. 57].

Продовжуючи дослідження, одразу звернемо увагу на те, що стаття 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» проголошує: «1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю» [151]. Проте, це не єдині вимоги до особи, яка бажає набутти права займатися адвокатською діяльністю, адже: ця ж стаття 6 перелічує умови за яких особа не може бути адвокатом; а стаття 7 названого Закону закріплює вимоги щодо несумісності.

Отже, загальну основу вимог до адвоката та процедури набуття права займатися адвокатською діяльністю встановлюють безпосередньо законотворці, тобто законодавча гілка влади. Втім деталізація правил щодо реалізації зазначених вище вимог покладається на органи адвокатського самоврядування. Наприклад, порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України (РАУ). Також РАУ затверджує зразок свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту, визначає спосіб здійснення та унормовує

інші необхідні заходи. Саму ж реалізацію процедури прийняття документів і здійснення частини подальших дій провадять, наприклад, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури за місцем проживання особи, яка бажає набутти статусу адвоката тощо [151, ст. 8; 9].

Викладене демонструє, що у повній відповідності до вимог терміну національного законодавства «професія, для якої запроваджене додаткове регулювання», означене регулювання реалізоване на законодавчому рівні, з закріпленням головних вимог до етапів процедури та послідовності основних дій. При цьому, визначення способу реалізації відповідної процедури, як і забезпечення її здійснення фактично делеговане РАУ, яке унормовує відповідні заходи на підзаконному рівні.

Розглядаючи органи адвокатського самоврядування, як основного виконавця процедури допуску до професії адвоката, всі вище викладені вимоги означеної процедури за їх основною метою (або спрямованістю) можна поділити на такі види діяльності: 1) встановлення і перевірка певних фактів (освіта, стаж тощо); 2) проведення організаційних заходів (кваліфікаційний іспит, стажування, присяга); 3) забезпечення належного документування для оформлення правового статусу адвоката (видача свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю тощо).

Визначивши та класифікувавши компетенції основних учасників процедури допуску до професії адвоката, наш наступний крок полягає у встановленні сутності кожного етапу реалізації цієї процедури. Тож, однією із перших умов допуску до професії є виконання вимоги щодо наявності у майбутнього адвоката повної вищої юридичної освіти.

Означена вимога, як і дві наступні (володіння державною мовою та стаж роботи в галузі права), на наш погляд, передусім стосуються документального підтвердження певних фактів. Втім, навіть при їх встановленні можуть виникати певні ускладнення. Так, якщо питання документального підтвердження володіння державною мовою зараз вже здебільшого вирішене, то підтвердження стажу роботи в галузі права все ще має свої нюанси. Останні,

доречи, в значній мірі викликані згадуваною раніше термінологічною невизначеністю поняття «юридична професія», а також наявністю різноманітних за своїм складом термінів «професія».

З приводу останнього зазначимо, що закріплення терміну «професія» практикувалось в національному законодавстві на підзаконному рівні з 1995-го року [184]. А найбільш актуальна на сьогоднішній день спроба подібного підзаконного визначення реалізована Кабінетом Міністрів України (КМУ) наприкінці 2024-го року. Відповідно до запропонованого КМУ визначення: «професія – (це) рід трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних знань, практичних навичок, одержаних шляхом спеціалізованої освіти, навчання або досвіду, які дають можливість здійснювати роботу» [63].

Отже, основна відмінність наведеного пояснення терміну «професія» від усього, що ми розглядали раніше, полягає у констатації можливості набуття практичних навичок не лише шляхом отримання освіти, але й завдяки набуттю досвіду, тобто зокрема й опанування певних умінь у практичній діяльності поза освітнім процесом. Тож, такий підхід повністю обґрунтовує вимогу до наявності стажу роботи в галузі права для особи, яка бажає отримати доступ до професії адвоката.

Зауважимо, що стаття 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає визначення поняття «стаж роботи в галузі права». Останній слід розглядати як: «стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею повної вищої юридичної освіти» [151]. Але, разом із тим, названий Закон також наголошує, що: «Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України» [151, ст. 8]. Отже, саме Рада адвокатів України має визначити особливості процедури встановлення фактів наявності в особи, як повної вищої юридичної освіти, так і відповідного стажу роботи в галузі права.

В свою чергу, РАУ своїм рішенням № 270 від 17.12.2013 року дійсно затвердила «Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання результатів

складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні» (Порядок).

Цікаво, що на сьогоднішній день офіційна база законодавства України (zakon.rada.gov.ua) містить означений Порядок із змінами, остання з яких викладена станом на 11.08.2023 року. При цьому, представлений акт позначено як «поточну редакцію» [182]. В той же час, офіційні сайти Національної асоціації адвокатів України (НААУ) та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ВКДКА) оперують Порядком із актуальними змінами від 07.06.2024 року, внесеними згідно рішення РАУ № 23 [41; 144].

«Невраховані» зміни, про які ідеться, некритичні для розуміння змісту акта (слова «правова допомога» у всіх відмінках замінені словами «правнича допомога»), проте, означені розбіжності демонструють недосконалість взаємодії відповідальних за оновлення нормативно-правової бази державних інститутів із РАУ щодо питань його нормотворчої діяльності.

Втім, сама РАУ стикається із ускладненнями у питанні встановлення стажу роботи в галузі права у особи, що бажає здобути статус адвоката. Адже в пункті 6 Порядку РАУ визначає аж 11 доволі змістовних та різноманітних підпунктів, згідно яких стаж роботи на посадах слід зараховувати до роботи в галузі права. До цього РАУ зокрема додає, що: «при виникненні складнощів з віднесенням посади особи до роботи в галузі права слід виходити з кваліфікаційних вимог посадової інструкції Заявника, а також загальних відомостей Класифікатора професій ДК 003:2010» [144].

Звертаючись до чинного Класифікатора професій ДК 003:2010 (із змінами), затвердженого Наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарту України) від 28.07.2010 року № 327 [129], можна встановити, що сам Класифікатор складається із додатків А, Б та В [129]. При цьому, разом із додатком «А» викладені також відомості щодо загальних та основних

положень класифікації, характеристика структури класифікації, опис розділів класифікації професій тощо.

Наразі класифікація складається із цифрового коду в якому: перша цифра позначає розділ; друга – підрозділ; третя – клас; четверта – підклас; і п'ята (відділена крапкою) – групу професій.

Дані додатку «А» Класифікатора дозволяють встановити, що професії адвокат, прокурор, юрист та юрист-міжнародник позначаються однаковим кодом професії – 2421.2. Отже, ці професії мають ідентичний рівень освіти, спеціалізацію та навіть кваліфікаційний рівень робіт. В той же час, професія судді позначається кодом 2422, а нотаріуса та юрисконсульта – 2429.

З викладеного витікає, що всі перелічені професії (а також і деякі інші не перераховані нами вище) відносяться до класу 242 – «професіонали в галузі правознавства, прокурорського нагляду, правосуддя та правоохоронної діяльності» [68]. Всі вони виконують завдання в галузі права, які вимагають застосування певних цілісних юридичних концепцій, теорій і методів для розв'язання існуючих правових проблем. Відтак наведена класифікація дає підстави стверджувати, що для роботи в перелічених професіях потрібна й ідентична (фактично стандартна) освіта. При цьому, на наш погляд, Класифікатор все ж не дає можливості розцінювати зміст професійної діяльності для всіх перелічених професій, як повністю однотипний. Отже, й питання ідентичності, отриманих під час набуття професійного досвіду, навичок залишається ним неповністю освітленим. Натомість, згідно із положеннями Порядку РАУ № 270 це не заважає зараховувати досвід роботи на перелічених вище посадах до стажу роботи в галузі права. тож, цей факт переконливо свідчить про те, що навички здобуті під час таких видів професійної діяльності задовольняють вимоги до умінь, якими має володіти майбутній адвокат.

Неоднозначність щодо застосування положень Класифікатора, яка проявляється в викладеній вище ситуації, може пояснюватись тим, що Класифікатор було розроблено відповідно до рекомендацій спрямованих

передусім на переведення національних даних у систему, що полегшує міжнародний обмін професійною інформацією [68]. Отже, застосування Класифікатора при вирішенні питань допуску до професії адвоката фактично є використанням доступного й придатного інструмента, хоча і створеного із дещо іншою основною метою. В свою чергу, викладені відомості дозволяють нам звужити коло професій для подальшого порівняння особливостей які застосовуються для доступу них, що зробить дослідження компактнішим.

Отже, надалі ми обмежимося розглядом таких професій як: прокурор, адвокат та юрист. При цьому, одразу підкреслимо, що із перелічених категорій кількість прокурорів найменша, чисельність адвокатів перевищує попередню категорію в рази, а юристів на порядок, а можливо і більше. Виходячи з цього може скластися враження, що процедура відбору майбутніх прокурорів найсуворіша і ними можуть стати лише найкращі юристи. Проте, насправді таке припущення нічим не обґрунтоване, а кількісний розподіл правників між цими професіями залежить виключно від самостійного пошуку юристами можливостей для оптимальної самореалізації та попиту на певні професії.

В той же час, по відношенню до прокурорів, так само як і до адвокатів, встановлено спеціальні процедури доступу до професії. Втім, сутність таких процедур, як і їх підґрунтя, на наш погляд, принципово різні. Це твердження ми і спробуємо перевірити та довести.

Отже, обидві категорії осіб для доступу до професії, окрім виконання інших вимог, мають скласти «кваліфікаційний іспит». Нормативну основу такої вимоги для адвокатів ми вже висвітлили вище. Що ж до прокурорів, то вимоги до них врегульовано чинним Законом України «Про прокуратуру», від 14.10.2014 року № 1697-VII (із змінами). Зокрема, в статті 29 названого Закону визначено порядок добору кандидатів та їх призначення на посаду прокурора окружної прокуратури, а стаття 31 повністю присвяченна «кваліфікаційному іспиту» [176].

Закон України «Про прокуратуру» зокрема надає таку інформацію про «кваліфікаційний іспит»: «... іспит полягає у виявленні рівня теоретичних

знань у галузі права, європейських стандартів у галузі захисту прав людини, загальних здібностей кандидатів та наявних практичних навичок, необхідних для роботи на посаді прокурора» [158].

Отже, названий Закон пояснює призначення дій, які проводяться під час реалізації «кваліфікаційного іспиту», але ніяк додатково не характеризує сам захід (тобто не дає йому визначення як явищу). Натомість Порядок РАУ № 270 чітко зазначає, що: «Кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка виявила бажання стати адвокатом» [144]. Така особливість дає можливість з'ясувати сутність «кваліфікаційного іспиту» як заходу з «атестації».

Звісно, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить визначення поняття «атестація», як не роз'яснює сутність цього явища і Порядок РАУ № 270, тож, для уточнення змісту означеного заходу варто звернутись до національної бази правових термінів.

Зазначимо, що слово «атестація» доволі часто застосовується в складі термінів законодавства. Зокрема його містять такі поняття як: Атестація (10), Атестація виділених приміщень; Державна атестація (3); Професійна атестація (2); Державна атестація студента; Державна підсумкова атестація (2); Позачергова державна атестація; Професійна атестація виконавця; Чергова кваліфікаційна атестація; Державна атестація наукових установ; Державна підсумкова атестація учнів (вихованців) (2); Кваліфікаційна атестація судді (кандидата на посаду судді) тощо. Загалом пошук по національній базі видає понад пів сотні різноманітних термінів, які стосуються «атестації» [187].

Проте, навіть із вже перелічених вище понять стає зрозумілим, що «атестація» представляє з себе певну процедуру, яка може застосовуватись в різних галузях діяльності, як до окремих осіб, так і до організацій або навіть до неживих об'єктів. При цьому, така процедура може проводитись на різних етапах діяльності та різними, необов'язково державними виконавцями.

Пояснення терміну «атестація» зокрема закріплене й на рівні закону. Так, Закон України «Про вищу освіту» проголошує, що: «атестація – це

встановлення відповідності результатів навчання (наукової або творчої роботи) здобувачів вищої освіти вимогам освітньої програми та/або вимогам програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту» [156, ст. 6].

Викладене вказує на те, що наведене тлумачення є вузько спрямованим, але воно також свідчить про використання «атестації» як інструмента перевірки відповідності певним заздалегідь визначеним вимогам. Крім того, наявність нормативно закріпленого терміну «атестація» саме в галузі освіти зайвий раз підкреслює, що якість навчання в Україні контролюється не лише навчальними закладами але й державою через систему відповідних органів.

Що ж до змісту визначення поняття «атестація», то схоже пояснення дає й Закон України «Про професійний розвиток працівників», який визначає, що: «атестація працівників – (це) процедура оцінки професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов’язкам, проведення оцінки їх професійного рівня. ... (Окрім цього нормативний акт додає, що) Законом чи колективним договором можуть установлюватися ... категорії працівників, які не підлягають атестації (наприклад, працівники, які відпрацювали на відповідній посаді менше одного року). ... Атестаційна комісія приймає рішення про відповідність або невідповідність працівника займаній посаді або виконуваній роботі. ...» [177, ст. ст. 1; 12; 13].

Отже, викладене дає підстави стверджувати, що «атестація» є чітко формалізованою процедурою, результати якої впливають на правовий статус атестованої особи, тобто тягнуть за собою певні правові наслідки.

Найбільш лаконічне визначення поняття «атестація», на наш погляд, представлено в Наказі Міністерства транспорту та зв’язку України «Про затвердження Програми контролю якості безпеки авіаційних суб’єктів», від 20.04.2007 року № 329. Згідно закріпленого у цьому акті пояснення: «атестація – (це) процедура перевірки та оцінки можливостей фізичної особи виконувати роботи з відповідних спеціалізацій» [165].

Підкреслимо, що потенційна здатність виконувати певні роботи, зовсім не свідчить про гарантовану успішність їх реального здійснення в

майбутньому. Тож, процедура «атестації» має лише знизити вірогідні ризики шляхом недопущення до відповідної діяльності невідготовлених або з інших причин непридатних до якісного виконання певних обов'язків осіб.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що «атестація» представляє з себе процедуру порівняння заздалегідь визначених компетенцій, характеристик особи або її досягнень із вимогами, задоволення яких свідчить про якісно виконану діяльність в минулому, а також вказує на те, що у майбутньому якість виконання певних видів робіт із високою вірогідністю буде щонайменше прийнятною. При цьому, «атестація» на відміну від оцінювання є чітко формалізованою процедурою, яка є підставою для прийняття управлінських рішень та завжди тягне за собою настання певних правових наслідків.

Таким чином, «атестацію» можна характеризувати як потужний нормативно обґрунтований оціночний захід, який реалізується за логічно вибудованою схемою: 1) визначення бажаних якостей; 2) діяльність суб'єкта по набуттю бажаних якостей або досягненню необхідних результатів; 3) оцінювання досягнень та компетенцій; 4) видання та втілення атестаційного рішення.

Щодо контексту нашого дослідження, то результатами «атестації» (тобто проведення «кваліфікаційного іспиту») буде допуск або недопущення майбутнього адвоката до проходження стажування. Виключенням із цього правила є випадки визначені Законом, коли особа вже пройшла стажування та одразу допускається до складання присяги адвоката України.

Незважаючи на виключення (які не можуть характеризувати типову загальну ситуацію) наголосимо, що саме на цьому етапі виникає логічна суперечність. А саме: майбутній адвокат не допускається до адвокатської практики одразу після «атестації», натомість він лише проходить стажування. Тобто займається діяльністю під наглядом і керівництвом, а також навчається і підвищує власну кваліфікацію. Тоді виникає питання: а що саме перевіряли

шляхом проведення попередньої «атестації»? І для чого, з якою метою це робили?

Відповідь міститься в Положенні РАУ № 270, яке засвідчує, що: «Кваліфікаційний іспит полягає у перевірці знань особи, яка виявила бажання займатися адвокатською діяльністю, в галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики та виявленні рівня її практичних навичок і умінь застосування норм права» [144].

Але таку відповідь навряд чи можна вважати задовільною, адже знання майбутнього адвоката вже підтверджені фактом наявності в нього належної освіти, а володіння потрібними вміннями та навичками засвідчене досвідом роботи (стажем). Отже, виходить так, що замість того аби провести захід, який сприятиме гарантуванню успішності майбутньої адвокатської діяльності, насправді було реалізовано захід, який підтверджує і без того вже засвідчену здатність особи пройти стажування (тобто підвищити власну кваліфікацію). Значно логічніше та ефективніше було б реалізувати ці дії в іншому порядку.

До викладеного варто додати, що проведення та проходження «Кваліфікаційного іспиту» небезкоштовне (як для сторони, що атестує, так і для особи, яка проходить випробування). Крім того, у разі якщо особа бажає отримати доступ до професії адвоката й відповідає формальним вимогам, але з якихось причин втратила необхідні навички (наприклад, в результаті перерви у стажі), існуюча система не лише не допоможе їй увійти в професію, але й навпаки буде заважати цьому.

Втім, аби критика існуючої практики була повністю обґрунтованою, порівняємо її із підходами, які застосовуються для допуску до професії прокурорів, адже прокурори так само здають «кваліфікаційний іспит».

Згідно статті 29 чинного Закону України «Про прокуратуру» визначається «порядок добору кандидатів та їх призначення на посаду прокурора окружної прокуратури». Означена процедура: починається із прийняття рішення про проведення добору кандидатів (п. 1 ч. 1 ст. 29); наступним кроком кандидатами подаються заяви та інші визначені Законом

документи (п. 2 ч. 1 ст. 29); далі відбувається перевірка відповідності осіб вимогам, закріпленим у Законі (п. 3 ч. 1 ст. 29); наступним етапом відбувається складання «кваліфікаційного іспиту» (п. 4 ч. 1 ст. 29); далі слідує оприлюднення результатів (п. 5 ч. 1 ст. 29); лише після цього відбувається спеціальна перевірка кандидатів (п. 6 ч. 1 ст. 29); і, нарешті, наступним кроком визначається рейтинг кандидатів і їх зарахування до резерву на заміщення вакантних посад (п. 7 ч. 1 ст. 29); пункти 8-14 процедури передбачаються оголошення конкурсу на призначення прокурором-стажистом серед кандидатів, які перебувають у резерві; за ним слідує *проведення конкурсу на основі рейтингу кандидатів*; складання подання щодо призначення кандидата прокурором-стажистом; призначення; складення особою присяги прокурора; проходження прокурором-стажистом спеціальної підготовки; а після успішного проходження стажування – призначення особи на посаду прокурора [176].

Отже, як бачимо, не всі складові допуску до професії є ідентичними щодо тих, які застосовуються до майбутніх адвокатів. Повну відмінність, наприклад, характеризує зарахування до резерву. Останнє безперечно робиться із метою запобігання дефіциту кадрів на майбутнє. З цієї ж причини «кваліфікаційний іспит» хронологічно відділений від усієї подальшої процедури, яка передує стажуванню, тим самим також запобігаючи невиннованим тратам.

Втім, такі події як проведення «кваліфікаційного іспиту», визначення рейтингу та проведення конкурсу на основі складеного рейтингу нерозривно пов'язані між собою чіткою послідовністю та причинно-наслідковим зв'язком. З цього випливає висновок, що провести конкурс без результатів «кваліфікаційного іспиту» неможливо, а отже іспит є важливою частиною конкурсного відбору.

Нагадаємо, що згідно статті 14 Закону України «Про прокуратуру»: «загальна чисельність працівників органів прокуратури становить не більше 15 000 осіб, зокрема загальна чисельність прокурорів становить не більше

10 000 осіб» [176]. Таким чином, кількість прокурорів встановлюється і обмежується державою, а не ринком праці чи попитом на послуги. Отже, саме конкурсний відбір є одним із дієвих засобів (важелів) впливу на підтримання високого професіоналізму прокурорів.

Натомість, кількість адвокатів ніким не обмежена, адже адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, «є самозайнятою особою» [151, ст. 13]. Відтак до професійного самовдосконалення адвоката *постійно* підштовхує ринок (і це відбувається без додаткового стороннього впливу третіх осіб).

Окреслені відмінності знаходять своє відбиття в присягах, які складають прокурори та адвокати. Присяга в даному випадку виступає основою етичних норм, які засвоює особа, що її прийняла. Тож, якщо в присязі прокурора останній приймає на себе обов'язок «постійно вдосконалювати свою професійну майстерність», то адвокат таких зобов'язань на себе не бере. Це легко пояснюється тим, що практикуючий адвокат незалежно від своїх намірів або бажань і без того змушений постійно розвиватися аби бути конкурентним на ринку надання адвокатських послуг.

Відповідно такий етап доступу до професії як «кваліфікаційний іспит», хоча і міститься у обох процедурах доступу до професії, повністю співпадає по назві та схожий по формі реалізації, але повністю відрізняється по своєму призначенню. У випадку прокурорів «кваліфікаційний іспит» призначений для відбору найкращих кандидатів із числа тих, хто висловив своє бажання стати прокурором, тобто іспит є частиною конкурсу. Натомість при здійсненні процедури допуску до професії адвоката, «кваліфікаційний іспит» не має та й не повинен мати такої мети.

Узагальнюючи результати проведеного опрацювання національної нормативно-правової бази та наукових джерел, виникають підстави дійти таких висновків щодо особливостей чинної процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні.

Набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні є нормативно визначеною процедурою доступу до професії, для якої запроваджене додаткове регулювання, тобто встановлено перелік вимог, заборон (обмежень) і послідовність етапів виконання процедури, які закріплені на рівні закону, провадження процедури реалізується із залученням органів адвокатського самоврядування, яким делеговано державою встановлення та нормативне закріплення способу реалізації вимог закону. Процедура допуску до професії адвоката є складовою частиною розвитку інституту адвокатури України і як така має сприяти забезпеченню високого рівня фахової підготовки та суворому дотриманню професійної етики адвокатів (в тому числі майбутніх адвокатів). Разом із тим, органи адвокатського самоврядування мають можливість впливати виключно на якість виконання законодавчо встановленої процедури допуску адвокатів до професії, але не на існування та побудову логіки самої процедури.

Розглядаючи процедуру допуску до професії адвоката через діяльність її основного виконавця (тобто органів адвокатського самоврядування), функції із реалізації зазначеної процедури можна класифікувати за такими видами діяльності: 1) встановлення і перевірка певних фактів (освіта, стаж тощо); 2) проведення адміністративно-організаційних заходів спрямованих на забезпечення високого рівня фахової підготовки та суворого дотримання професійної етики майбутніми адвокатами (кваліфікаційний іспит, стажування, присяга); 3) забезпечення належного документування для оформлення правового статусу адвоката (видача свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю тощо).

Доведено, що процедура допуску до професії адвоката недосконала і має низку вад і ризиків, які не сприяють досягненню основної мети процедури. Існуюча процедура побудована по схемі, що використовується для допуску до професії прокурорів (найближчої до адвоката професії, відповідно до відомостей чинного Класифікатора професій ДК 003:2010). Разом із тим, сутність процедури допуску до професії прокурора спрямована на реалізацію

конкурсного відбору, в той час як процедура набуття права на заняття адвокатською діяльністю має лише гарантувати достатній рівень опанування кваліфікаційних вимог та професійних компетенцій. Отже, структурно-логічна помилка полягає в ототожненні оцінки та атестації, які для їх якісного застосування мають реалізовуватись на різних етапах доступу до професії.

З метою виправлення існуючих невідповідностей та суттєвого зниження ризиків недосконалого допуску до професії адвоката пропонуємо викласти частину першу статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в такому вигляді:

*«1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, ~~є членом кваліфікаційний іспит~~, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), **склала кваліфікаційний іспит**, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.»*

Запропоновані вище зміни мають сприяти докорінному перегляду логіки процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні й стимулюватимуть органи адвокатського самоврядування здійснити якісну перебудову всієї системи реалізації заходів із опанування майбутніми адвокатами компетенцій, необхідних для адвокатської діяльності. Втім, одним лише удосконаленням процедури не можуть бути усунені деякі ризики, природа яких виходить за межі організації допуску до професії і потребує не лише законотворчих заходів але й системних скоординованих зусиль усіх гілок влади. До таких ризиків відносяться:

- намагання осіб набути статус адвоката з метою скористатись професійними правами і гарантіями на власну користь, всупереч спрямуванню, закладеному в правові норми законодавцем;

- намагання громадян держав-терористів (держав-агресорів) здобути статус адвокатів в Україні.

2.2. Адміністративні процедури здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави

Почнемо з того, що стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна – це «правова держава» [108]. Не дивлячись на те, що названа характеристика є лише однією з перелічених в Основному Законі України ознак нашої країни, саме вона представляє не аби який інтерес для цієї частини дослідження. Адже забезпечення існування та розвитку адвокатури безпосередньо стосується ідентифікації окремої держави як «правової», що вкрай важливо для успішного приєднання України до товариства розвинутих демократичних європейських країн. Отже, спробуємо стисло окреслити зміст та сутність цієї характеристики.

Одразу маємо констатувати, що національним законодавством на термінологічному рівні визначення поняття «правова держава» наразі не закріплене [193]. В свою чергу, тлумачення змісту статті 1 Основного Закону України, яке було надане Конституційним Судом України (КСУ) в 2012-му році, хоча і оперує категорією «правова держава», але стосується здебільшого іншої характеристики України, а саме, її особливостей як «соціальної держави».

Відтак, хоча поняття «правова держава» безперечно відноситься до правничих наук, але все ж воно вочевидь представляє з себе міждисциплінарну категорією. При цьому, з'ясування її змісту відбувається паралельно в різних галузях знань, передусім тих, що стосуються суспільства (отже, в тому числі і юридичних).

З цього приводу, наприклад, П. Вовк слушно зазначає, що: «термін «правова держава» впроваджено в теорію держави і права та конституційне

право в Німеччині в XIX столітті (його першовживачем можна назвати фахівця в галузі адміністративного (тоді поліційного) права Р. фон Моля, 1832 р.)» [49, с. 19]. Отже, зазначеному поняттю вже майже кілька сотень років.

Втім, інші дослідники, вивчаючи виникнення концепції «правової держави», вказують на важливість і інших потрібних для її обґрунтування напрацювань, які були здійсненні значно раніше такими відомими мислителями як: Ш.-Л. Монтеск'є та І. Кант (XVIII ст.); Дж. Локк (XVII ст.); і навіть Аврелій Августин (ще в IV-V ст.) та іншими. Отже, самé лише формування теоретичного змісту поняття «правова держава» виявляється вкрай тривалим процесом, який певним чином відображає розвиток суспільства, поглядів громадськості, а також наукової думки.

В умовах сьогодення, аналізуючи проблематику становлення «правової держави» в Україні, Л. Касинюк та Е. Мельник (в 2019-му році) доходять висновку, що: «... на сучасному етапі розвитку держави і права України, необхідна (тобто потрібна) концепція становлення й розвитку правової держави в Україні з урахуванням історичних, національних, культурних особливостей, що сприяло б процесу світової інтеграції нашої держави. (Крім того науковці наголошують): актуальними є подальші наукові дослідження проблем побудови правової держави в Україні» [94, с. 31]. Тож, навіть сьогодні переосмислення поняття «правова держава» не завершене, а практичні заходи щодо реалізації відповідної розбудови в сучасному суспільстві тривають і надалі.

Втім, на теперішньому етапі розвитку науковцями та дослідниками досить чітко виявлено й обґрунтовано низку ознак, притаманних «правовій державі». Але, оскільки означена категорія представляє з себе певну збірну понятійну конструкцію, то для її опанування нам перш за все варто звернути увагу на її окремі частини.

Так, в 2013-му році, вивчаючи концептуальну генезу «правової держави», В. Шатіло слушно пропонує узагальнене визначення поняття

«держава». Остання на думку вченого: «є організацією політичної влади в суспільстві, завданням якої є макрорегулювання суспільних процесів і здійснення управління цими процесами за допомогою загальнообов'язкових норм (правил) поведінки й механізму їх упровадження в життя» [222, с. 37]. Отже, «держава» – це передусім практичне втілення певного правового механізму реалізації влади.

В свою чергу, В. Левчук в 2019-му році вказує на такі основні ознаки «правової держави» як: 1) верховенство права і закону; 2) дотримання прав людини і громадянина; 3) єдність і розподіл державної влади; 4) взаємна відповідальність держави і громадянина [117, с. 122]. Звернемо увагу на те, що із всього перерахованого лише «розподіл влади» безпосередньо вказує на спосіб або механізм практичної реалізації, інші ж перелічені характеристики здебільшого стосуються певних ціннісно-правових підходів в цілому.

В 2023-му році М. Кравчук, спираючись зокрема на напрацювання М. Козюбри, М. Цвіка та О. Петришина (2008 рік) [148], наводить вже значно більш широкий перелік ознак «правової держави». Розглядаючи побудову «правової держави» в практичній площині, вчений деталізує такі вимоги до неї: «по-перше, права й свободи особи необхідно вважати основою, а не результатом права країни. ... По-друге, принцип розподілу влади (передбачає збалансування гілок влади та їх взаємний контроль). ... По-третє, обмеження дискреційних повноважень ... (яке означає), що жодний орган виконавчої влади не тільки не може сам визначати свої особисті повноваження, а й визначати їх для підпорядкованих йому органів. По-четверте, (забезпечення верховенства права, яке зокрема гарантується недопущенням) звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. ... По-п'яте, запровадження принципу визначеності ... (втілення якого) залежить від професіоналізму суддів, ... правової культури, спільних уявлень про правові цінності, загальних знань і умінь застосовувати принципи права. ... По-шосте, принцип пропорційності ... (означає, що обмеження прав і свобод громадян) мають застосовуватись тільки у випадках, якщо не існує менш обтяжливих заходів, ... (при цьому

вони) не повинні бути надмірними та суворо обумовлюватися метою, що переслідується. По-сьоме, ... (виконання принципу) правової безпеки і захисту довіри громадянина до надійності свого правового становища. ... По-восьме, ... зміцнення гарантій на судовий захист, забезпечення доступного і справедливого правосуддя» [112, с. 41-42].

Відзначимо, що виділяючи ознаки «правової держави», автор багато в чому посилається на вже закріплені в законодавстві норми та підходи (зокрема й ті, які реалізовані на найвищому, конституційному рівні). Ми погоджуємось із наведеним вище переліком, але все ж маємо звернути увагу на те, що він (як і попередній) здебільшого стосується основоположних принципів, декларування яких насправді ще не гарантує того, що вони будуть працювати самі по собі. Отже, ця схема неповна і в ній чогось не вистачає.

З викладеного також можна зробити висновок, що понятійна конструкція «правова держава» об'єднує в собі дві частини: суто практичну, яка представляє певний механізм реалізації влади; та концептуально-теоретичну, яка відображає найбільш прогресивні погляди сучасного суспільства на ті джерела і засади, на яких ця влада має реалізовуватись. Відтак проблема (принаймні її вагома частина) полягає в тому, що зв'язки (тобто взаємозалежності) між одним та іншим недостатньо міцні та варіативні. Саме з цієї причини, на наш погляд, становлення «правової держави» так розтягнуто в часі.

Без сумніву, поєднання обох частин в одне ціле відбувається за рахунок певних додаткових правових складових або конструктів. Так, «правові норми» визначають правила взаємодії в окремих відносинах, тобто упорядковують належні умови взаємодії та створюють необхідні правові інструменти. Але дотримання зазначених умов, застосування правових інструментів, а подекуди і самі відносини підтримують й забезпечують реальні органи та інститути (в нашому випадку одним з таким інститутів є адвокатура).

Втім, лише переліченого замало, адже для того аби певний механізм почав діяти повинні здійснюватися певні «заходи», реалізовуватися відповідні

«процеси» та «процедури». Отже, наявність правових «процесів» та «процедур» є тією важливою ланкою, яка поєднує декларативну частину із реально діючими суб'єктами, забезпечуючи таким чином практичне втілення функціонування відповідного механізму.

В контексті викладеного зауважимо, що в правничих науках поняття «процес» історично більш активно використовується в національному законодавстві. Але нормативно закріпленого, узагальненого визначення воно не має і застосовується зазвичай із уточненням, яке характеризує сферу його належності. Наприклад: Бюджетний процес; Виборчий процес, Освітній процес тощо [188].

Оскільки нас цікавить управлінська, тобто адміністративна функція держави, то нам варто розглянути поняття «адміністративний процес». Тож, зазначимо, що цей термін було закріплено в Кодексі адміністративного судочинства України (КАС України) у самій першій його редакції – від 06.07.2005 року [100].

Втім той самий Кодекс, в редакції Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 року, замість терміну «адміністративний процес» вже використовує поняття «судовий процес». Зміст терміну при цьому не змінився. Він позначає: «правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства» [157].

Наведені особливості демонструють практику, завдяки якій поняття «процес» в правничих науках досить часто ототожнюється саме із судочинством. В такому ракурсі «процес» набуває дещо звуженого характеру та не може повністю охопити всі аспекти взаємодії держави та особи. Адже частина відповідних відносин взагалі не стосується спору про право, а має, наприклад, дозвільний, контрольно-наглядовий або просто нормотворчий характер. Отже, виникає потреба в введенні та визначенні й іншої категорії – «процедура».

Поняття «процедура» на термінологічному рівні також зазвичай супроводжується уточненням, щодо того, чого саме вона стосується (як то:

Митна процедура; Патентна процедура; Процедура першого читання законопроекту тощо [189]). Втім в законодавстві представлені й декілька варіантів визначення категорії «процедура» як такої. Наприклад, на підзаконному рівні «процедура» характеризується як: «задокументований опис операцій, які необхідно виконати, ...» [164]; або «формалізована частина робочого процесу, описана в актах законодавства та/або нормативних документах» [62].

Тобто в правовому значенні «процедура» – це нормативно упорядкована сукупність дій або заходів, які здійснюються у певній ситуації із заздалегідь визначеною метою. При цьому, поняття «процес» та «процедура» виявляються до деякої міри синонімічними, а категорія «захід» може розглядатись і як одиничний самостійний елемент, і як структурна частина кожного із цих явищ.

Щодо «адміністративної процедури», то зміст цього терміну зокрема закріплено Законом України «Про адміністративну процедуру», від 2022-го року № 2073-IX. Так: «адміністративна процедура – (це) визначений законом порядок розгляду та вирішення справи» [154].

Отже, в контексті адміністративного права «процедуру» можна розглядати як універсальне позначення типового способу досягнення мети або вирішення повторюваних задач, який складається із окремих врегульованих заходів, чи операцій, які здійснюються за участю органів влади.

Враховуючи викладене, саме «процедури» можуть виступати тією ланкою, яка поєднує декларативну та практичну частини державного механізму й забезпечує їх злагоджену роботу. Тож, подальше дослідження нам варто зосередити саме на «адміністративних процедурах».

При цьому, цілком очевидно, що в широкому розумінні «адміністративні процедури» можуть стосуватися законотворчості, захисту прав або безпосереднього забезпечення та виконання певних інших функцій держави, тобто застосовуватись усіма трьома гілками влади. Але адвокатура представляє з себе унікальний інститут відокремлений від державної влади. Отже, й функція виконання в даному випадку державі фактично не належить.

Втім, це ніяк не позбавляє державу (навіть якщо ідеться про «правову державу») від необхідності забезпечувати єдність владного механізму.

Підсумовуючи викладене можна стверджувати, що становлення і розвиток «правової держави» не може обмежуватись виключно обґрунтуванням і законодавчим закріпленням відповідних концептуальних правових підходів. Адже реальна реалізація проголошених принципів потребує наявності та належного функціонування й інших необхідних складових механізму влади. А саме, створення потрібних для цього органів й інститутів, а також забезпечення реалізації належних «процедур». При цьому, відповідальність за якісне налаштування, працездатність та удосконалення усього означеного механізму лежить на державі. Тобто саме вона (держава) має контролювати злагоджену роботу усіх перелічених складових.

В той же час, загально відомо, що основу дієвості адвокатури, як невід'ємного інституту «правової держави», складає її незалежність та відокремленість від влади. Отже, постають такі питання: чи може адвокатура (в уже існуючому, доволі розвинутому, правовому полі) існувати, ефективно діяти та розвиватися повністю автономно від влади, при цьому знаходячись лише під впливом попиту з боку суспільства? Чи все ж для забезпечення належного рівня адвокатської діяльності потрібні відповідні «адміністративні процедури контролю» з боку держави?

Варто зазначити, що правове регулювання діяльності адвокатури, а також взаємовідносини адвокатури з органами державної влади були предметом багатьох досліджень. Свій вклад у відповідні напрацювання внесли, наприклад: М. Антонович, М. Аракелян, М. Барщевський, Є. Бова, О. Бойков, А. Бугаренко, Є. Васьковський, М. Видря, О. Воронов, С. Деханов, О. Галоганов, В. Гончаренко, Р. Йокобаускас, А. Козьмініх, А. Кормич, А. Кучерена, С. Лібанова, Р. Мельниченко, М. Михеєнко, А. Молдаван, А. Насадюк, Н. Сакара, С. Сафко, С. Тарасова, Є. Тарло, Л. Тацій, П. Хотенець, І. Яртіх та багато інших науковців.

Особливості «адміністративних процедур» також розглядала чимала кількість вчених. Серед них, наприклад: В. Біла, І. Бойко, Н. Галіцина, Н. Губерська, О. Джафарова, О. Лагода, С. Овчарук, В. Тимошук, Г. Ткач, В. Цветков, С. Шатрава, В. Шкарупа, А. Школик, Є. Школьний, А. Щерба та інші дослідники.

Окремі аспекти здійснення контролю за адвокатською діяльністю вивчали, наприклад, такі науковці як: В. Авер'янов, О. Андрійко, О. Бандурка, Ю. Битяк, І. Бригадін, А. Берlach, В. Гаращук, С. Гусаров, С. Денисюк, І. Дробуш, В. Заросило, Т. Коломоєць, А. Комзюк, В. Мартиновський, О. Миколенко, О. Негодченко, В. Олефір, О. Остапенко, В. Пахомов, В. Петков, О. Проневич, О. Рябченко, А. Собакарь, С. Стеценко, О. Тараненко, В. Чумак, О. Ярмиш та інші.

Найбільш дотичними до тематики нашого дослідження є також, наприклад, такі науково-інформаційні джерела як: *наукова стаття* – «Адвокатура й держава: взаємодія в забезпеченні права і законних інтересів громадян» (Т. Вільчик; 2014 рік) [45]; *наукова стаття* – «Поняття та особливості адвокатської діяльності як об'єкта контролю» (І. Файнгольд; 2016 рік) [212]; *дисертація* – «Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання» (І. Садовська; 2020 рік) [198]; *наукова стаття* – «Органи адвокатського самоврядування в системі органів публічного управління: поняття та функції» (У. Бек; 2021 рік) [25] тощо.

Не дивлячись на доволі велику кількість перелічених вище вчених, які опрацьовували проблему організації діяльності адвокатури, в науковій літературі фактично відсутні системні докладні дослідження проблематики «адміністративних процедур контролю» за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави.

На наш погляд, такий стан справ викликаний декількома причинами. По-перше, категорія «адміністративна процедура» отримала своє законодавче визначення не так давно (лише в 2022-му році). А по-друге, сама постановка означеної проблеми видається вкрай дискусійною, адже незалежність

адвокатури від влади є наріжним каменем її якісного функціонування. Отже, на фоні цього постулату вказування на «державний контроль» щонайменше контрастує із загальноприйнятими підходами.

Втім, наприклад, І. Файнгольд спираючись на аналіз фахової літератури повідомляє про різні історичні етапи в розвитку адвокатури, кожен з яких відрізнявся своїм ступенем «контролю» адвокатської діяльності з боку держави. А саме: 1) «нігілістичний етап» (16-18 століття) заперечує публічний складник у діяльності адвоката, сприймаючи адвокатську діяльність суто як спосіб заробітку окремої групи осіб; 2) «статичний етап» (за часів Радянського Союзу) фактично розцінює адвокатуру як частину державного апарату; 3) «підприємницький етап» трактує адвокатську діяльність як надання юридичних послуг на комерційній основі; 4) «соціальний етап» наділяє адвокатуру статусом важливого суспільного інституту. Відтак, спираючись на викладене, вчена доходить висновку, що: «у разі застосування нігілістичної концепції контрольно-наглядові функції влади матимуть мінімальний вплив на функціонування системи (адвокатського) захисту, натомість за статичної концепції буде присутній максимальний рівень контролю» [212, с. 219].

З означеним висновком важко не погодитись, проте, такий підхід ніяк не характеризує особливості «державного контролю» на сучасному (за наведеною класифікацією «соціальному») етапі розвитку адвокатури. Крім того, на нашу думку, наведені дослідницею концептуальні погляди скоріше спираються на класифікацію різних рівнів розвитку суспільства, яке здатне покладати на державу відповідальність за забезпечення громадян та інших осіб належною правничою допомогою, а не базується на особливостях «контролю» безпосередньо. Тож, ступень «державного контролю» щодо діяльності адвокатури в сучасному демократичному суспільстві залишається недостатньо охарактеризованим.

З цього приводу підкреслимо, що Закон України «Про адвокатуру», від 19.12.1992 року № 2887-XII (втратив чинність), визначав адвокатуру як: добровільне професійне громадське об'єднання, покликане згідно з

Конституцією України сприяти захисту прав і свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб й подавати їм іншу юридичну допомогу [153, ст. 1]. Питання «контролю» в названому нормативно-правовому акті здебільшого було залишено поза увагою, а слово «контроль» у ньому взагалі жодного разу не використовувалось. В той же час, стаття 4 цього Закону наголошувала, що адвокатура України здійснює свою діяльність зокрема додержуючись принципу незалежності, що чітко відмежовує адвокатуру від не врегульованого законом впливу органів державної влади.

Натомість чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», від 05.07.2012 року № 5076-VI, надає більшу увагу проблемі «контролю». Але, при цьому, здебільшого врегульовує розподіл функцій «контролю» між органами адвокатського самоврядування. Водночас із тим, визначаючи сутність та зміст інституту адвокатури України, чинний Закон одразу характеризує останню як: «недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» [151, ст. 2]. Крім того, стаття 5 названого Закону додатково конкретизує відносини адвокатури і держави й чітко визначає, що адвокатура є «незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. (А) держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності» [151].

Отже, незалежність адвокатури врегульована чинним законодавством доволі однозначно. Що доречи закріплено й на найвищому законодавчому рівні (відповідна норма видана в 2016-му році [160]). А саме: в статті 131⁻² Конституції України стверджується, що «незалежність адвокатури гарантується» [108].

Проте, деякі норми Основного Закону України дають підстави запитати в держави, яким чином вона забезпечує, а відтак і контролює, існування, діяльність та розвиток такого важливого правового інституту, яким є адвокатура. Так, частина друга статті 3 Конституції України проголошує, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» [108]. Отже, хто, як не держава, має забезпечити створення відповідних умов, їх «контроль» і стимулювання розвитку адвокатури?

Водночас із тим, зазначена вище обставина підіймає проблему компетенції та меж повноважень держави щодо здійснення «контролю». При цьому, розгляд цього питання має не теоретичне значення, а, як це не дивно, вирішується безпосередньо у практичній площині. Приклад відповідної дискусії містить Рішення № 111 НААУ / РАУ «Про затвердження проекту Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, в частині удосконалення інституту адвокатури та щодо органів суддівського врядування та самоврядування, від Національної асоціації адвокатів України» (від 27.10.2021 року).

В названому документі зокрема зазначено: «Рада адвокатів України, звертає увагу, що наразі План дій (щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [180]), як проект, проходить погодження між різними органами влади та інституціями. І попри те, що Указом Президента України визначено, що розробка Плану має відбуватися за участю представників державних органів, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, провідних фахівців різних галузей права, вже є очевидним на практиці, що відповідальні органи отримали різний вплив і рівень допуску до участі в напрацюванні документу. Більше того, деякі державні органи отримали пріоритетне право участі в реформі адвокатури, хоча це суперечить конституційному статусу адвокатури і міжнародним практикам у відносинах адвокатури з виконавчою владою. Так,

Міністерство юстиції України вже внесло пропозиції щодо реформування адвокатури, і лише потім документ направили до Національної асоціації адвокатів України. З подачі Міністерства юстиції України, у проекті Плану вже з'явилися такі заходи, як «запровадження інституту експертної оцінки наданих адвокатських послуг» на рівні нормативно-правової бази, хоча в Стратегії такого пункту немає, тощо. Рада адвокатів України наголошує, що принцип самоврядності передбачає, що без погодження з єдиною професійною організацією адвокатури не можуть бути прийняті жодні зміни до профільного законодавства, це є міжнародним стандартом, який зобов'язалася дотримуватися Українська держава не лише як суб'єкт резолюцій Ради Європи в середині 1990-х років, але і як сторона численних міжнародних конвенцій і угод» [166, с. 2].

Отже, на погляд НААУ та РАУ, «інститут експертної оцінки наданих адвокатських послуг» у його державному виконанні фактично посягає на незалежність адвокатського самоврядування. Адже запропоноване «державне експертне оцінювання» в даному випадку за своїм змістом і є державним «контролем». Відтак, обурення, яке доволі помітне в Рішенні НААУ / РАУ № 111, є зовсім небезпідставним.

В той же час, непозбавленими підстав є і пропозиції Міністерства юстиції України (про які ідеться вище). Адже, як відомо, саме Мін'юст свого часу реалізував проєкт запровадження безоплатної правничої допомоги. А оскільки остання здійснюється із залученням адвокатів, то і потреба контролювати якість наданих адвокатських послуг видається цілком зрозумілою. Адже насправді за надані адвокатами послуги платить держава, бажання якої придбати саме якісну послугу є цілком обґрунтованим.

Отже, проблема «адміністративних процедур контролю» за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави не лише остаточно нерозв'язана, але й залишається вкрай актуальною. З цього приводу варто зазначити, що хоча термін виконання «Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» завершено, вже зараз

активно ведеться робота над розробкою нової «Стратегії розвитку системи правосуддя». Про це розповіла заступниця керівника Офісу Президента І. Мудра під час обговорення ключових висновків «Тіньового звіту щодо правосуддя та основоположних прав» [210]. Нова Стратегія «складатиметься з двох блоків. Перший буде присвячений розвитку системи правосуддя та міститиме чотири розділи: судова система й судочинство, прокуратура, адвокатура, юридична освіта. Другий стосуватиметься розвитку конституційного судочинства. У ньому будуть відображені поточні проблеми, виклики та основні пріоритети розвитку цієї сфери» [149]. Означена Стратегія орієнтовно має охопити період тривалістю до 2029 року. Тож, проблема реформування й удосконалення адвокатури безпосередньо зараз продовжує знаходитись у фокусі уваги адвокатів, нормотворців, посадовців та вчених, а її вирішення наразі перебуває в практичній площині.

Зважаючи на викладене, *метою* цієї частини нашого дослідження є визначити характеристики «адміністративних процедур контролю» за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*: з'ясувати сутність, ознаки та межі застосування поняття «адміністративна процедура контролю»; розглянути ситуації, в яких виникає потреба в запровадженні «адміністративних процедур контролю» за адвокатською діяльністю, й класифікувати їх; сформулювати узагальнені висновки та запропонувати рекомендації щодо розв'язання виявлених проблем та усунення протиріч. Для виконання поставлених завдань використано поєднання *методів дедукції та класифікації*.

Продовжуючи дослідження, передусім охарактеризуємо поняття «адміністративна процедура контролю». Остання безперечно представляє з себе збірну понятійну конструкцію. Її частину, яка стосується поняття «процедура», ми вже частково характеризували вище. Тож зараз розберемо інші її елементи, починаючи із того, який іде першим.

Так, прикметник «адміністративна» вказує на сферу, в якій застосовується відповідна «процедура», а саме: на сферу «адміністрування». В свою чергу, Велика українська енциклопедія (ВУЕ) пояснює, що: адміністрування (від латинського *administrare* – управляти) – це «управлінська діяльність посадових осіб, яка має чітко регламентовані функції; уміння практично організувати виконавчо-розпорядчу та виробничу діяльність; стиль управління, за якого діяльність фокусується на процедурах і контролі правильного виконання розпоряджень. ... У широкому значенні адміністрування – це не тільки професійна діяльність чиновників, а й уся система адміністративних інститутів з достатньо суворою ієрархією, за допомогою якої відповідальність за виконання державних рішень «спускається» зверху вниз. ... У вузькому значенні адміністрування означає професійну діяльність державних чиновників, спрямовану на виконання рішень керівництва...» [32].

Отже, слово «адміністрування» недвозначно вказує на сферу, в якій застосовуються достатньо жорстко регламентовані (або принаймні чітко формалізовані) процедури управління, при чому, управління передусім державного.

Раніше ми вже вказували на те, що нормативно-правовий термін «адміністративна процедура» стосується порядку вирішення певних «справ». Із логіки витікає, що згадані «справи» мають бути адміністративними. Наразі Закон України «Про адміністративну процедуру» надає визначення поняття «адміністративна справа». Під останньою в ньому пропонується розуміти таку «справу», яка: «стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом» [154].

Звернемо увагу на те, що наведене визначення уточнює і дещо розширює окреслену нами раніше сферу адміністрування. Адже, судячи із

процитованого, остання може стосуватися не лише суто державних управлінських дій, але й управління в сфері публічних відносин.

Втім задекларований Законом взаємозв'язок термінів «адміністративна процедура» та «адміністративна справа» обумовлює й певні обмеження, які ускладнюють наше дослідження. А саме, означені визначення вказують на те, що «адміністративні справи» стосуються вирішення питань, пов'язаних з інтересом, правами, свободами чи обов'язками особи, тобто спрямовані на вирішення індивідуальних питань. Отже, жодні повторювані внутрішні «процедури» суб'єктів управління або недержавних інститутів (наприклад, щодо визначення особливостей документообігу, або нормотворення) в такому випадку не є «адміністративними процедурами» оскільки не вирішують «адміністративних справ», адже вони безпосередньо не стосуються забезпечення інтересів та прав окремої особи.

В свою чергу, при аналізі, наприклад, положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», означений підхід також унеможлиблює ідентифікацію певних функцій і «порядків» діяльності як окремих «адміністративних процедур». Наприклад тих, що призначені для забезпечення підконтрольності Рад адвокатів регіонів (ст. 47, 48, 55), Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ст. 50), Ревізійної комісії адвокатів регіону (ст. 51), Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ст. 52), Вищої ревізійної комісії адвокатури (ст. 53), Ради адвокатів України (ст. 55) тощо.

Наведені приклади, як щодо державних суб'єктів, так і щодо адвокатури, наштовхують на думку про внутрішні та зовнішні «процедури» управління. В той же час, маємо визнати певну термінологічну недосконалість яка, з одного боку, пом'якшується тим, що при визначення терміну «адміністративна процедура» закон не уточнює вирішення яких саме «справ» вона стосується, при цьому, лише обмежуючи сферу застосування обов'язковою участю адміністративного органу.

З іншого ж боку, визначення самого поняття «справа», які містяться у законодавстві, насправді мають обмежену підзаконну силу і передусім характеризують угруповання документів [190]. Отже, термін «справа» не задовольняє потреб нашого дослідження, ані змістовно, ані за своєю юридичною силою. Проте, схожим недоліком наділений і термін «порядок», значення якого зазвичай пов'язують із послідовністю дій певних «процесів», «механізмів», чи «процедур».

Підсумовуючи викладене, маємо констатувати недостатню термінологічну визначеність, яка призводить до використання термінів «процес», «процедура» та «порядок» до певної міри як синонімічних, не забезпечуючи при цьому можливості їх чіткого відокремлення одне від іншого на рівні закону. Відтак для вирішення цієї ситуації, спираючись на характеристики «процесу» та «процедури», які були викладені вище, ми змушені запропонувати використовувати поняття «адміністративна процедура» у широкому значенні. Розуміючи під ним нормативно врегульовані варіанти послідовності дій (тобто певні алгоритми) провадження внутрішньої, чи зовнішньої управлінської діяльності, розраховані на неодноразове використання.

Така інтерпретація поняття дозволить застосувати його для вивчення управлінської діяльності, яка реалізується в усіх трьох гілках влади, а також дасть можливість ідентифікувати типові алгоритми вирішення внутрішніх адміністративних питань в державних та недержавних організаціях і інститутах.

Таким чином, охарактеризувавши дві перші складові конструкції «адміністративна процедура контролю», завершимо її розгляд аналізом поняття «контроль». З цього приводу зазначимо, що термін «контроль» застосовується законодавством дуже широко. Національна нормативно-правова база містить понад 50-ть відповідних визначень, не рахуючи ті, де слово «контроль» не єдине, а лише включено до назви терміну [185].

Поняття «контроль» наразі закріплено в законах України: «Про телебачення і радіомовлення»; «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності»; «Про банки і банківську діяльність»; «Про захист економічної конкуренції»; «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»; «Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності»; «Про акціонерні товариства»; «Про інститути спільного інвестування»; «Про ринок природного газу»; «Про медіа». Не менш активно термін «контроль» позначається й міжнародними нормативно-правовими та рекомендаційними документами, наприклад, такими як: Директиви Європейського Парламенту і Ради; Регламенти Європейського Парламенту і Ради; міжнародні Угоди; міжнародні Стандарти. Водночас із тим, в національному законодавстві чимало визначень поняття «контроль» закріплено також на підзаконному рівні (наприклад: Кабінетом Міністрів України, різноманітними Міністерствами; Антимонопольним комітетом, Національним банком України, Державіаслужбою; деякими Національними агентствами України тощо) [191].

Наведені у відповідних документах визначення не лише різняться за сферою застосування, але й по різному характеризують саме явище «контролю». Втім, в жодному з них не ідеться про діяльність адвокатури безпосередньо. При цьому, зважаючи на широкий перелік застосування категорії «контроль», є всі підстави стверджувати, що остання позначає собою складне та багатогранне міждисциплінарне поняття, яке застосовується в різних сферах діяльності.

Наведені факти також наштовхують на висновок про те, що «контроль» є універсальною складовою управління, при цьому, його застосування однаково активно відбувається, як на рівні окремих суб'єктів господарювання, так і на рівні держави в цілому. Попри це статус категорії «контроль» і досі залишається неідентифікованим однозначно. На це вказує, наприклад, А. Собакарь (2019 рік). Вчений наголошує, що «в науці явища контролю та

нагляду визначаються ... як: засіб [16], форма, функція, стадія, явище, метод, система [121, с. 214], спосіб [51, с. 59] тощо» [204, с. 87].

Окреслена різноманітність трактувань вочевидь викликана не лише особливостями сфер застосування «контролю», але й спрямованістю окремих досліджень, які визначають кут, під яким розглядається це явище окремими науковцями, навіть якщо вони при цьому опрацьовують проблеми в одній і тій самій галузі науки.

Також із наведеної вище цитати помітно, що «контроль» має й споріднені йому явища, деякі з яких навіть важко від нього відрізнити. А саме: «нагляд», «моніторинг», «аудит» тощо. Так, наразі сама лише кількість досліджень, присвячених співвідношенню категорій «контроль» та «нагляд», на сьогоднішній день вже чимала. Проте, це питання і зараз все ще продовжує цікавити науковців [48; 61; 125].

Не вдаючись у особливості співвідношення перелічених вище понять, спробуємо виділити основні, невід'ємні характеристики притаманні «контролю», тобто визначити в чому полягає його сутність. З цього приводу Словник іншомовних слів повідомляє, що слово «контроль» походить з французької мови (від слів *contrôle* або *contrerôle*) де використовувалось для позначення подвійного списку. Ведення таких списків дозволяло порівнювати їх між собою, таким чином перевіряючи їх зміст. Наразі ж слово «контроль» вказує на: 1. Перевірку, облік, спостереження за чим-небудь; 2. Установи, особи, що перевіряють діяльність будь-якої іншої організації або відповідальної особи, звітність тощо; 3. Заключну функцію управління [203].

Основні ознаки «контролю» вже пробували виявити багатьох вчених. Звернемось до найбільш сучасних із них. Так, в 2024-му році Т. Мінка до основних характеристик «контролю» відносить: «перевірочний характер (контроль передбачає перевірку діяльності суб'єктів на відповідність встановленим нормам і правилам); забезпечення виконання (контроль спрямований на забезпечення належного виконання завдань і функцій суб'єктами); оцінка ефективності (контроль включає оцінку ефективності

діяльності суб'єктів та їх відповідності встановленим стандартам); застосування заходів впливу (контрольні органи мають право застосовувати заходи впливу (заходи адміністративного або дисциплінарного характеру) у разі виявлення порушень)» [125, с. 309].

Ми погоджуємось із переліком наведених характеристик, але в межах цього дослідження для відмежування «адміністративних процедур контролю» від інших державних управлінських «процедур» вважаємо доцільним звернути увагу на те, що «контроль» не має сенсу заради самого «контролю», тобто як державна функція він не може існувати по за управлінням. Отже, «контроль» завжди є лише частиною державного управління. При цьому, він не може передувати деяким іншим його етапам. Наприклад, таким як постановка мети. Крім того, «контроль» сам по собі не передбачає врегулювання відносин, але придатний для перевірки додержання правил їх упорядкування.

Таким чином, «контроль» як функція управління може виступати складовою різної державної діяльності, притаманної не лише виконавчій гілці влади, але й іншим гілкам державно-владного механізму. При цьому, окремі «порядки», «процедури» або «процеси» можуть не мати позначення контрольних, але по своїй суті виконувати функцію «контролю».

Натомість навіть у діяльності законодавчої та судової гілок влади можна зустріти пряме вказування на контрольне призначення тієї чи іншої діяльності. Наприклад: контроль за своєчасним направленням і розглядом депутатських запитів [178, п. 14 ч. 1 ст. 78]; судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві [100, ст. 382; 218] тощо.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що «контроль» як класична функція управління за своїм застосуванням є явищем більш широким ніж «адміністративна процедура контролю». За ознакою суб'єкта здійснення функції «контролю» останній можна поділити на такий, що застосовується: законодавчою, судовою та виконавчою гілками влади, а також недержавними суб'єктами (або інститутами). Окрім контрольних функцій, кожен із таких

суб'єктів може мати формалізовані «контрольні процедури», які за своїми ознаками і призначенням можуть ідентифікуватись як «адміністративні процедури контролю». При цьому відкритим залишається питання: які із державних «процедур» безпосередньо пов'язані із «контролем» за адвокатською діяльністю?

Для відповіді на це питання в нагоді стануть, наприклад, напрацювання І. Садовської. В своїй дисертації 2020-го року вчена характеризує адвокатську діяльність як об'єкт податково-правового регулювання. Дослідниця наголошує, що: «до відносин, пов'язаних із оподаткування доходів від адвокатської діяльності, необхідно віднести: відносини щодо закріплення переліку податків стосовно адвокатської діяльності; відносини щодо встановлення, зміни, скасування податків стосовно адвокатської діяльності; відносини, пов'язані зі сплатою податків в результаті здійснення адвокатської діяльності; відносини щодо закріплення правового статусу адвоката; відносини щодо порядку адміністрування податків стосовно адвокатської діяльності; відносини, що виникають у процесі здійснення *податкового контролю стосовно адвокатської діяльності*; відносини щодо регулювання фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства в результаті здійснення адвокатської діяльності; відносини щодо оскарження рішень податкових органів стосовно адвокатської діяльності» [198, с. 72].

Отже, особа може провадити адвокатську діяльність лише після набуття статусу адвоката. Водночас із тим, поєднання обох цих характеристик (правовий статус та провадження діяльності) призводять до того, що адвокат стає учасником податкових відносин як платник податків. А відтак, відповідно нього діють «процеси», «процедури» та «порядки» податкового «контролю» (доречи останній безспірно має свою управлінську, адміністративну складову та провадиться державою).

Цікаво, що в наведеному прикладі держава не ставить перед собою задачі здійснення «контролю» саме адвокатської діяльності, а реалізує його так би мовити на загальних засадах. Відтак, є підстави стверджувати, що

означений «контроль» впливає із додаткового, або супутнього правового статусу, якого набуває адвокат.

Ще одним прикладом набуття адвокатом додаткового статусу є ситуація, в якій адвокат стає суб'єктом надання безоплатної правничої допомоги (БПД). На відміну від вже наведеного прикладу, відносини в такому випадку вже не будуються на загальних засадах, а безпосередньо стосуються саме адвокатської діяльності.

Щодо розбудови відносин в означеній сфері Національна асоціація адвокатів України (НААУ) в 2024-му році зазначає таке. «Попри ініціативне партнерство, створення та апробацію власних (таких, на які не витрачаються кошти Державного бюджету) ресурсів адміністрування та сервісного забезпечення адвокатури, Національна асоціація адвокатів України була штучно позбавлена статусу партнера у реалізації державної політики в сфері надання БПД, а її інституційні потужності повністю ігноруються. Зокрема, за відсутності будь-якої потреби у цьому та одночасно з існуванням робочих механізмів в адвокатурі, державою створено та профінансовано за кошти платників податків процедури відбору адвокатів, їх навчання, ведення їх реєстру, оцінки якості їх діяльності, ресурси комунікації з ними тощо, що реалізовується державною установою – Координаційним центром з надання правничої допомоги. При цьому якість роботи адвокатів оцінюється штатними працівниками державних органів або органів місцевого самоврядування, які часто не мають уявлення про особливості роботи адвоката. НААУ системно говорить про те, що все це призводить до викривлення моделі функціонування інституту адвокатури і порушення прав адвокатів. Крім цього, кінцевим носієм тягаря всіх негативних змін є отримувач допомоги – той, для кого і на кого ця система мала працювати. (Наразі НААУ визначає 7 основних проблем в системі БПД та безоплатної вторинної правничої допомоги – БВПД): 1. Моніторинг якості надання БПД; 2. Розподіл та виконання доручень про надання БВПД; 3. Оплата послуг адвокатів; 4. Призначення адвоката для участі в окремій процесуальній дії. 5. Участь адвокатів у кримінальних

провадженнях *in absentia*; 6. Ототожнення адвоката з клієнтом; 7. Припинення надання БВПД у зупинених кримінальних провадженнях» [127].

Із наведеного переліка помітно, що сутність більшості з перелічених проблем стосується саме проблематики повноважень «контролю». Більш повне викладення особливостей ситуації представлено на 103 сторінках «Звіту Національної асоціації адвокатів України з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2023 рік», що був сформований Комітетом НААУ з питань БПД напочатку 2024-го року [85]. Проте, вже наведеного достатньо аби зрозуміти, що представлений приклад демонструє певне протистояння держави та інституту адвокатури. При цьому, кожна із сторін має свої переконливі аргументи, а причиною розбіжностей є розподіл управлінсько-контрольного впливу на доволі велику частину адвокатів України.

Варто зазначити, що відповідний Комітет НААУ стверджує, що: «для досягнення поточних завдань з удосконалення функціонування системи БПД в Україні пропонується ініціювати та/або відстоювати внесення змін до наступних нормативно-правових актів: 1) Закон України «Про безоплатну правничу допомогу»; 2) Постанову Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 р. № 504 «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції»; 3) Постанову Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 р. № 8 «Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правову допомогу»; 4) Постанову Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються для надання безоплатної вторинної правової допомоги»; 5) Постанову Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу»; 6) скасувати наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 09.04.2021 р. № 49 «Про затвердження

Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги» [85, с. 97].

Отже, НААУ бажає концептуального перегляду чинного законодавства щодо БПД, нормотворчий вплив на формування якого воно насправді має доволі опосередкований. Свою мету НААУ формулює як: прийняття нової редакції Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», який врегулює «управління системою БПД незалежним від держави колективним суб'єктом, головну роль у якому відіграватиме адвокатура» [85, с. 97].

Зважаючи на критику наведену НААУ, наразі у нас не має підстав вважати існуючу національну систему БПД ідеальною. Підкреслимо також, що світова практика не пропонує варіантів готових рішень щодо удосконалення БПД, адже одних лише діючих моделей безоплатної правничої допомоги в світі (передусім у країнах розвинутих демократій) можна легко налічити з півдесятка [220]. Втім, створення ще одного незалежного суб'єкта видається безперспективним, адже передача Кабінетом Міністрів України та Міністерством Юстиції України своїх управлінсько-контрольних повноважень (в тому числі над відповідними державними бюджетами) вкрай маловірогідна. З боку ж парламенту України подібні регулюючі дії також навряд чи очікувані, оскільки саме на державі лежить обов'язок забезпечення гарантій прав і свобод людини (на відповідних положеннях Конституції України ми наголошували вище). Отже, подальший вектор розвитку вбачається нами як поступове удосконалення регулювання найбільш проблемних питань системи БПД, тобто кропітка робота над окремими технічними питаннями відповідних «адміністративних процедур» (в тому числі спрямованих на здійснення управління й «контролю»).

Втім навіть така робота здатна зайти в глухий кут, адже як було продемонстровано вище інтереси держави та інституту адвокатури, в особі її самоврядних органів, критично різняться. Отже, перспективним рішенням

видається шлях залучення незалежних й незацікавлених сторонніх осіб – авторитетних у відповідних питаннях міжнародних експертів та організацій.

Згадування про залучення міжнародних організацій спонукає до розгляду ще одного варіанту «контролю-нагляду». А саме, такого, що може здійснюватися на міжнародному, тобто наддержавному рівні. Зазначимо, що наразі відповідні напрацювання вже існують і зараз перебувають на стадії втілення.

Передусім ми маємо на увазі «Конвенцію про захист професії адвоката», ухвалену Радою Європи під час засідання 12 березня 2025 року [107; 235]. «Неофіційний переклад (Конвенції) здійснено Національною асоціацією адвокатів України, чий представник (заступник голови НААУ, РАУ Валентин Гвоздій) брав безпосередню участь у розробці проекту в рамках роботи Комітету експертів з питань захисту адвокатів. Нагадаємо, Конвенція стосується як самих адвокатів, так і професійних асоціацій. Містить положення щодо права на здійснення професійної діяльності, професійних прав, свободи вираження поглядів, професійної дисципліни, а також передбачає спеціальні заходи захисту адвокатів та їхніх асоціацій» [128].

Як зазначено в тексті самої Конвенції (разом усього 24 статті та додаток) вона встановлює спеціальний механізм для забезпечення ефективного виконання її положень. А для роз'яснення сутності й реалізації відповідного механізму Європейським комітетом з правового співробітництва (CDCJ) створено також «Пояснювальний звіт до Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката» (неофіційний переклад, здійснений НААУ, містить 122 пункти на 41 арк.) [235; 236].

В поясненнях до Конвенції зокрема зазначено, що: остання є відповіддю на занепокоєння щодо збільшення кількості нападів, погроз, переслідувань і залякувань адвокатів, а також неправомірного перешкоджання і втручання в їхню професійну діяльність. ... Конвенція була підготовлена з урахуванням великого розмаїття правових систем і способів організації адвокатської діяльності в державах-членах Ради Європи. ... Для забезпечення ефективного

виконання положень Конвенції її Сторонами створюється спеціальний механізм моніторингу. ... Конвенція засновує Групу експертів із захисту професії адвоката (GRAVO), яка є експертним органом, що складається з незалежних і висококваліфікованих експертів у галузі професії адвоката та захисту адвокатів, із завданням здійснення моніторингу виконання цієї Конвенції Сторонами. Конвенція також засновує Комітет Сторін, який складається з представників Сторін Конвенції [146]. В статті 12 Конвенції окреслено механізм її реалізації і зокрема задекларовано, що «GRAVO готує проєкт звіту, що містить аналіз виконання положень Конвенції, а також пропозиції щодо усунення виявлених проблем. Проєкт звіту надсилається відповідній Стороні для коментарів, які враховуються під час його ухвалення. На основі отриманої інформації та коментарів відповідної Сторони GRAVO ухвалює свій звіт і висновки щодо заходів, вжитих для виконання положень Конвенції. Ці документи надсилаються Стороні та Комітету Сторін. Вони оприлюднюються разом із будь-якими коментарями відповідної Сторони. Комітет Сторін може ухвалювати рекомендації для Сторони на основі звіту GRAVO, включаючи: а. заходи, які слід вжити для реалізації висновків GRAVO, з визначенням строку надання інформації про їх виконання; та б. заходи щодо сприяння співпраці зі Стороною для належного виконання Конвенції» [107].

Спираючись на викладене, можна стверджувати що створений механізм передбачає існування відповідальних органів, процедур взаємодії та відповідних інструментів. Моніторинг, про який ідеться в Конвенції, має своїм завданням виявлення невідповідностей, які перешкоджають функціонуванню інституту адвокатури. А результатом перевірки має стати план дій, щодо виправлення виявлених недоліків. Отже, новостворена Конвенція по суті створює наддержавну «адміністративну процедуру контролю» за діяльністю національних адвокатур.

Узагальнення опрацьованих матеріалів дозволяє дійти таких висновків щодо особливостей «адміністративних процедур» здійснення «контролю» за адвокатською діяльністю в Україні з боку держави.

Виявлено недостатню нормативну термінологічну визначеність понять «процес», «процедура» та «порядок». Доведено, що означена особливість не сприяє чіткому правовому характеризуванню поняття «адміністративна процедура контролю». Оскільки названа категорія представляє з себе складну збірну понятійну конструкцію, запропоновано охарактеризувати її в широкому значенні, виходячи при цьому із основних ознак її складових елементів. Відтак «адміністративну процедуру контролю» доцільно розглядати як: нормативно врегульований, складний упорядкований алгоритм дій, що реалізується окремими суб'єктами в межах їх повноважень із застосуванням різних форм перевірки заздалегідь визначених параметрів з метою забезпечення управлінського впливу.

Запропоновано класифікувати «адміністративні процедури контролю» за особливостями суб'єктів їх реалізації та поділяти «контроль» на такі групи: 1) державний контроль (здійснюється органами виконавчої, судової та законодавчої влади); 2) недержавний контроль (реалізується недержавними соціальними інститутами, організаціями різних юридичних форм, або громадськістю); 3) наддержавний контроль (застосовується суб'єктами на міжнародному рівні). В той же час, в залежності від спрямування контролю адміністративні процедури варто розділяти на: внутрішні (здійснюються в межах одного суб'єкта); та зовнішні (реалізуються одним суб'єктом по відношенню до іншого).

Спираючись на запропоновану класифікацію, доведено існування таких різновидів адміністративних процедур здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні: 1) внутрішній недержавний контроль (базується на незалежності адвокатури та використовується органами адвокатського самоврядування для внутрішнього управління адвокатурою, виступає як основний вид контролю); 2) зовнішній державний контроль (спирається на

повноваження державних суб'єктів і застосовується до адвокатів й адвокатури в межах забезпечення механізму реалізації державної влади на загальних засадах, тобто не має на меті управління адвокатською діяльністю як такою, а застосовується у разі, коли статус адвоката тягне за собою й інші, додаткові або супутні взаємовідносини); 3) зовнішній наддержавний контроль (здійснюється на договірній основі з метою забезпечення належних стандартів побудови, існування та функціонування національних адвокатур).

Виявлено випадок перетинання процесів управління адвокатською діяльністю з боку органів адвокатського самоврядування та управлінським впливом органів виконавчої влади в межах реалізації останніми механізму забезпечення прав громадян. Означена особливість управління й контролю стосується організації безоплатної правової допомоги та безпосередньо не порушує незалежності адвокатури від органів влади, але призводить до стійкої розбіжності в інтересах щодо здійснення контролю й управлінського впливу на адвокатів між означеними суб'єктами. Перспективним способом вирішення означеної проблеми може бути залучення до розробки й подальшого удосконалення відповідних правових норм закордонних, незалежних та незацікавлених експертів і організацій, авторитетних на міжнародному рівні.

2.3. Особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю

Адвокатура України є достатньо молодого не державною інституцією, яка вірогідніше за все, ще перебуває в періоді становлення, як механізмів здійснення юридичної діяльності, так і самоврядування. Правнича система даного типу потребує повного впорядкування, впровадження провідного досвіду демократичних розвинених країн Європи та світу, задля виходу на пік юридичної продуктивності. Питання самоврядування в системі адвокатури є одним з найважливіших, так, як від ефективності його реалізації залежить те

наскільки добре українськими правниками імплементується наявна в них перевага у вигляді повної незалежності від органів державної влади, а загальні результати роботи всієї інституції. Існуючі проблеми, що сповільнюють розвиток даного інституту мусять бути уважно вивченими та виправленими як можна швидше. Самоврядування є нерозривно пов'язане з ефективністю функціонування адвокатської системи в цілому, так, як є його базовою засадою. Саме тому, його вивчення, аналіз на напрацювання практичних змін спрямованих на покращення функціонування даного відомства носять важливий характер для українського суспільства, збереження його благополуччя та впорядкованості. Аналіз самоврядування та напрацювання змін спрямованих на поліпшення його функціонування є необхідністю продиктованою часом [9, с. 115].

Питання адвокатського самоврядування вивчалось такими вченими як: Гвоздій В. А. «Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування» [52]. Бочуляк Н.І. «Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів» [28], Медвідчук Г. В. «Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі» [122], Шкребець Є. Ф. «Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі» [224]. Не зважаючи на певну вивченість даного питання є певні аспекти, які потребують додаткового аналізу та вивчення, до прикладу застосування новітніх технологій в самоврядній діяльності та підготовці кадрів для адвокатури, аналіз системи дисциплінарного впливу щодо правників, та інші.

Отже, метою даного підрозділу є аналіз особливостей адвокатського самоврядування української адвокатури, порівняння його з досвідом країн Європи, надання оцінки ефективності саморегуляції правничої системи України. Завдання наукової праці полягають в напрацюванні рекомендацій практичного характеру спрямованих на покращення діяльності адвокатури,

формування про-європейського демократичного менталітету у адвокатів, покращення саморегуляції адвокатської системи України.

Аналізуючи загальносвітову практику діяльності адвокатур різних країн світу можна припустити, що підхід до організації діяльності даної інституції є інтегрований під специфічні особливості держави. Так, в нашій державі адвокатурі надано абсолютну автономію. Вона функціонує в рамках самоврядування, де ради адвокатів різних рівнів вирішують всі нагальні питання. Держава не регулює діяльність правників, не оцінює рівень їх професіоналізму, та не робить дану структуру підзвітною органам державної влади, що є значною перевагою, особливо в рамках українських пост-радянських реалій політичного, соціально-економічного устрою нашої держави. Для порівняння існуючих в світі підходів до організації діяльності адвокатури, варто розглянути приклад Польщі. В Польщі адвокатура напряду є підзвітною Міністерству юстиції, що цілком може мати певні ризики та загрожувати принципу змагальності сторін в рамках досудового слідства або судового розгляду матеріалів справи, за певних обставин. Також автоматично таке положення речей залишає простір для зловживань з боку органів державної влади, яким підзвітна адвокатура, так, як залишається адміністративний важіль впливу, який так чи інакше може бути використаний в той чи інший час керівництвом Міністерства Юстиції. Але, водночас варто враховувати високий рівень правової культури європейців, та організації юридичних процесуальних процедур в Європейському союзі. В Польських реаліях вірогідно, що для особливостей даної країни і менталітету її громадян такий підхід може бути слушним та відповідним їх сьогоденним пріоритетам та потребам.

Розглядаючи і аналізуючи українські реалії діяльності адвокатури в порівняльній площині, до вищезгаданої країни, логічним і очевидним постає питання вивчення особливостей самоврядування правників, та в особливості аспекту контролю, що здійснюється в його рамках. Самоврядний контроль за діяльністю адвокатури є важливим механізмом, на якому базується нагляд за

діяльністю адвокатури в рамках адвокатського самоврядування, яке становить собою систему правничого самоуправління та самоконтролю, спрямовану на вирішення всіх наявних проблем в середині адвокатської спільноти, а також на прийняття всіх необхідних рішень спрямованих на успішне функціонування даної інституції [151]. «У контексті правової науки, самоврядування розглядається як форма соціального управління, в якій суб'єкти і об'єкти управління збігаються. Це означає, що самі правники, відповідно до встановлених норм та процедур, володіють повноваженнями управління своїми справами, спільно приймають рішення та вживають необхідних заходів для їх реалізації. Самоврядування відображає принцип демократії та активної громадянської участі, де кожен учасник має можливість впливати на процеси управління, висловлювати свої інтереси, обговорювати та приймати рішення, що стосуються їхнього спільного життя та діяльності. У контексті адвокатського самоврядування в Україні, це означає, що самі адвокати мають можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються професійної діяльності та управління адвокатським об'єднанням. Вони можуть обговорювати питання етики, стандартів якості, професійних стандартів, та інших аспектів, що впливають на розвиток адвокатури в країні [17, с. 13; 50]». Така організація діяльності правників надає багато переваг, в вигляді відсутності будь-якого впливу з боку держави, як наслідок упередженості, або різного роду колаборацій зі стороною обвинувачення, що б вочевидь негативно вплинуло на сам процес досудового розслідування та судового розгляду, зробивши їх менш демократичними та взагалі б поставило під сумнів їх об'єктивність. Тому існування самоврядування та самоврядного контролю, в особливості в українських реаліях, є вагомою підвалиною демократичності юридичних процедур в нашій країні. Щодо імплементації самоврядного контролю, то головними його принципами є незалежність, прозорість та професійність. У відповідності до статті 65 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «Етичні особливості відносин між адвокатами та органами адвокатського самоврядування», адвокат

зобов'язаний виконувати рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їх компетенції в спосіб, передбачений Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність [151]». Рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, є обов'язковими до виконання адвокатськими бюро та адвокатськими об'єднаннями. Адвокати, яких обрано до органів адвокатського самоврядування, зобов'язані неухильно виконувати свої повноваження згідно законодавства, приймати участь в роботі органів адвокатського самоврядування, до яких їх обрано, дотримуватись вимог закону та рішень з'їзду, актів РАУ, НААУ, не допускати дій чи бездіяльності, що завдають шкоди адвокатурі в цілому або блокують роботу окремих органів адвокатського самоврядування [105]». Вищевикладене є основою для формування об'єкту самоврядного контролю, який можна описати, як належність дотримання всіх норм чинного законодавства щодо діяльності адвокатури і окремих її представників.

Одним з важливих аспектів діяльності українських правників є контроль за їх поведінкою та професійністю надання ними адвокатських послуг, неухильним слідуванням кодексу адвокатської етики. Це питання контролюється в рамках дисциплінарної системи адвокатури. Причини, у відповідності до яких правник може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності викладені в «статті 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – «Підстави для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності». У відповідності до вищевказаної правової норми підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, а саме:

- 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків

адвоката, передбачених законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [151]». Види дисциплінарних стягнень, що можуть бути накладені на адвоката перелічені в статті 35 вищевказаного закону «Види дисциплінарних стягнень, строк застосування дисциплінарних стягнень [151]». А саме «за вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень 1) попередження; 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; 3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України. Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку [151]». В рамках проведення дисциплінарних проваджень відносно правників в разі вчинення ними дій, що порушують принципи адвокатської етики, як і в досудовому розслідуванні, головною метою мусить бути встановлена істина по кожній окремій справі, а за необхідності застосування співмірних діянню заходів дисциплінарного впливу відносно адвокатів-порушників. Принципи правничої діяльності базуються на постулатах викладених в «Правилах адвокатської етики», таких як: незалежність та свобода адвоката у здійсненні адвокатської діяльності, дотримання законності, пріоритет інтересів клієнта, неприпустимість конфлікту інтересів, конфіденційність, компетентність та добросовісність, Повага до адвокатської професії, чесність та добропорядна репутація, вимоги до рекламування адвокатської діяльності [133]». Також в даних правилах в статті 38 зазначено особливості та перелік етичних аспектів відносин адвоката з клієнтом - юридичною особою, а саме: «У відносинах щодо надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту - юридичній особі адвокат при визначенні суб'єкта прав і обов'язків клієнта і відповідному визначенні порядку реалізації своїх обов'язків має виходити з наступного: для цілей передбаченої законодавством та цими Правилами взаємодії з клієнтом

(узгодження змісту доручення, отримання дозволу на розголошення конфіденційної інформації, надання роз'яснень щодо правової позиції у справі, інформування про хід виконання доручення тощо) клієнта уособлює особа, яка від імені юридичної особи уклала договір про надання професійної правничої (правової) допомоги, маючи на те належні повноваження, або інша особа (особи), зазначена в договорі; носієм прав та обов'язків, які захищає або представляє адвокат при наданні професійної правничої (правової) допомоги, є юридична особа. Якщо пов'язані з предметом доручення дії особи (осіб), зазначених у частині першій цієї статті, або інших осіб, які перебувають у трудових (членських або подібних) відносинах з клієнтом - юридичною особою, є протиправними або такими, що об'єктивно шкодять інтересам клієнта і унеможливають ефективне виконання доручення, адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) має вжити розумно необхідних і доступних йому заходів для зменшення негативних наслідків таких дій. Якщо, незважаючи на вжиті адвокатом заходи, керівник юридичної особи (або вищий орган) підтримують зазначені дії (бездіяльність), шкідливі для інтересів юридичної особи, адвокат може розірвати договір про надання професійної правничої (правової) допомоги клієнту - юридичній особі в односторонньому порядку [133]». Адвокатська ділова етика й культура, а також рівень професіоналізму входять в зону відповідальності самоврядного контролю правників. Тому рівень самоорганізації даної інституції прямопропорційно пов'язаний з рівнем надання послуг правниками, як наслідок важливість його функціонування належним чином важко переоцінити. Перед тим, як глибоко зануритися в аналіз адвокатського самоврядного контролю, перш за все треба сформулювати чітке його визначення. Законодавець визначає дане поняття в статті 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», як: «систему саморегуляції адвокатури, спрямовану на вирішення всіх наявних проблем в середині адвокатської спільноти, а також на прийняття необхідних управлінських, організаційних чи будь яких інших рішень» [151]. Головною метою і особливістю самоврядування адвокатів є уникнення будь-якого

стороннього впливу на їх діяльність, що дозволяє їм мати необхідний рівень незалежності та не заангажованості, а як наслідок забезпечується принцип неупередженості даної інституції. Як вже неодноразово було вказано вище дані умови є необхідними задля встановлення необхідного балансу між сторонами захисту та обвинувачення. Для повного розуміння даного принципу варто звернути увагу на те, що сторона обвинувачення представлена прокуратурою, що є державною інституцією, і входить до сфери її адміністративно-правової регуляції, нагляду та контролю. Як наслідок в такому випадку абсолютно логічним є те, що сторона захисту, є її повним антиподом представленим не державною, самоврядною установою. В цьому закладено фундаментальний принцип демократичності всіх юридичних процедур до яких залучаються адвокати. Таким чином принцип змагальності сторін захисту і обвинувачення закріплений в процесуальному законодавстві України реалізується повною мірою, що як наслідок сприяє встановленню істини в кожній окремій ситуації, задля того, щоб жоден не винний не був підданий не законному кримінальному переслідуванню, а жоден винний не уникнув співмірної скоєному протиправному діянню юридичної відповідальності. Таким чином реалізуються найважливіші демократичні процедури та принципи, за рахунок яких існує справедливе високоморальне суспільство, а закон працює на людей та їх добробут і благополуччя [9, с. 116].

Міжнародні ж стандарти діяльності адвокатури ґрунтуються на принципах незалежності правників, забезпечення збереження таємниць клієнта, що стали доступні йому в рамках здійснення його правничої діяльності, доступності адвокатів для всіх ланок суспільства не залежно від соціального статусу та рівня фінансового благополуччя, етичної поведінки правника, в рамках здійснення ними адвокатської діяльності, доступності інформації для адвоката в рамках досудового розслідування, задля надання йому можливості належно здійснювати адвокатську діяльність, не упередженості до підзахисного, не дивлячись на його культурні, релігійні чи етнічні особливості та переконання, принцип самоврядування та

самоуправління, законності та професійного розвитку та самовдосконалення. Задля співставлення міжнародних принципів діяльності адвокатури з національним, варто для початку встановити перелік основних базових засад її діяльності в Україні. У відповідності до статті 4 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність [151]» основні засади діяльності адвокатів ґрунтуються на: «принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [151]». В той же момент згідно з статтею 43 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» засади адвокатського самоврядування спираються на: «принципи виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката [133]» [151]. На основі даних постулатів правникам вдалося збудувати саморегуючу глибоко-системну не державну інституцію, яка в повній мірі сама обслуговує всі свої потреби і водночас успішно здійснює реалізацію надання юридичних послуг населенню, в різних правових напрямках, від адміністративного і цивільного права до кримінального. Найголовнішим юридичним фундаментом діяльності українських правників є принцип не втручання держави в їх діяльність, що створює певну збалансованість в системі правосуддя, завдяки якій адвокати насправді можуть сумлінно виконувати свої обов'язки не зазнаючи стороннього впливу [9].

Адвокатура окрім засад та принципів діяльності має також основні завдання, виконання яких покладено на правників у відповідності до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». З метою практичної реалізації законодавчо визначених завдань, адвокатського самоврядування існує Національна асоціація адвокатів України, яка є: «недержавною некомерційною професійною організацією, що об'єднує всіх адвокатів України» [151]. У відповідності до пункту 3 статті 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вищевказана недержавна інституція «є

юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування, передбачені цим Законом» [151].

Однією з таких форм адвокатського самоуправління є Конференція адвокатів регіону. Вона є найвищим регіональним органом самоврядного контролю в системі української адвокатури. До її повноважень входить: «1) обрання голови та членів ради адвокатів регіону, дострокове відкликання їх з посад; 2) обрання делегатів на з'їзд адвокатів України; 3) обрання представника адвокатів регіону до складу Ради адвокатів України та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, дострокове відкликання їх з посад; 4) визначення кількості членів кваліфікаційної і дисциплінарної палат кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, обрання голови та членів кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, дострокове відкликання їх з посад; 5) обрання голови та членів ревізійної комісії адвокатів регіону, дострокове відкликання їх з посад; 6) затвердження штатного розпису і кошторису ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; 7) розгляд та затвердження звіту ради адвокатів регіону, кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновків ревізійної комісії адвокатів регіону, представників адвокатів регіону у складі Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури і Ради адвокатів України; 8) прийняття інших рішень відповідно до цього Закону» [151]. В період між конференціями адвокатів регіону завдання адвокатського самоврядування виконує рада адвокатів регіону. Вона являє собою колегіальний орган регіонального рівня, який уповноважений на розгляд та прийняття низки питань, щодо адвокатського самоврядування та самоврядного контролю в особливості. Вона складається з «голови та членів ради, які обираються конференцією адвокатів регіону з числа адвокатів, стаж адвокатської діяльності яких становить не менше п'яти років та адреса робочого місця, яких знаходиться відповідно в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві, місті Севастополі і відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України, строком на п'ять років. Одна й та сама особа не може бути головою

або членом ради адвокатів регіону більше ніж два строки підряд. Кількість членів ради адвокатів регіону визначається конференцією адвокатів регіону. 3. На першому засіданні члени ради адвокатів регіону за пропозицією голови ради обирають зі свого складу заступника голови та секретаря ради. Голова, заступник голови, секретар, член ради адвокатів регіону не можуть одночасно входити до складу кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійної комісії адвокатів регіону, Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, комісії з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги. Голова, заступник голови, секретар, член ради адвокатів регіону можуть бути достроково відкликані з посади за рішенням органу адвокатського самоврядування, який їх обрав на посаду[5]». На раду адвокатів регіону покладаються наступні функції: «1) представляє адвокатів регіону; 2) складає порядок денний, скликає та забезпечує проведення конференції адвокатів регіону; 3) забезпечує виконання рішень конференції адвокатів регіону, здійснює контроль за їх виконанням; 4) здійснює інформаційно-методичне забезпечення адвокатів регіону, сприяє підвищенню їх кваліфікації; 5) приймає присягу адвоката України; 6) визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правничої допомоги; 7) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; 8) розпоряджається коштами та майном відповідно до затвердженого кошторису; 9) забезпечує в установленому порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України; 10) утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правничої допомоги; 11) виконує інші функції відповідно до цього Закону, рішень конференції адвокатів регіону, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України» [151]. Тобто підсумовуючи вищевикладене можна прийти до висновку, що рада адвокатів регіону є важливим структурним елементом самоврядного контролю адвокатури, на

який покладено повноваження на розгляд та прийняття рішень зі значної кількості питань пов'язаної з діяльністю адвокатури того чи іншого регіону. В період між конференціями адвокатів регіону вона грає ключову роль в забезпеченні самоврядного контролю [9].

Важливою інституцією в рамках адвокатського самоврядування, що уповноважена на здійснення регуляції певних аспектів пов'язаних з реалізацією самоврядних функцій адвокатури є Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури. Згідно зі статтею 50 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність[5]»: «кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури утворюється з метою визначення рівня фахової підготовленості осіб, які виявили намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, та вирішення питань, щодо дисциплінарної відповідальності адвокатів. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури діє у складі кваліфікаційної та дисциплінарної палат». Законодавець наділив вищевказаний недержавний орган наступними повноваженнями: «1) організація та проведення кваліфікаційних іспитів; 2) прийняття рішень щодо видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту; 3) прийняття рішень про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю; 4) здійснення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів; 5) вирішення інших питань, віднесених до повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури цим Законом, рішеннями конференції адвокатів регіону, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України» [151]. Цей орган є відповідальним за добір кандидатів на зайняття адвокатською діяльністю, шляхом екзаменування претендентів та визначення рівня їх відповідності затребуваним критеріям. Дана функція є вкрай важливою, так як від якості добору професійних кадрів залежить загальний рівень професійності правничої структури. Важливою функцією даної самоврядної інституції є визначення рівня відповідності поведінки адвоката нормам адвокатської етики, проведення розгляду скарг та дисциплінарних проваджень відносно правників. Тому даний орган в рамках

адвокатури виконує важливі функції, і є по суті однією з базових підвалин самоврядування правників [9].

Адвокатське самоврядування є досить системним і гарно вибудованим, саме тому воно включає в тому ж числі контроль за обігом, походженням і розподілом фінансів, за рахунок яких здійснюються ті чи інші процедури в рамках діяльності адвокатури [9, с. 117]. Аналізуючи фінансово-господарську діяльність даної самоврядної інституції варто приділити увагу ревізійній комісії адвокатів регіону. На неї покладено: «здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю ради адвокатів регіону та кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури. За результатами перевірок ревізійна комісія адвокатів регіону складає висновки, які подає на розгляд та затвердження конференції адвокатів регіону. Ревізійна комісія адвокатів регіону може подавати результати перевірок Раді адвокатів України та з'їзду адвокатів України» [151]. Таким чином відбувається розподіл фінансування на утримання необхідних рад, комісій та інших складових системи самоврядування. До того ж в такий спосіб здійснюється контроль за рухом коштів та використанням їх по цільовому призначенню, фінансовою доброчесністю правників. В рамках адвокатського самоврядування також існує Вища ревізійна комісія адвокатів регіону, на яку покладено: «здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю Національної асоціації адвокатів України, її органів, рад адвокатів регіонів, Ради адвокатів України, кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, діяльністю ревізійних комісій адвокатів регіонів. Вища ревізійна комісія адвокатури підконтрольна і підзвітна з'їзду адвокатів України» [151]. Дане положення речей дає змогу кращим чином контролювати фінансову складову діяльності українських правників, в тому числі шляхом оцінки роботи ревізійної комісії адвокатури, що є елементом самоврядного контролю [9].

Також повернемося до питання дисциплінарних проваджень по відношенню до представників адвокатури. Оскарження їх результатів в

відношенні правників, в разі виникнення не згоди з рішеннями кваліфікаційно-дисциплінарної комісії відбувається шляхом їх додаткового розгляду в вищій кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури. На вищезгадану комісію покладено такі завдання як: «1) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 2) узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 3) виконання інших функцій відповідно до цього Закону» [151]. Таким чином реалізується право на оскарження результатів дисциплінарних проваджень, що свідчить про високу юридичну довершеність інституції української адвокатури і співмірність підходу до організації діяльності адвокатів базовим засадам демократії та верховенства права. Водночас це демонструє відповідність базовому принципу будь якого провадження : встановити істину по кожній окремій справі, та надати їй правову оцінку у відповідності до норм чинного законодавства. В разі встановлених порушень прийняти всіх необхідних заходів, що до покарання винних, встановлення справедливості, відшкодування нанесених збитків, за необхідністю.

Найвищий щабель в самоврядній ієрархії контролю правників України займає з'їзд адвокатів регіону. У відповідності до закону про «Адвокатуру та адвокатську діяльність» він є «вищим органом адвокатського самоврядування України. До його складу входять делегати, які обираються конференціями адвокатів регіонів шляхом голосування відносною більшістю голосів делегатів, які беруть участь у конференції» [151]. У відповідності до статті 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з'їзд адвокатів виконує наступні функції: «1) обирає голову і заступників голови Ради адвокатів України, голову і заступників голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, голову і членів Вищої ревізійної комісії адвокатури та достроково відкликає їх з посад; 2) затверджує статут Національної асоціації адвокатів України та вносить до нього зміни; 3) затверджує правила адвокатської етики; 4) затверджує положення про Раду адвокатів України, положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну

комісію адвокатури, положення про Вищу ревізійну комісію адвокатури; 5) розглядає та затверджує звіти Ради адвокатів України, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, висновки Вищої ревізійної комісії адвокатури; 6) обирає двох членів Вищої ради правосуддя; 7) затверджує кошторис Ради адвокатів України, кошторис Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, затверджує звіт про їх виконання; 8) здійснює інші повноваження відповідно до цього Закону. З'їзд адвокатів України може прийняти рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, визначити напрями їх використання та відповідальність за несплату внесків. У період між з'їздами адвокатів України функції адвокатського самоврядування виконує Рада адвокатів України» [151]. Аналізуючи вищевикладений перелік повноважень очевидним стає, що на вищевказаний орган покладені найважливіші та найістотніші завдання, щодо організації самоврядного контролю адвокатури та її діяльності загалом.

Вивчаючи особливості самоврядного контролю української адвокатури варто розглянути самоврядний орган адвокатури, що займає високий щабель в адвокатській самоврядній ієрархії. Таким органом є рада адвокатів України, на яку покладено наступні повноваження: «1) складає порядок денний, забезпечує скликання та проведення з'їзду адвокатів України; 2) визначає квоту представництва, порядок висування та обрання делегатів конференції адвокатів регіонів, з'їзду адвокатів України; 3) забезпечує виконання рішень з'їзду адвокатів України; 4) здійснює організаційне, методичне, інформаційне забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України, здійснює контроль за діяльністю рад адвокатів регіонів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України та надання витягів з нього; 5) затверджує регламент конференції адвокатів регіону, положення про раду адвокатів регіону, положення про кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури, положення про ревізійну комісію адвокатів регіону, положення про комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної

правничої допомоги; 6) встановлює розмір та порядок сплати щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування, забезпечує їх розподіл і використання (якщо з'їздом адвокатів України прийнято рішення про сплату щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування та визначено напрями їх використання); 7) визначає розмір відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; 8) сприяє діяльності рад адвокатів регіонів, координує їх діяльність; 9) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; 10) приймає рішення про розпорядження коштами і майном Національної асоціації адвокатів України відповідно до призначень коштів і майна, визначених статутом Національної асоціації адвокатів України та рішеннями з'їзду адвокатів України; 11) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність рад адвокатів регіонів, їх голів, скасовує рішення рад адвокатів регіонів; 12) визначає друкований орган Національної асоціації адвокатів України; 13) забезпечує ведення офіційного веб-сайту Національної асоціації адвокатів України; 14) виконує інші функції відповідно до цього Закону та рішень з'їзду адвокатів України» [151]. Вищевказаний орган здійснює багато різноманітних функцій, щодо організації діяльності української адвокатури, по різних векторам діяльності, від забезпечення сплати адвокатами щорічних внесків на самоврядні потреби адвокатури до заповнення і ведення її сайту, координує діяльність рад адвокатів регіону.

Системність та розгалуженість адвокатського самоврядування в Україні вражає своєю глибокою структурованістю, здатністю до самоконтролю, самоорганізації та самозабезпечення, що життєво важливо для функціонування всієї інституції в цілому. Самоврядування адвокатів виглядає, як гармонічно збалансована саморегулююча система, яка забезпечує надання юридичних послуг громадянам України, і робить це достатньо успішно та

ефективно, будучи по суті одним з основних стовпів верховенства права та демократії України.

Підсумовуючи аналіз самоврядного контролю адвокатури за всіма сферами її діяльності, серед плюсів можна виділити високий рівень незалежності адвокатів в здійсненні їх професійної діяльності, багаторівневу та багатовекторну самоврядну систему, засновану на самоконтролі, тому, що до всіх органів та комісій входять самі ж адвокати. Серед мінусів не достатньо розвинена адвокатська етика в порівнянні до країн Європейського союзу, також разом з тим в законі про діяльність адвокатів передбачений менший спектр заходів дисциплінарного впливу щодо адвокатів порушників дисципліни, проблеми в підготовці професіональних кадрів, серйозне податкове навантаження на правників. Вищезгадані мінуси обумовлюють відносно не високий рівень довіри до адвокатури в Україні в порівнянні з їх Європейськими колегами [9, с. 118]. В зв'язку з вищевикладеним цікавою і вартою розгляду та аналізу є діяльність адвокатури розвинених країн світу, до прикладу таких, як Польща. Вона є найближчим географічно та найвідданішим партнером України в Європейському союзі. Ця країна пройшла через неймовірне переформатування, стала членом Європейського союзу, розбудувала одну з найкращих економік в Європі, розмістивши на своїй території значну кількість виробничих потужностей Європейського союзу та країн партнерів, таких як Південна Корея та інші. Для України шлях Польщі від пост-комуністичної країни до Європейської провідної економіки вражає, надихає та є необхідним для аналізу. «Розглядаючи діяльність адвокатури Польщі разючою відмінністю від українського аналога є часткова регуляція роботи даного відомства з боку держави, а саме через Міністерство юстиції Польщі. Йому належить право визначення спеціальної загальнообов'язкової форми одягу для адвокатів, що беруть участь у судовому засіданні, перевірки діяльності обласних адвокатських рад, встановлення терміну виконання обов'язку сплати страхових внесків та мінімального розміру страхових виплат, звернення до Верховного суду про визнання недійсними неправових актів

органів адвокатури, звернення до Державного з'їзду адвокатів або до Головної ради адвокатів про винесення рішення у справі, що належить до їх компетенції; визначення мінімального розміру оплати послуг адвоката; встановлення максимального розміру оплати послуг адвоката за надання первинної або вторинної безоплатної правової допомоги (оплата здійснюється з державного бюджету; надання особі, що склала кваліфікаційний іспит, статусу адвоката шляхом внесення запису до офіційного реєстру адвокатів (ст. 69)); очолення комісії із підготовки завдань та проведення кваліфікаційних іспитів» [206]. Регуляція діяльності адвокатури державою може нести певні ризики, так, як сторона обвинувачення та захисту перебуває в сфері регуляції і управління владних механізмів, що може негативно вплинути на прозорість досудового слідства, судового процесу, тощо. Така модель адвокатури є дискусійною, і щоб оцінити всі плюси та мінуси, її варто вивчати в рамках окремого дослідження. Досить вірогідно, що в українських реаліях подібні підходи могли б бути не прийнятті, так як ризики зловживань в випадку їх впровадження стають високими, на фоні пострадянського суспільства та його ментальності. Порівняльну характеристику адвокатур Польщі та України варто доповнити інформацією про проходження стажування адвокатами, так, як «досвід Польщі у правовому регулюванні даного аспекту є вартим уваги. Згідно польського законодавства людина, котра ще не склала кваліфікаційний іспит мусить проходити стажування, саме перед його здачею, що несе в собі більше логічної послідовності, ніж український підхід до стажування, яке в Україні відбувається після складання іспиту. До того ж запровадження у вітчизняному законодавстві норм про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, аналогічно законодавству Польщі, слугувало б надійною гарантією захисту прав адвоката під час здійснення ним професійної діяльності» [206]. Аналіз польського досвіду наводить на думку, що задля підвищення довіри населення до українських правників потрібно вживати заходів спрямованих на підвищення контролю за діяльністю правників, зменшуючи шанси для будь-яких зловживань. Вірогідніше за все,

що поглиблення контролю за діяльністю адвокатури може бути реалізовано шляхом впровадження додаткового нагляду з боку недержавних громадських об'єднань, що представляють інтереси громади. Але це мусить бути зроблено таким чином, щоб виключити можливість впливати на адвокатів в будь-який спосіб, в контексті їх професійної діяльності [9, с. 118]. Наступним чинником, який істотно впливає на свідомість правників – це система оподаткування їх діяльності. Вона є досить серйозною, і часто адвокати платять значні податки починаючи з ранніх етапів їх діяльності. Ймовірно, що досить вірним рішенням для українського законодавця було б реформувати систему оподаткування правників таким чином, щоб вони мали певний час рік або два працювати в рамках пониженої податкової ставки, що вирішило б значний перелік їх проблем, надало б можливість для кращого, більш успішного початку їх професійної діяльності. Такий підхід забезпечив би збереження досвідчених кадрів, і привабив молодь, що вже має юридичний стаж до заняття професійною адвокатською діяльністю. Саме такі ліберальні принципи є основою адвокатур країн Європи, що славляться високим рівнем надання правничих послуг [9, с. 118].

Наступним моментом, котрий вартий уваги є підготовка кадрів для адвокатури, яка потребує впровадження додаткових методик навчання, включаючи залучення більшої кількості практичних елементів, розгляду віртуальних кейсів, створення навчальних процесуальних документів, в більшій кількості, що являються аналогами справжніх адвокатських запитів, постанов, тощо. Також варто залучати до навчання здобутки науки, інтегрувати штучний інтелект в освітній процес, так, як інновації даного характеру можуть значно покращити якість знань та навичок, які отримують адвокати в ході їх навчання. До прикладу імпровізовані інтерактивні слідчі дії, судові засідання та інші практичні аспекти діяльності адвокатів могли б бути реалізовані як навчальні діджитал-програми на базі штучного інтелекту, що дозволило б краще готувати юристів даного спрямування [9, с. 119].

Виходячи з вищевикладеного можна прийти до висновку, що «адвокатське самоврядування є важливим механізмом, який дозволяє адвокатам самостійно вирішувати питання організації та регулювання своєї професійної діяльності. Його ключові елементи включають органи адвокатського самоврядування, ради адвокатів, збори адвокатів, комісії з дисциплінарних справ адвокатів та процес прийняття колегіальних рішень. Адвокатські органи самоврядування є ключовими структурами, які відповідають за регулювання та нагляд за адвокатською діяльністю. Ради адвокатів виконують важливі функції, забезпечуючи представництво і захист інтересів адвокатів, а також розглядаючи етичні питання та регулюючи дисциплінарні справи. Збори адвокатів є форумом для обговорення важливих питань адвокатської спільноти та вирішення колегіальних проблем. Адвокатське самоврядування є важливим елементом регулювання адвокатури в Україні. Ефективна робота органів адвокатського самоврядування, таких як ради, збори та комісії, сприяє забезпеченню професійної етики, саморегуляції та якості адвокатської діяльності. Важливою складовою адвокатського самоврядування є прийняття колегіальних рішень, які відображають думку та інтереси адвокатської спільноти. Проте, існують певні виклики та аспекти, які потребують уваги в контексті адвокатського самоврядування в Україні» [17, с. 13; 50]». Також важливим питанням є ментальність правників. Вона мусить відображати всі найвищі демократичні постулати, надавати клієнту віру та впевненість в прозорих намірах адвоката та його професіоналізмі, що сприятиме справедливому судовому розгляді справи, не відворотному домінуванню верховенства права. Ментальність є поняттям, що нерозривно пов'язане з адвокатською етикою. Стримана, ввічлива поведінка мусить бути візитною карткою українських правників. Тому розширення заходів дисциплінарного впливу за польським аналогом є питанням яке варто глибоко проаналізувати, можливо навіть дослідити в рамках окремої наукової праці, щоб зрозуміти на скільки доцільною є його запозичення та імплементація в українське законодавство. Нові заходи дисциплінарного впливу можуть

виконувати роль превентивного механізму не допущення не відповідної поведінки правниками, що з вірогідністю призведе до підвищення довіри населення до адвокатів [9, с. 119].

Самоврядний контроль – це фундамент впорядкованості та стабільності функціонування всіх інституцій адвокатури. Від його реалізації залежить якість надання адвокатських послуг в тому числі. Українське законодавство досить чітко та структурно регламентує особливості його реалізації, надаючи відповідні повноваження та зобов'язання різним адвокатським радам, конференціям, з'їздам. Не втручання держави в самоврядні механізми адвокатури в Україні надають можливість до самоконтролю в рамках самоврядування. Самоврядний контроль як механізм забезпечення діяльності адвокатури вирізняється системністю, збалансованістю, деталізованою процесуальною складовою нормативно правових актів якими він регламентується. Самоврядний контроль – це також певна опція для самоаналізу та самовдосконалення правників в контексті надання юридичних послуг. Постійний саморозвиток в рамках відсутності обмежень, підзвітності та контролю з боку держави є запорукою професійного росту українських правників. Також цей напрямок діяльності адвокатів є широкою площиною для діджиталізації в тому ж числі. Враховуючи розвиток технологій та рух держави в напрямку впровадження електронного документообігу цифровізація роботи українських правників була б слушним вектором руху, і втому числі цифровізація самоврядного контролю збільшила б його результативність та видозмінила б його у відповідність до потреб і реалій сьогодення.

Також вивчення методів здійснення самоврядного контролю розвинених країн світу є важливим кроком до вдосконалення національного законодавства в сфері діяльності адвокатів. До прикладу можливість українських правників працювати в Польщі є гарним шансом для вивчення та накопичення відповідного досвіду провідної Європейської країни, з метою подальшого його запозичення та впровадження в Україні.

Висновки до розділу 2

Дослідження особливостей організації здійснення адвокатської діяльності в Україні сприяло отриманню наступних висновків.

Набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні є нормативно визначеною процедурою доступу до професії, для якої запроваджене додаткове регулювання, тобто встановлено перелік вимог, заборон (обмежень) і послідовність етапів виконання процедури, які закріплені на рівні закону, провадження процедури реалізується із залученням органів адвокатського самоврядування, яким делеговано державою встановлення та нормативне закріплення способу реалізації вимог закону. Процедура допуску до професії адвоката є складовою частиною розвитку інституту адвокатури України і як така має сприяти забезпеченню високого рівня фахової підготовки та суворому дотриманню професійної етики адвокатів (в тому числі майбутніх адвокатів). Разом із тим, органи адвокатського самоврядування мають можливість впливати виключно на якість виконання законодавчо встановленої процедури допуску адвокатів до професії, але не на існування та побудову логіки самої процедури.

Розглядаючи процедуру допуску до професії адвоката через діяльність її основного виконавця (тобто органів адвокатського самоврядування), функції із реалізації зазначеної процедури можна класифікувати за такими видами діяльності: 1) встановлення і перевірка певних фактів (освіта, стаж тощо); 2) проведення адміністративно-організаційних заходів спрямованих на забезпечення високого рівня фахової підготовки та суворого дотримання професійної етики майбутніми адвокатами (кваліфікаційний іспит, стажування, присяга); 3) забезпечення належного документування для оформлення правового статусу адвоката (видача свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю тощо).

Доведено, що процедура допуску до професії адвоката недосконала і має низку вад і ризиків, які не сприяють досягненню основної мети процедури.

Існуюча процедура побудована по схемі, що використовується для допуску до професії прокурорів (найближчої до адвоката професії, відповідно до відомостей чинного Класифікатора професій ДК 003:2010). Разом із тим, сутність процедури допуску до професії прокурора спрямована на реалізацію конкурсного відбору, в той час як процедура набуття права на заняття адвокатською діяльністю має лише гарантувати достатній рівень опанування кваліфікаційних вимог та професійних компетенцій. Отже, структурно-логічна помилка полягає в ототожненні оцінки та атестації, які для їх якісного застосування мають реалізовуватись на різних етапах доступу до професії.

З метою виправлення існуючих невідповідностей та суттєвого зниження ризиків недосконалого допуску до професії адвоката пропонуємо викласти частину першу статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в такому вигляді:

*«1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, ~~є~~ ~~кваліфікаційний іспит~~, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), **склала кваліфікаційний іспит**, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.»*

Запропоновані вище зміни мають сприяти докорінному перегляду логіки процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні й стимулюватимуть органи адвокатського самоврядування здійснити якісну перебудову всієї системи реалізації заходів із опанування майбутніми адвокатами компетенцій, необхідних для адвокатської діяльності. Втім, одним лише удосконаленням процедури не можуть бути усунені деякі ризики, природа яких виходить за межі організації допуску до професії і потребує не лише законотворчих заходів але й системних скоординованих зусиль усіх гілок влади. До таких ризиків відносяться:

– намагання осіб набути статус адвоката з метою скористатись професійними правами і гарантіями на власну користь, всупереч спрямуванню, закладеному в правові норми законодавцем;

– намагання громадян держав-терористів (держав-агресорів) здобути статус адвокатів в Україні.

Виявлено недостатню нормативну термінологічну визначеність понять «процес», «процедура» та «порядок». Доведено, що означена особливість не сприяє чіткому правовому характеризуванню поняття «адміністративна процедура контролю». Оскільки названа категорія представляє з себе складну збірну понятійну конструкцію, запропоновано охарактеризувати її в широкому значенні, виходячи при цьому із основних ознак її складових елементів. Відтак «адміністративну процедуру контролю» доцільно розглядати як: нормативно врегульований, складний упорядкований алгоритм дій, що реалізується окремими суб'єктами в межах їх повноважень із застосуванням різних форм перевірки заздалегідь визначених параметрів з метою забезпечення управлінського впливу.

Запропоновано класифікувати «адміністративні процедури контролю» за особливостями суб'єктів їх реалізації та поділяти «контроль» на такі групи: 1) державний контроль (здійснюється органами виконавчої, судової та законодавчої влади); 2) недержавний контроль (реалізується недержавними соціальними інститутами, організаціями різних юридичних форм, або громадськістю); 3) наддержавний контроль (застосовується суб'єктами на міжнародному рівні). В той же час, в залежності від спрямування контролю адміністративні процедури варто розділяти на: внутрішні (здійснюються в межах одного суб'єкта); та зовнішні (реалізуються одним суб'єктом по відношенню до іншого).

Спираючись на запропоновану класифікацію, доведено існування таких різновидів адміністративних процедур здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні: 1) внутрішній недержавний контроль (базується на незалежності адвокатури та використовується органами

адвокатського самоврядування для внутрішнього управління адвокатурою, виступає як основний вид контролю); 2) зовнішній державний контроль (спирається на повноваження державних суб'єктів і застосовується до адвокатів й адвокатури в межах забезпечення механізму реалізації державної влади на загальних засадах, тобто не має на меті управління адвокатською діяльністю як такою, а застосовується у разі, коли статус адвоката тягне за собою й інші, додаткові або супутні взаємовідносини); 3) зовнішній наддержавний контроль (здійснюється на договірній основі з метою забезпечення належних стандартів побудови, існування та функціонування національних адвокатур).

Виявлено випадок перетинання процесів управління адвокатською діяльністю з боку органів адвокатського самоврядування та управлінським впливом органів виконавчої влади в межах реалізації останніми механізму забезпечення прав громадян. Означена особливість управління й контролю стосується організації безоплатної правової допомоги та безпосередньо не порушує незалежності адвокатури від органів влади, але призводить до стійкої розбіжності в інтересах щодо здійснення контролю й управлінського впливу на адвокатів між означеними суб'єктами. Перспективним способом вирішення означеної проблеми може бути залучення до розробки й подальшого удосконалення відповідних правових норм закордонних, незалежних та незацікавлених експертів і організацій, авторитетних на міжнародному рівні.

Виокремлено особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю, який є центральним елементом у забезпеченні правових гарантій адвокатури та полягає у створенні умов, за яких члени професійної адвокатської спільноти можуть повноцінно виконувати свої професійні та морально-етичні обов'язки; спрямований на підтримку високих професійних стандартів діяльності шляхом чіткого визначення та підтвердження рівня фахової підготовки осіб, які прагнуть долучитися до професії; забезпечення безперервного професійного розвитку через підвищення кваліфікації; ефективне врегулювання питань дисциплінарної

відповідальності, а також утвердження й дотримання морально-етичних засад адвокатської професії тощо.

Наголошено, що самоврядний контроль як механізм забезпечення діяльності адвокатури вирізняється системністю, збалансованістю, деталізованою процесуальною складовою нормативно-правових актів, якими він регламентується. Самоврядний контроль – це також певна опція для самоаналізу та самовдосконалення правників в контексті надання правничих послуг. Наголошено, що постійний саморозвиток в рамках відсутності обмежень, підзвітності та контролю з боку держави є запорукою професійного росту українських правників. Також цей напрямок діяльності адвокатів є широкою площиною для діджиталізації в тому числі. Враховуючи розвиток технологій та рух держави в напрямку впровадження електронного документообігу, цифровізація роботи українських правників є слушним вектором руху, в тому числі цифровізація самоврядного контролю збільшила б його результативність та видозмінила б його у відповідності до потреб і реалій сьогодення.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід здійснення адвокатської діяльності та його адаптація до вітчизняної системи адвокатури

Шлях України до Європейської правової держави з високим рівнем захисту прав та свобод людини і громадянина лежить через реформування нормативно-правового поля, і в тому числі адвокатури, як однієї з його базових складових. Оскільки Україна є молодою країною, незалежність якої збудована на тяжкому пост радянському досвіді, який характеризується жорстким авторитаризмом, відсутністю належних правових процедур, а також доволі істотною централізацією влади, що в загальному розумінні не має нічого спільного з демократією, то для нашої держави вкрай важливо переймати вже існуючі нормативно-правові моделі, які гарно працюють в Європейських розвинених країнах, а також в інших провідних країнах світу. Такі механізми організації діяльності адвокатури формувалися сотнями років в таких країнах як Англія, Франція, Німеччина, і є зрілими, досконалими системами, які ефективно діють і покривають всі потреби та запити суспільства на юридичні процеси та процедури. Ефективність вищевказаних способів організації такої юридичної інституції, як адвокатура не потребують доведення їх високої ефективності, гнучкості та адаптованості до потреб сьогодення. Тому молодій незалежній країні, як Україна, яка всього лише 33 роки тому здобула звою незалежність варто переймати досвід у сфері організації діяльності адвокатських інституцій в найкращих та найдосвідченіших країн партнерів.

Так, як після отримання своєї незалежності наша країна кардинально змінила вектор розвитку з пострадянського на про-Європейський, який передбачає домінацію верховенства права, справедливих правових відносини в

середині країни, в не залежності від соціального статусу, кількості фінансів та наявності зв'язків у владі, то кращим джерелом для вивчення правничого досвіду з метою подальшого перейняття та впровадження його в життя шляхом реформи адвокатури є країни з високим рівнем демократії та соціальної справедливості.

Адвокатура – це один із стовпів на яких тримається верховенство права, саме тому аналіз досвіду країн партнерів, його порівняльна характеристика з українською самоврядною системою адвокатури є доцільними і такими, що відповідають потребам часу. Важливою, що для реформування вищевказаної інституції в Україні і приведення її до європейської моделі функціонування. Україна мусить бути частиною Європи не лише географічно, а й мати правовий людино орієнтований устрій в країні. Перші кроки на цьому не простому шляху вже зроблені, так, як наша країна стала асоційованим партнером Європейського союзу, і перебуває на своєму непростому шляху до його вступу, який ускладнений корупцією, яка дісталася в спадок, як важко-викорінюваний радянський рудимент, та не простим географічним положенням, яким обумовлюється постійна загроза воєнного нападу з боку агресивної росії.

Задля того, щоб ефективно дослідити європейський досвід діяльності адвокатів, потрібно не лише проаналізувати особливості нормативно-правових механізмів, у відповідності до яких успішно функціонують вищевказані правничі інституції розвинених країн світу і також мають провідні позиції в світі, а ще необхідно виявити проблемні аспекти в роботі саме українських правників, і в подальшому, під час дослідження специфіки устрою адвокатур економічно розвинених, демократичних країн світу, сконцентруватися на нормативно-правовому механізмі реалізації функціонування аналогів проблемних аспектів української адвокатури, з метою надбання позитивного досвіду та подальшої його імплементації в адвокатській діяльності в Україні.

Питання надбання зарубіжного досвіду здійснення адвокатської діяльності та його адаптація до вітчизняної системи адвокатури є достатньо глибоко розкритим українськими вченими, такими як : Ю. Оніщик, який вивчав досвід адвокатури Польщі та перспективи, його впровадження в Україні [132], М. Косенко спрямувала свої наукові пошуки на з'ясування досвіду зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури [97], І. Фоміна І.Ф. яка вивчала взаємини між адвокатом та клієнтом через призму зарубіжного досвіду [214], В. Святоцька розглянула стандарти організації та професійної діяльності адвокатури [200], Т. Вільчик здійснила комплексне дослідження теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із правовою регламентацією та функціонуванням інституту адвокатури у країнах Європейського Союзу та в Україні [44]. Не зважаючи на істотну вивченість даного питання не розкритими залишаються певні аспекти адвокатської діяльності, які потребують додаткового вивчення, такі як розвиток адвокатської діяльності за рахунок цифровізації та впровадження новітніх технологій в юридичну екосистему країни, водночас синхронізуючи цей вектор розвитку з впровадженням в законодавство найпрогресивніших світових практик адвокатської діяльності.

Мета підрозділу полягає в напрацюванні дієвих практичних рекомендацій на основі вивчення іноземного досвіду щодо змін та доповнень до чинного законодавства, яке регулює адвокатську діяльність в країні, з метою підвищення рівня довіри до даної інституції, його демократизації та підвищення ефективності його роботи, створення покрокового плану адаптації позитивного світового досвіду в українське правове поле, яким регулюється адвокатська діяльність.

Однією з достатньо вагомих проблем української системи адвокатури є не достатньо високий рівень організації надання безоплатної правничої допомоги, яка надається в Україні з 2011 року, і здійснюється в рамках діяльності судових адміністрації України. Проблемним аспектом являється те,

що в критерії надання такої допомоги є досить суворими. Вони здебільшого розраховані переважно на осіб, які не мають власного доходу, щоб винайняти адвоката. Тобто «фінансовий критерій, встановлений в Україні являє собою механізм, яким при визначенні доходу враховується середньомісячний дохід особи, наприклад, у Молдові за шість місяців, що передують поданню заяви. В Україні приблизно така ж сама система, але враховується дохід на члена сім'ї. Для Молдови, як і для України, характерна ситуація, при якій вторинна правнича допомога у цивільних справах надається особам, чий дохід не досягає рівня, встановленого законом про безоплатну правову допомогу, або аналогічним [104]». На нашу думку вищевказана схема визначення права на отримання правничої допомоги враховує не всі існуючі аспекти, у відповідності до яких українці мають право на юридичну підтримку з боку держави. Порівнюючи вищевказаний підхід до європейських, варто відзначити, що «підхід, який практикується в більшості європейських країн, зокрема, в Німеччині, є іншим. Він полягає в тому, що особа, яка має дохід нижче певної суми євро в місяць, має право отримати будь-який з видів безоплатної правничої допомоги та при цьому на нього не покладається обов'язків щодо співфінансування послуг. При перевищенні цієї планки людина не має права претендувати на отримання безоплатної правової допомоги у вигляді консультування і позасудового представництва, але може скористатися допомогою представника в судовому розгляді. При цьому отримувач зобов'язаний щомісяця виплачувати внесок у розмірі від 15 до 300 євро (залежно від величини доходу). Таким чином, у німецькій системі можна спостерігати поєднання двох різних способів встановлення фінансового критерію: твердий показник щодо консультування та позасудового представництва і диференційована шкала щодо представлення інтересів у суді. Цей підхід практикується, до прикладу, також у багатьох країнах ЄС, де встановлена шкала доходів особи, яка претендує на надання безоплатної правової допомоги. При визначенні категорій одержувачів безоплатної правової допомоги закон Фінляндії про безоплатну правову допомогу оперує

терміном «доступні засоби». Підрахунок коштів здійснюється з урахуванням щомісячних доходів, необхідних витрат, майна й обов'язків з виплати аліментів самого заявника або дружини» [104]. Подібний до Німецького міксований підхід до надання безоплатної правничої допомоги міг розширити сфери її надання в Україні, враховуючи, що кількість соціально-незахищених людей нажалі збільшується з неймовірною швидкістю. Також фактор війни в Україні обумовлює наявність досить великої категорії осіб, що мають підвищені соціальні потреби, до прикладу в зв'язку з внутрішнім переміщенням, та втратою житла, місця роботи, зміною налагодженого укладу та способу життя, люди, що втратили житло та рідних і близьких через обстріли та багато інших. Ці всі зміни в сьогоденних реаліях життя українців мусять бути закономірно відображені і в нормативно-правовій базі, щодо діяльності вторинної безоплатної правової допомоги, яка мусить бути більш адаптивною. Тобто критерії надання такої допомоги мусять визначатися не тільки рівнем доходу, але й наявністю специфічних потреб, в зв'язку до прикладу з ситуацією, що має місце на території нашої країни станом на даний час. Щоб реалізувати вищевказані ідеї потрібно збільшити фінансування безоплатної правової допомоги, так як вона в Україні є досить на не високому рівні. Для цього можливо фінансувати даний напрямок діяльності адвокатів з декількох джерел, до прикладу як в Канаді, де така допомога фінансується, як органами управління провінцій, тобто урядовими інституціями, так і благодійними організаціями, які здійснюють таке фінансування в рамках власної ініціативи.

Наступною проблемною сферою української правничої системи є недостатня цифровізація її діяльності, не дивлячись на стрімкий розвиток науки та швидкість впровадження її найновітніших та корисних досягнень в реальне життя. Діджиталізація даної інституції дозволила б автоматизувати рутинні дії, та допомогла б впорядкувати діяльність адвокатів, що в свою чергу дозволило б здійснювати її більш ефективно та професійною. До того ж важливо організувати роботу правників таким чином, щоб вона була більш

доступною для громадян. І саме цифровізація є надійним інструментом, за рахунок якого можна реалізувати дане прагнення на практиці. До прикладу створення спеціальної електронної мережі на базі штучного інтелекту, де заявники могли б ознайомитися з переліком доступних правників, вивчити їх досягнення, досвід, та цінову політику щодо надання ними послуг, задля можливості зробити зважений та правильний вибір адвоката у відповідності до своєї ситуації, можна розглядати як прекрасний приклад цифровізації даної сфери. По друге через подібну мережу варто впровадити можливість зв'язку з правником, проведенням консультацій, професійних розмов, створення різного роду звернень та договорів. Це допомогло б вийти на новий рівень функціонування цілому відомству і полегшило б громадянам доступ до правової допомоги. Цифровізація – це синонім впорядкованості та швидкого пошуку інформації в рамках електронних систем, що також спрощує робочі процедури. Використання криптографічних електронних технологій задля забезпечення безпеки в площині практичної реалізації цифровізації самоврядного недержавного органу є досить істотним в тому ж числі. Тому можливо варто розглянути варіант здійснення цифровізації на основі системи блок-чейн, яка могла б дати високий рівень безпеки цифрових ресурсів адвокатури.

Також підсумовуючи проблемні аспекти діяльності української адвокатури, варто окремо підкреслити факт того, що корупція є фактором, який негативно впливає на діяльність вищезазначеної інституції і ганебно паплюжить юридичні процеси в Україні. Також вона має свої певні прояви і в рамках діяльності правників.

Адвокатура є серйозною самоврядною організацією основна функція якої – це забезпечення справедливості, законності, неупередженого ставлення до громадян, встановлення істини по кожній окремій справі, не допущення того, щоб не винний був підданий не законно покаранню, забезпечення належності процесуально-правових процедур, що здійснюються правоохоронцями та прокуратурою під час проведення відповідних

проваджень, суддею в ході судового розгляду матеріалів та також у всіх інших можливих випадках. Від того на скільки ефективно працює вищевказана інституція залежить рівень демократичності та добробуту населення. Радянське минуле України є негативним фактором, що наклав серйозний слід на роботу всіх державно-владних інституцій, та на основі нього сформовано певний юридичний менталітет правників. В особливості варто виділити відбиток радянських тоталітарних методів управління країною, що на практиці виглядають, як схильність до використання спеціальних служб та правоохоронних органів в цілях, що не відповідають їх повноваженням, та не властиві їх правовій природі, а саме придушенню свободи слова та інакомислення, боротьба з особами здатними до критичного мислення і транслювання їх точок зору на маси, відсутність справедливих демократичних процедур. Очевидно, що інституту адвокатури було важко функціонувати в таких умовах, належно виконувати свої функціональні обов'язки. Задля повної ліквідації впливу вищеописаних авторитарних механізмів на країну, владі необхідно вивчати та запозичувати досвід адвокатської діяльності країн, які вже станом на сьогодні збудували успішні демократичні моделі органів державної влади, сформували належні правові процедури, і нормативно-правову базу загалом, яка дозволяє реалізувати судочинство та правоохоронну діяльність належним чином, так, щоб винні були притягнуті до справедливої, співмірної вчиненому діянню, юридичної відповідальності, і в такий спосіб, щоб не порушувалися права і свободи людини і громадянина, а покарання було рівнозначне скоєному діянню. Тому вивчення міжнародного досвіду здійснення адвокатської діяльності з метою запозичення його кращих аспектів та впровадження їх в українське законодавство, враховуючи особливості реалій нашої країни, є необхідністю обумовленою сьогоденням [8, с. 453].

При детальному вивченні діяльності адвокатів у провідних демократичних та економічно успішних країнах світу, можна прийти до висновку, що вона спирається на схожі базові організаційно-регулятивні патерни. Європа є гарним прикладом належної правової процедури в рамках

законодавства орієнтованого на домінацію верховенства права. «Національне законодавство країн-членів Європейського Союзу передбачає гарантії надання правничої допомоги адвокатами в широкому розумінні цього слова, тобто, особам, що мають юридичну освіту, юридичний стаж, здали відповідний іспит та отримали право на надання правової допомоги. Вимоги щодо адвоката (особи наділеної правом надання правової допомоги) встановлюються положеннями внутрішнього права окремих країн-членів ЄС і, відповідно, мають певні відмінності між собою. До моменту введення відповідних положень законодавства ЄС в сфері захисту норми законодавства в окремих державах, приналежних до Європейської Спільноти, не передбачали визнання повноважень адвокатів, які вони отримали в іншій державі. Застосування на практиці таких основоположних засад, на яких ґрунтується вся система ЄС, як – свобода руху осіб та свобода надання послуг, сприяло виникненню відповідних урегулювань в сфері свободи надання правничої допомоги. Правова регламентація діяльності та гарантій адвокатури в Європейському Союзі здійснюється відповідно до Директиви Європейського Економічного Союзу № 77/249 (англ.) від 22 березня 1977 р. у справі полегшення ефективного використання адвокатами свободи надання послуг та Директиви Європарламенту та Ради Європи №98/5/WE (англ.) від 16 лютого 1998 р. «Про полегшення виконання професії адвоката на постійній основі в державі ЄС іншій, ніж та, в якій отримано кваліфікацію. Основним завданням Директив є створення можливості надання адвокатами правової допомоги на території іншої держави-члена ЄС, ніж та, в якій отримано професійне звання (країни походження). Директиви передбачають дві можливості реалізації права адвоката на надання правової допомоги в інших державах ЄС, ніж країна походження: надання правової допомоги в іншій країні ЄС на підставі професійного звання отриманого в країні походження; з адвокатурою приймаючої країни» [22; 195]. Таким чином завдяки своїй інтернаціональній діяльності адвокатури Європейських країн звели особливості їх функціонування до спільного знаменника в напрямку забезпечення домінації

верховенства права, шляхом обміну досвідом, запозичення одне в одного кращих практик реалізації правничої діяльності, а також реалізації загальноприйнятих Європейських стандартів діяльності адвокатури.

В рамках проведення даного дослідження слушним є розгляд досвіду функціонування адвокатури США. «У Сполучених Штатах Америки, організація та діяльність адвокатури вимагає складання відповідних екзаменів, умови яких встановлюються Верховним судом кожного окремого штату. Адвокати мають право здійснювати свою діяльність лише в межах власного штату. Цікаво, що для представлення інтересів клієнта в судах іншого штату потрібно або скласти новий іспит, або отримати спеціальний дозвіл. Самі ж асоціації адвокатури в США можуть бути декількох видів: 1) асоціації адвокатів штату – офіційне об'єднання всіх адвокатів штату, що займається ліцензуванням, контролює дотримання адвокатами професійної етики та накладає дисциплінарні стягнення; 2) добровільні асоціації – об'єднання адвокатів, що діють на рівні міста, штату, країни в цілому, які займаються підвищенням кваліфікації своїх членів, наданням безкоштовної юридичної допомоги на добровільних засадах» [109; 119, с. 157]. Враховуючи особливості американського законодавства, яке переважно спирається на прецедентне право дуже важливою виглядає співпраця в рамках обміну досвідом українських та їх заокеанських колег. Вивчення можливості впровадження інституту прецедентного права в Україні є дуже багатогранною темою, яка за обсягами своєї глибини вартує окремого дослідження. Але виділяючи її плюси можна констатувати, що система прецедентного права сприяє приведенню судової системи до впорядкованого стану, де судді мають обов'язок при прийнятті рішення опиратися на вже існуючі рішення по подібним справам, а також розширенню та деталізації нормативно-правового поля, створюючи прецеденти для особливих ситуацій, коли наявна колізія законодавчих норм, або їх не урегульованість [8, с. 453]. У США корпоративна культура правників знаходиться на іншому рівні, впорядкованість і системність системи правосуддя викликають захоплення, не зважаючи на федеративний устрій

країни, і наявність різного законодавства в різних штатах. Українські адвокати змогли б перейняти цей прекрасний досвід саме шляхом безпосереднього стажування, прийняття участі в різного роду правничій діяльності в США. Також варто відзначити важливість впливу адвокатів на законотворчу діяльність. Оскільки рушійною силою змін в країні є органи законодавчої влади, то очевидно є важливість взаємодії представників даної гілки влади та адвокатури, напрацювання спільних змін та доповнень в чинне законодавство, які були б спрямовані на демократизацію органів державної влади, процесуальних процедур, домінації верховенства права над корупційними схемами. Такі схеми співпраці вже мали місце в реальному житті. Велика кількість адвокатів брала участь в написанні кримінального процесуального кодексу України від 2012 року, який рахується одним з найкращих в Європі. Участь адвокатів в формуванні правового поля автоматично означає його демократизацію, врахування більшої кількості інтересів громади а також зменшення простору для можливих маніпуляцій. Водночас іноземний досвід адвокатури був би безцінним та конче необхідним задля створення дійсно якісних перетворень в країні. Тому поглиблення взаємодії по вищеописаному типу є безальтернативним вектором розвитку як адвокатури, так і всього правового поля в країні [8, с. 453-454].

Варто виділити, що «в багатьох країнах світу існують так звані адвокатські палати – некомерційні та недержавні організації, засновані на обов'язковому членстві адвокатів чи палат адвокатів. Такою в Україні є Національна асоціація адвокатів України. В США також є схожа організація, що має назву Американської асоціації адвокатів [109]. Обов'язковою умовою для зайняття адвокатською діяльністю в 32 штатах та Вашингтоні, окрузі Колумбія, є членство саме в цій організації. Отже, історія американської адвокатури мусить розглядатися крізь призму розвитку Американської асоціації юристів, адже, таким чином, можна помітити в певній мірі схожість між організацією адвокатури в Україні та Сполучених Штатах Америки. У своїй діяльності адвокати США керуються звичаями, положеннями

прецедентного права та корпоративних норм. Законодавством більшості штатів передбачені іспити претендентам, які бажають вести адвокатську діяльність. Зобов'язання, щодо організації та проведення подібних іспитів покладено на суди. Юристи, допущені до адвокатської практики на підставі складеного іспиту, отримують патент, що дає право на виступ у судових засіданнях у всіх судах на території штату, де отримано патент. Для того, щоб отримати право виступати в судах інших штатів, адвокату необхідно скласти новий іспит і отримати ще один патент. В іншому випадку він може виступати на судовому засіданні лише у присутності адвоката з патентом на практику в цьому штаті та лише з дозволу голови суду» [93; 233, с.74]. Така особливість викликана тим, що законодавство в США різниться в залежності від штату, де відбулася подія, тому абсолютно логічною є вимога бути обізнаним з особливостями правового поля того штату де відбувається розгляд справи по суті. Якщо розглядати американську адвокатуру, як модель для перейняття позитивного досвіду та найкращих надбань, то варто виділити наступні напрямки: адвокатська етика та культура поведінки, цифровізація діяльності адвокатури та всієї судової системи загалом, до того ж можливість впровадження прецедентного права в Україні є досить цікавою, але дискусійною, і за своєю глибиною і ступенем важливості заслуговує розгляду в рамках окремої наукової праці [8, с. 454-455].

Активний розвиток технологій неминуче призведе до адаптації нормативно-правової бази на якій ґрунтується діяльність адвокатури під нові реалії сьогодення. В рамках нової реальності, невинної глобалізації процесів особливо важливим стає співвідношення стратегії розвитку правового поля, що імплементується державою, до потреб народу обумовлених такими чинниками як війна, економічні проблеми, можливі сценарії нових глобальних воєн та пандемій, що неминуче можуть вплинути і на Україну. В таких умовах найбільш гостро стоїть запит на збереження законності, втриманні порядку, не допущенні анархії та зловживань, в тому числі з боку державно-владних інституцій. Нові виклики потребують і нових методів реагування задля

успішного нівелювання існуючих загроз. Тому важливо успішно рухатися вперед в ногу з часом. Прикладом такого руху є впровадження штучного інтелекту в діяльність системи судочинства, і не тільки, що зменшить вплив «людського фактору» на результати розгляду справи, зменшить можливості потенційних зловживань. Загалом цифровізація органів державної влади зменшує вплив людського фактору на прийняття тих чи інших рішень, а значить зменшує простір для можливих зловживань, створює сувору процедуру, яку не можливо порушити, ігнорувати чи нівелювати. Повний контроль та гласність діяльності судової системи – це шлях в тому числі до прозорості і ефективної адвокатської діяльності, так, як ці речі взаємопов’язані і являються структурними складовими всеохоплюючої правової системи країни. В рамках воєнного стану українське правове поле частково втратило свою синхронізованість з його світовим аналогом, через відступ України від дотримання певних прав і свобод людини і громадянина. Тому адаптація світового досвіду, саме в таких реаліях є досить проблемною, але можливою, при правильному розподілі пріоритетів та професійно вибудованій стратегії реалізації [8, с. 455].

Вагомим фактором на шляху до використання зарубіжного досвіду в реформуванні адвокатури є дослідження співпраці між адвокатськими об’єднаннями та судами, в тих же США та Європейському союзі. Одним з базових аспектів, який варто було б перейняти в наших зарубіжних партнерів є прийняття суддями участі в підготовці адвокатів, залучення їх до викладання предметів в Академії адвокатури. Такий підхід обумовлений тим, що вони є професіоналами практиками, які на регулярній основі працюють з діючим законодавством, знають його переваги та недоліки. В Українських реаліях якість підготовки адвокатів є нижчою, в порівнянні до Європи та США. Саме тому впровадження вищеписаних заходів було б правильним і доцільним для покращення якості підготовки професійних кадрів для заняття адвокатською діяльністю [8, с. 455].

«Адвокатура Великої Британії, Німеччини, Франції, Польщі та інших європейських країн має чітку організаційну структуру, єдині органи адвокатського самоврядування, досконале правове забезпечення і надійне ефективне гарантування державою адвокатської діяльності» [22; 195].

Велика Британія – це країна, яка сотні років відточувала правові норми, створювала глибоко-системне юридично-правове еко-середовище. Від часів середньовічної Європи і до сьогодення правові норми цієї країни зазнавали реформ, перевірок практикою, постійних видозмін та доповнень. Багаторічний досвід даної країни і є найголовнішим предметом мого вивчення. Саме тому аналіз діяльності Англійських правників – це правильний крок в рамках даного дослідження. «Національна адвокатура Англії була створена в 1285 році на основі законодавчого акту короля Едуарда I. [12]. В системі адвокатури Великої Британії функції адвокатури поділені за двома напрямками: усі підготовчі дії щодо розгляду справи в суді здійснюють винятково соліситори, які збирають докази, ведуть роботу зі свідками, готують процесуальні документи, виконують нотаріальні дії, здійснюють правові консультації, беруть участь в договірній роботі, а барриситори працюють переважно і безпосередньо в судових інстанціях, користуючись матеріалами підготовленими соліситорами, вони лише в 2004 році здобули повноваження на особисті контакти з клієнтами. «На сьогоднішній день в Англії відсутній єдиний нормативний документ, який би визначав правовий статус адвокатури. Цей інститут врегульовано великою кількістю різних хартій, парламентських актів, урядових постанов тощо. Функції адвокатури в Англії значно ширші в порівнянні з адвокатурами держав континентальної Європи. По суті професія адвоката в Англії є основною для юриста-практиканта. Соліситори для виконання своїх функцій отримують від юридичного товариства сертифікати, як посвідчення про те, що особа відповідає вимогам професійної підготовки. Сертифікат підтверджується щороку. Взаємини між соліситором і клієнтом, крім норм права, також регулюються і кодексом професійної етики» [22; 195].

Вищевикладене підтверджує, що Велика Британія, як найближчий та один з найпотужніших партнерів Європейського союзу має значний досвід в формуванні системи адвокатів та правничої діяльності. Розглядаючи Велику Британію, зі всіма її країнами-членами такими, як Ірландія, Шотландія та Уельс, варто відзначити, що «у Сполученому Королівстві та Північній Ірландії адвокатський стан ділиться на барристерів, солісіторів і атторнеїв. Історично склалося, що Велика Британія «поділена на 2 юридичні полюса. Кожен штат формує асоціацію юристів, що складається з адвокатів, корпоративних юристів та державних атторнеїв. Якщо Англія і Уельс користуються послугами солісіторів і барристерів, то судові системи Північної Ірландії та Шотландії мають деякі відмінності [109; 192, с. 265]. Правовий статус солісітора передбачає самостійне виконання особою, віднесеним до цієї групи професійних юристів, своїх обов'язків. Барристери, як друга категорія професійних адвокатів в Англії, являє собою сукупність осіб, правовий статус яких ближчий до прав та обов'язків адвокатів в умовах національних правових систем континентальної правової сім'ї. У свою чергу, з числа барристерів зазвичай призначається Генеральний атторней – вище адвокатське звання в Великобританії, що присуджується адвокату, який представляє Британську Корону. Наявність у Британії двоступінчастої системи надання правової допомоги значно збільшують витрати на ведення справи, а також у ряді випадків робить процес вирішення правового спору досить тривалим» [192]. Вузька специфікація британських правників є однією з особливостей адвокатури даного регіону, але необхідність її запозичення і впровадження в Україні є вкрай дискусійною, і справедливо заслуговує проведення окремого дослідження за цією проблематикою. Враховуючи, що об'єднане королівство включає Англію, Ірландію, Британію і Уельс, можна прийти до висновку, що дана система стала історичним надбанням, що з'явилося на перетині різних правових культур країн членів об'єданого королівства. Загалом системність і впорядкованість діяльності адвокатів Великої Британії є надбанням однієї з найстаріших світових демократій, яка шляхом природнього багатовікового

розвитку перетворилася в гармонійну структуровану систему з пріоритетом на підтримання правого ладу в країні, встановлення істини та справедливості, в кожного окремого випадку, який розглядається в її рамках, домінації верховенства права над будь якими можливими негативними факторами. Для впорядкування української системи адвокатури доцільно було б розглянути в рамках окремого дослідження можливість впровадження поділу адвокатів на дві групи спеціалістів, так як українські адвокати спеціалізуються на судовому розгляді і на договірній та консультативній роботі одночасно, хоча ці функції можуть бути розподілені в рамках вузької специфікації діяльності правника [8, с. 456-457].

Особливості функціонування адвокатури в Німеччині, однієї з провідних Європейських країн та лідеру Європейського союзу в багатьох напрямках діяльності виглядають дещо особливо. «Починаючи з VI ст. більшість німецьких племен мали свої закони, як пізніше їх назвали «закони варварів». На німецьких землях, ще до християнства вже використовувався термін *advokatio*, запозичений з Римської імперії. Сприяння розвитку адвокатської діяльності надало християнське духовенство, яке для захисту своїх прав в судах наймало освічених людей, знаючих закони, звичаї, порядок судового розгляду справ. Вже в середньовіччі в законодавстві і німецьких князівств і графств зустрічаються правові норми стосовно діяльності адвокатів. В 1495 році у судовій практиці Німеччини, тоді Великої Римської імперії, був заснований імператорський суд, половина складу якого складалася з вчених-правознавців з університетів – «докторів права». Правовий статус адвокатури в сучасній Федеративній Республіці Німеччині визначений Федеральним положенням про адвокатуру 1959 року, яке діє і нині з незначними змінами. Згідно Положення адвокат в професійній діяльності є незалежним, компетентним консультантом, представником інтересів громадян ФРН, який може здійснювати свої повноваження по всій території Федеративної Республіки і його права виступати з юридичних питань в загальних судах, арбітражних, адміністративних судах і органах не можуть

бути обмежені законами земель, а лише федеральним законом. Адвокатура в Німеччині функціонує на поєднанні державного контролю через земельні Міністерства юстиції та вищих земельних судів та власних органів самоврядування, в особі правлінь, президій і загальних зборів членів палати адвокатів» [22]. Також варто звернути увагу на те, що «в Німеччині колегії адвокатів утворюються за територіальним принципом і об'єднують правників, приписаних до суду однієї й тієї землі. Виконавчим органом колегії є правління, що зазвичай складається із семи осіб. Якщо при виборі членів правління не подано більшості голосів за того чи іншого кандидата, вирішальним є не голос голови, а жеребкування. Цікавим аспектом є те, що в Німеччині адвокати можуть займатись і нотаріальною справою, якщо у них є досвід більше 5-ти років, з яких щонайменше три роки – у конкретному регіоні країни, в якому вони планують отримати ліцензію на право провадження нотаріальної діяльності» [8, с. 455-456; 109]. Варто відмітити, що не зважаючи на федеративний устрій Німеччини діяльність адвоката не може бути обмежена законодавством якоїсь з земель, і вона повністю поширюється на територію всієї Німеччини, що є повною протилежністю Американського підходу до діяльності адвокатів.

Серед найближчих та найвідданіших партнерів України в Європейському союзі є Польща. Реформування економіки та правової системи шляхом синхронізації з Європейською нормативно-правовою базою викликає захоплення, та обумовлює практичний інтерес до особливостей законів та правил, що діють на території цієї країни. Варто виділити, що «Польща є однією з перших країн, яка створила умови для працевлаштування українських адвокатів. Національна асоціація адвокатів України оприлюднила відповідну інформацію, яка описує процедуру доступу для заняття адвокатською діяльністю в Польщі. Зокрема, для внесення до списку адвокатів необхідна довідка про те, що іноземний адвокат зареєстрований в Україні як особа, уповноважена на здійснення адвокатської діяльності. До заяви також має додаватися завірена копія документа, що підтверджує громадянство заявника»

[86]. Така можливість для українських правників є абсолютним кроком вперед, який дає змогу вивчити особливості адвокатури Польщі, що базуються на правилах діяльності адвокатів ЄС, прийняти участь в судочинстві Європейського зразка, оцінити його переваги та недоліки, сформувати прекрасний практичний досвід інтернаціональної правничої діяльності. Також таким чином можна дослідити та зрозуміти базові аспекти функціонування Європейської адвокатури в цілому. Збільшення інтеграції українських адвокатів в правове поле Польщі та Європейського союзу – це значний крок вперед для української держави в напрямку її демократизації та зближення з цивілізованим світом [8, с. 457].

«Процеси всесвітньої глобалізації зумовлюють необхідність зміни орієнтирів і концептуальних підходів. Україна, яка бере активну участь у глобалізаційних процесах, коригує свою правову політику відповідно до світової правової політики інших держав. Це відбувається шляхом проведення судово-правової реформи, яка здійснюється з урахуванням міжнародного та європейського досвіду. Вітчизняна правова система приводиться у відповідність до правових стандартів міжнародного та регіонального рівнів, що дедалі більше підштовхує Україну орієнтуватися на міжнародні та регіональні (європейські) правові стандарти, які, зі свого боку, слугують еталонами, загальновизнаними та уніфікованими зразками. Такі вказівники є дуже важливими для України, адже передбачають як вплив міжнародних орієнтирів на вітчизняну правову систему, так і навпаки – української правової системи на світові юридичні процеси. Запровадження міжнародних та європейських правових стандартів у національну правову систему є необхідністю і на шляху євроінтеграції нашої держави та також вони є одним із чинників удосконалення правової системи України» [43].

Підсумовуючи вищевикладене очевидним стає факт того, що адвокатура – це той елемент, що слугує запорукою внутрішнього балансу правової системи країни, який також зберігає демократичність держави, є базовою фундаментальною підвалиною верховенства права та людської моралі. Тому

успіх в створенні по справжньому людино-орієнтованої демократичної адвокатури реалізується в першу чергу шляхом вивчення та запозичення найкращих алгоритмів діяльності правників, що існують в демократичному світі, а також переформатування та впровадження даного досвіду в Україні спираючись на її особливості [8, с. 458].

Цифровізація та адвокатська етика є дійсно важливими напрямки, що варті уваги. Впровадження цифрових технологій в судочинство зменшить можливості для зловживань, пришвидшить обробку інформації, зменшить навантаження на суддів та апарат суду, а розвиток адвокатської етики приведе до формування нової проєвропейської ментальності правників в Україні, що дозволить нашій країні зробити ще один вагомий крок в напрямку зближення з цивілізованим світом [8, с. 458].

Можна дійти висновку, що майбутнє української адвокатури – це глибока інтеграція в правову систему ЄС, шляхом змін та доповнень до чинного законодавства, що регулює дану сферу. До того ж впровадження всеохоплюючої цифровізації є альтернативою можливим зловживанням, а також вона б сприяла розвантаженням суддів, так, як обробка інформації та прийняття рішень і їх процесуально-документальне оформлення займало б значно менше часу. Практична реалізація процесу цифровізації мусить проходити на базі штучного інтелекту, який зміг би забезпечувати як швидку і ефективну обробку даних, так і їх захист від злочинних не санкціонованих посягань. Водночас дуже важливим фактором є загальна демократизація правового поля України і наявних в ньому процесуальних механізмів, по Європейському прикладу, так, як діяльність адвокатури відбувається саме в його рамках. Тому реформа адвокатури і запровадження досвіду провідних країн світу в українське законодавство, що регулює діяльність даної інституції мусить відбуватися разом з глибокими системними змінами юридичної екосистеми країни, впровадженням технологічних інновацій в тому ж числі. Найбільш значущі шляхи вивчення зарубіжного досвіду адвокатури це збільшення стажувань наших правників за кордоном, вивчення ними

практичних аспектів роботи законодавства провідних країн світу, накопичення досвіду і створення практичних рекомендацій по результатам такої роботи, щодо адаптації нових знань та досвіду в вітчизняну правову систему [8, с. 458].

3.2. Напрями розвитку адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні

Одразу зауважимо, що з моменту набуття Україною незалежності, тобто створення сучасної суверенної держави, в нашій країні ніколи не припинялись розбудова й удосконалення власного національного законодавства. Продукування відповідних змін, хоча вочевидь і є наслідком вольових нормотворчих дій та адміністративно-правової динаміки, але водночас із тим, представляє з себе цілком природний процес «розвитку». При цьому, останній є інтуїтивно зрозумілим явищем, але не має чіткої нормативно-правової характеристики.

З цього приводу, наприклад, І. Ахновська та А. Душак слушно зазначають: «на сьогодні не існує єдиного підходу у трактуванні категорії «розвиток». ... (В свою чергу), зміна в середовищі існування будь-якого явища обумовлює необхідність перегляду традиційних ... форм і методів управління» [18, с. 25].

Зважаючи на викладене, «розвиток», як природне явище, можна вважати фактично однією з ознак сучасного управління. Але варто з'ясувати, чи є «розвиток» спонтанним переходом кількісних змін у якісні, чи все ж представляє з себе керований і цілеспрямований процес. Адже у першому випадку «розвиток» буде лише супутнім маркером трансформацій, а в другому – бажаною метою.

Тлумачний словник української мови пояснює сутність поняття «розвиток» як: «процес, у результаті якого відбувається зміна якості чого-

небудь, перехід від одного якісного стану до іншого» [202]. Але, така характеристика вочевидь неповна, адже не дозволяє чітко відмежувати «розвиток» від інших трансформацій, наприклад, таких як удосконалення, розбудова, становлення, або навіть деградація.

Як не дивно, але більш змістовні ознаки потрібного нам явища окреслює популяризаторське, а не суто наукове джерело – Вільна енциклопедія. Зокрема в ній стверджується, що: розвиток – це незворотня, спрямована, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об’єктів. І тільки одночасна наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін» [42].

Таким чином, хоча «розвиток» і реалізується неізолювано від впливу великої кількості факторів, частина з яких викликана збігом обставин, а не спеціально сформована і може навіть протирічити одна одній, від інших трансформацій «розвиток» все ж відрізняється більшою системністю й цілісністю та послідовним дотриманням певного напрямку. Отже, виникає питання: як цей загальний напрям ідентифікувати?

Спираючись на те, що «розвиток» має бути поступовим, є підстави припускати, що усестороння оцінка вже досягнутого повинна надавати й певну інформацію про подальший пріоритетний напрям трансформацій. Так само як в шахах кожен попередній крок створює умови для наступного розвитку подій. Але жодний аналіз існуючої ситуації не може гарантувати подальший «розвиток» без врахування впливу супутніх, а також свідомо сформованих факторів.

В цьому контексті варто звернути увагу також на те, що «розвиток» не обов’язково повинен реалізуватись із постійною інтенсивністю. Тобто «розвиток» може бути як планованим, так і сповільненим, прискореним або стрибкоподібним. Зважаючи саме на цю особливість, увагу на себе звертають процеси «реформування» національного інституту адвокатури та сфери правосуддя в цілому. Адже «реформування» є ознакою того, що бажані

трансформації є запланованими, керованими та узгодженими між собою, а також достатньо інтенсивними.

Досліджуючи реформу адвокатури України, А. Олійник в 2023-му році слушно зазначає, що: «реформування адвокатської діяльності в Україні характеризується теоретичним і практичним значенням. (На думку вченого), теоретично реформування адвокатури передбачає дослідження стратегії розвитку адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури на 2021-2023 роки та пропозиції висновків щодо удосконалення діяльності адвокатури. Практичне значення полягає в дослідженні правового регулювання адвокатської діяльності та рекомендації щодо удосконалення діючого законодавства, що регулює названу діяльність» [131, с. 147].

Зазначене розділення на теоретичну та практичну складові в даному випадку вочевидь продиктоване потребами дослідження, яке здійснював вчений. Але сам факт такого поділу свідчить про те, що «реформування» зазвичай містить одразу декілька завдань або векторів змін, що залишає загальний напрям «розвитку» недостатньо характеризованим.

В тому ж 2023-му році О. Коваль у дисертації «Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України», посиляючись на напрацювання інших вчених (зокрема, наприклад, таких як Т. Вільчик) зазначає, що: «системний аналіз адміністративно-правового забезпечення сучасного стану реформи адвокатури дозволяє визначити напрями вдосконалення означеної сфери для подальших дієвих перетворень в організації та діяльності цього самоврядного інституту правової системи. У юридичних джерелах, присвячених функціонуванню адвокатури, присутні різноманітні пропозиції для подальшого реформування цього інституту. В Україні тривають дискусії з приводу встановлення місця й ролі адвокатури у суспільстві, обговорюються як питання незалежності адвокатури від держави, зміцнення гарантій її діяльності, так і необхідність внесення змін до законодавства, що регулює

організацію і діяльність адвокатури, приведення його у відповідність до міжнародних стандартів тощо [46, с. 358]» [99, с. 157].

Отже, обидві наведені вище цитати, переконливо підтверджують існування ініціатив щодо удосконалення інституту адвокатури та адвокатської діяльності, але свідчать скоріше про багатовекторність цих намірів. Із викладеного також витікає, що: інститут адвокатури в Україні продовжує перебувати в стадії активного реформування. При цьому, на пропозиції щодо удосконалення безперечно впливає низка супутніх факторів. Як то: наявність радянської «спадщини», демократизація суспільства, рух України в Європейський Союз, прагнення до запозичення найкращих міжнародних практик, розвиток суміжних правових інститутів, негативний вплив повномасштабної російської воєнної агресії тощо.

Отже, зважаючи на існуючі об'єктивні умови та численну кількість різноманітних пропозицій щодо перспектив подальшого удосконалення, виявляється доволі складно чітко ідентифікувати загальний напрям майбутнього «розвитку», який би повністю відповідав вимогам цілеспрямованості та послідовності змін. Вирішення цієї проблеми вочевидь потребує не лише вивчення існуючих нормотворчих пропозицій, але й розгляду вже проведеної з цього приводу законотворчої роботи. Відтак, доцільним є перелічити основні нормативно-правові зміни й найважливіші напрацювання останніх років.

Зокрема варто наголосити на існуванні таких документів як: Закон України «Про адвокатуру» від 19.12.1992 року № 2887-XII (втратив чинність) [152]; Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року № 5076-VI [151] (цей Закон наразі має статус спеціального в означеній сфері діяльності); Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 року № 1401-VIII [160] (фактично визначає адвокатуру як інститут професійної правничої допомоги, що відноситься до правосуддя, а також вводить «адвокатську монополію» на представництво особи в суді й захист від кримінального обвинувачення); Указ

Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» від 20.05.2015 року № 276/2015 (втратив чинність) [179]; Указ Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 11.06.2021 року № 231/2021 [180] (термін реалізації вичерпано); Рішення Ради адвокатів України (РАУ) «Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2016 рік» від 23.04.2016 року № 102 [167]; Рішення РАУ «Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України до 2020 року» від 17.11.2016 року № 199 [168]; Рішення РАУ «Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки» від 02.07.2021 року № 38 [169]; Рішення РАУ «Про затвердження проекту Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, в частині удосконалення інституту адвокатури та щодо органів суддівського врядування та самоврядування, від Національної асоціації адвокатів України» від 27.10.2021 року № 111 [166].

З переліку одних лише видавців названих вище актів стає зрозумілим, що ініціаторами «розвитку» є щонайменше три національні суб'єкти: парламент України, Президент України, та адвокати в особі відповідних національних органів адвокатського самоврядування. Проте, наскільки синхронними та узгодженими можуть бути дії цих суб'єктів між собою, та чи можна на їх основі виділити узагальнений напрям «розвитку» щодо регулювання адвокатської діяльності в Україні?

Для пошуку відповіді на означені питання, передусім звернемо увагу на дати прийняття перелічених вище нормативно-правових актів. Так, черговий перегляд спеціальної правової бази щодо адвокатури (тобто прийняття відповідного спеціального закону) було здійснено в 2012-му році. Згодом (в середині 2015-го року) Президентом затверджено стратегію, яка стосувалась реформування судоустрою в цілому. Щодо адвокатури в ній зокрема було закріплене завдання: «у короткостроковій перспективі визнач(ити) вид(и)

правової допомоги, які можуть здійснюватися лише адвокатом, що дасть змогу підвищити якість надання правової допомоги ...» [179].

Після цього (наступного, 2016-го року) відбулась одразу ціла низка подій. По-перше, наприкінці четвертого місяця 2016-го року РАУ визначило Стратегію розвитку Національної асоціації адвокатів України (НААУ). Зазначений документ був розрахований на дуже короткий період реалізації (менший за рік, тобто три неповних квартали, адже його дія вичерпувалась тим самим 2016-м роком).

Важливо, що менше ніж за два місяці після прийняття названої стратегії (а саме: 02.06.2016), із внесенням змін до Конституції України, було врегульовано «адвокатську монополію». Остання цілком очікувано призвела до стрімкого збільшення кількості адвокатів, а отже, до нарощення потужності адвокатської спільноти.

Далі, приблизно через пів року після створення РАУ її попередньої стратегії (17.11.2016), Рада адвокатів України формує нову стратегію розвитку НААУ, розраховану на реалізацію до 2020-го року (що по строках збігається із завершенням президентської стратегії щодо розбудови судоустрою).

Отже, на цьому етапі діяльність щодо стимулювання «розвитку» виглядає, якщо й не повністю послідовною то цілком скоординованою, принаймні за ключовими подіями та строками формування відповідних нормативно-правових актів. Втім, подальший перебіг подій вже не створює враження такої узгодженості.

Так, в середині 2021-го року (11.06.2021) Президент, продовжуючи опікуватись розбудовою системи правосуддя, затверджує нову стратегію відповідного «розвитку». Але строк її реалізації доволі короткий – всього два з половиною роки (вона розрахована по 2023-й рік). Натомість РАУ, менше ніж через місяць після видання означеного акту, власним рішенням затверджує стратегію розвитку НААУ із майже в два рази довшим строком реалізації (розрахованим до 2025-го року). Отже, ці стратегії неузгоджені між собою щонайменше за строками реалізації.

Ще більше розбіжності підкреслюється тим, що 27.10.2021 року, тобто приблизно через 5-ть місяців після затвердження Президентом нової стратегії, РАУ сформувало власний проєкт Плану дій щодо її реалізації в частині, яка стосується адвокатури. При цьому, важливо, що ішлося не про План як такий, а саме про проєкт із власними пропозиціями та поглядами. Цікаво також, що відповідно до чинного законодавства План РАУ вочевидь не може бути, ані погоджений, ані затверджений ні Президентом України, ні Кабінетом Міністрів України, ні будь-яким іншим державним органом. Проте, в свою чергу, і РАУ також має доволі обмежений вплив на перелічених суб'єктів.

Таким чином, окреслені вище дії вочевидь характеризуються принаймні наявністю певних комунікативно-процедурних недосконалостей. Що зумовлює доцільність проведення змістовного порівняння перелічених документів. Але оскільки строк реалізації президентської стратегії вже вичерпано, то порівнювати її із змістом названого проєкту РАУ неінформативно. Натомість більш перспективним видається співставити її із стратегією РАУ щодо розвитку НААУ до 2025 року.

Так, «Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» серед існуючих проблем виділяє: «функціональн(у) недоскопалість системи адвокатури, складність порядку доступу до адвокатської діяльності, недостатн(ю) ефективність механізмів захисту прав адвокатів» [180]. В свою чергу, «Стратегія розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки» побудована за іншою структурою, яка взагалі не містить частини, в якій ідентифікуються існуючі на той час проблеми. Натомість у означеному документі здебільшого викладається візія на майбутнє.

Підкреслимо, що Стратегія розвитку системи правосуддя вбачає сутність удосконалення інституту адвокатури в необхідності забезпечити: «посилення гарантій адвокатської діяльності, її видів і професійних прав адвокатів, удосконалення самоврядності адвокатури; розширення можливостей доступу до державних реєстрів та баз даних при здійсненні адвокатської діяльності;

конкретизацію підстав, процедур притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності та порядку оскарження рішення про притягнення до такої відповідальності; запровадження інституту спрощеного дисциплінарного провадження; удосконалення порядку розгляду скарг на дії адвоката; перегляд вимог щодо набуття права на зайняття адвокатською діяльністю, запровадження прозорості процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України; удосконалення: - організаційно-правових форм здійснення адвокатської діяльності та засад діяльності органів адвокатського самоврядування, удосконалення професійних стандартів діяльності адвоката; - порядку та умов залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги; - статусу помічника адвоката; - порядку захисту прав адвоката під час здійснення професійної діяльності» [180].

Натомість «Стратегія розвитку НААУ на 2021-2025 роки» своїми стратегічним цілями обирає: «5.1. Розвивати НААУ як авторитетну, незалежну, самоврядну та монолітну організацію в Україні; 5.2. Забезпечити активну участь її членів у конституційному процесі та втіленні конституційних змін у чинне законодавство; 5.3. Удосконалити процедури професійної підготовки та розвитку адвокатів; 5.4. Удосконалити дисциплінарні та кваліфікаційні процедури; 5.5. Покращити ефективність системи комунікацій з усіма суб'єктами та учасниками правової реформи в Україні; 5.6. Забезпечити ефективний розвиток міжнародної співпраці НААУ з метою обміну досвідом кращими практиками адвокатського самоврядування та з питань діяльності інституту адвокатури в цілому» [169].

Порівняння двох наведених переліків свідчить про те, що вони співпадають лише частково. Отже, власний погляд органів адвокатського самоврядування, на сьогоднішньому етапі «розвитку» держави, відрізняється від владних підходів до подальшої розбудови національного інституту адвокатури. При цьому, зараз ми не розбираємо проблему обґрунтованості та

доцільності задекларованих напрямів подальшого «розвитку», а лише наголошуємо на факті існування відмінностей в задекларованих підходах.

Узагальнюючи усе викладене, виникають підстави стверджувати таке. По-перше, «розвиток» є природнім позитивним явищем, яке може бути свідомо простимульоване. Явище «розвитку» зокрема притаманне, як управлінню в цілому, так і окремим правовим інститутам. Інститут адвокатури не є виключенням із цього правила. По-друге, універсальними властивостями «розвитку» є цілеспрямованість, послідовність та дотримання достатньо узгодженого вектору змін, що дозволяє говорити про існування певного узагальненого напрямку «розвитку». В той же час, реальне адміністративно-правове регулювання, а також відповідні науково-теоретичні напрацювання зазвичай оперують сукупностями напрямів удосконалення, реалізацією яких і забезпечується «розвиток». По-третє, подальший «розвиток» інституту адвокатури та адвокатської діяльності в Україні характеризуються необхідністю продовження активного реформування. Останнє відбувається за умов існування великої кількості науково-теоретичних пропозицій щодо варіантів удосконалення, а також недостатньої узгодженості між підходами державно-владних суб'єктів й органів адвокатського самоврядування щодо подальшого «розвитку» інституту адвокатури.

Враховуючи викладене слід наголосити, що більшість пропозицій щодо «розвитку» адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні будуються по принципу усунення існуючих недосконалостей або активізації ще невикористаних можливостей, за ознакою яких і визначаються окремі напрями удосконалення. Але при такому підході, «розвиток» за своєю сутністю буде фрагментарним. В той же час, узагальнене розуміння «розвитку» потребує системної оцінки вже досягнутого і розробки подальших рекомендацій з опорою на розуміння сучасної ситуації і пріоритетних тенденцій. Такий підхід потенційно здатен усунути виявлену неузгодженість в поглядах державно-владних суб'єктів та органів адвокатського

самоврядування на подальший «розвиток» інституту адвокатури та адвокатської діяльності в Україні.

Підкреслимо, що виявлення потенційних напрямків «розвитку» адвокатури та адвокатської діяльності, як і відповідне адміністративно-правове регулювання були предметами багатьох наукових досліджень. Серед вчених, що долучились до опрацювання означених проблем, варто згадати, наприклад, таких науковців як: В. Авер'янов, Л. Алексєєв, Н. Армаш, Н. Бакаянова, С. Бандурка, М. Барщевский, Д. Бахрах, Ю. Битяк, К. Білько, А. Бірюкова, Ю. Борисова, Т. Варфоломєєва, Д. Ватман, Т. Вільчик, І. Власова, І. Габані, О. Голованюк, Ю. Грошевой, Т. Демчина, О. Джафарова, В. Заборовський, Ю. Загуменна, С. Захаров, С. Іваницький, Р. Ігонін, С. Калинюк, С. Ківалов, Т. Коваленко, Т. Коломоєць, В. Колпаков, М. Косенко, М. Кравченко, П. Кучевський, В. Леоненко, М. Лотоцький, М. Луцюк, Н. Меєрович, А. Меланчук, О. Міхайленко, М. Міхеєнко, Е. Наджафлі, А. Олійник, Ю. Оніщик, О. Острогляд, С. Петков, О. Радишевська, І. Садовська, В. Святоцька, М. Северин, Є. Соболю, Л. Тацій, С. Фурса, С. Шатрава, Є. Шкребець, О. Яновська та багато інших дослідників.

На окрему увагу заслуговують також такі сучасні науково-інформаційні матеріали як: *тези доповіді* – «Реформування інституту адвокатури України: загрози і виклики» (В. Гвоздій; 2018 рік) [53]; *«тіньовий» звіт* – «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності» (ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», ГО «Адвокат майбутнього»; 2018 рік) [209]; *наукова стаття* – «Сучасні доктринальні погляди на особливості адміністративно-правового забезпечення адвокатської діяльності» (О. Приходько; 2020 рік) [150]; *дисертаційне дослідження* – «Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України» (О. Коваль, 2023 рік) [99]; *наукова стаття* – «Реформа адвокатури України: адміністративно-правове забезпечення» (А. Олійник; 2023 рік) [131] тощо.

Визнаючи значний внесок перелічених науковців у вирішення проблеми «розвитку» адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в

Україні, все ж неможна ігнорувати й той факт, що основний документ стратегічного планування в означеній сфері діяльності (а саме: Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки) на сьогоднішній день вже вичерпав строк своєї реалізації.

Зазначений факт безумовно свідчить про необхідність формування нового концептуального, стратегічного нормативно-правового акта. Підкреслимо, що відповідні роботи ведуться Офісом Президента України. Про це неодноразово повідомляла, наприклад, заступник керівника Офісу Президента І. Мудра.

Так, 8 травня 2024 року І. Мудра сповістила, що: «в Офісі Президента розпочато роботу над розробкою Концепції розвитку системи правосуддя на 2024-2026 роки. При цьому, на відміну від багатьох попередніх планів та концепцій, на цей раз планується встановити чіткий КРІ (ключові показники ефективності)» [207]. Відповідні матеріали були представлені в Судово-юридичній газеті й здебільшого в них ішлося саме про удосконалення роботи судів та суддів.

Проте, згодом розставлені акценти дещо змінились. Так, 17 жовтня 2024 року в ексклюзивному інтерв'ю тому самому виданню І. Мудра наголосила, що: «незабаром відбудеться презентація проєкту Стратегії розвитку системи правосуддя до 2029 року». Отже, розширився не лише фокус уваги, але й змінилась назва майбутнього нормативно-правового акту та збільшились прогнозовані терміни його реалізації. В матеріалах інтерв'ю зокрема повідомляється, що: «нова Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства до 2029 року буде охоплювати як подальші кроки у напрямі переосмислення організації роботи судової системи, так і стосуватися реформи правничої освіти, прокуратури та адвокатури. Саме цей документ та план дій з конкретними заходами визначать подальше бачення, яке з урахуванням євроінтеграційних процесів має стати мапою для усіх органів, задіяних в процесі реалізації Стратегії» [208].

Проте, в контексті викладеного слід зазначити, що вироблення якісного стратегічного документа в сфері реформування та розвитку правосуддя є складовою переговорного процесу щодо набуття Україною членства в Європейському Союзі (ЄС). Отже, Стратегія (про яку ідеться) – це лише один документ (внутрішній) з тих, які мають бути напрацьовані.

Наразі до створення відповідних актів залучено чимало сторін: органи державної влади, міжнародні експерти та партнери, представники громадянського суспільства, Європейська Комісія тощо. Переговорні вимоги з боку ЄС містять розділи: «Судова влада та основоположні права», «Юстиція, свобода і безпека». Відповідна взаємодія й напрацювання відбуваються в межах реалізації Кластеру 1 «Основи процесу вступу до ЄС». А відповідні перемовини, вірогідніше за все, повинні бути завершені створенням так званої «дорожньої карти», яку з боку України має затвердити Кабінет Міністрів України.

Отже, насправді ми маємо справу із нетиповим для нашої держави, доволі складним процесом міжнародної нормотворчості, або навіть міжнародного реформування, в якому майбутня «Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства до 2029 року» є лише однією із складових подальшого реформування й нормотворення. Цей факт не тільки пояснює складність розробки означеної Стратегії, але й обґрунтовує актуальність цього дослідження.

Мета цієї частини дослідження полягає в виявленні напрямів «розвитку» адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні, які відповідають вимогам послідовності та реальним сучасним можливостям і тенденціям. Предмет дослідження складають взаємовідносини, які виникають під час адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні.

Спираючись на все викладене, перше, що доцільно зробити для виявлення особливостей подальшого «розвитку» адміністративно-правового

регулювання адвокатської діяльності в Україні – це охарактеризувати сучасний стан інституту адвокатури.

Тож, чинний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплює визначення терміну «адвокатська діяльність». Остання представляє з себе: «незалежн(у) професійн(у) діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту» [151, ст. 1]. Найбільш цікавим у наведеному визначенні є його невичерпність, яка зумовлена використанням формулювання «надання інших видів правничої допомоги».

Підкреслимо, що термін «правнича допомога» (раніше «правова допомога») наразі закріплений статтею 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 року № 3460-VI (назва Закону в редакції Закону № 3022-IX від 10.04.2023 року). Він означає: «надання правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення» [155].

Отже, названі послуги не охоплюють собою юридичних осіб, що і не дивно, оскільки процитоване визначення надане в контексті забезпечення безоплатної правничої допомоги. Не ідеться в ньому й про законні інтереси осіб, що також дещо звужує зміст терміну. Але в усьому іншому поняття «правнича допомога» по суті не обмежує адвокатську діяльність.

Втім, наведений термін за своєю сутністю все ж є спеціальним. Водночас із тим, національне законодавство не містить визначення термінів «правник», «юрист» або «юридична допомога», які могли б більш поглиблено пояснити поняття «правнича допомога». Тож, варто розглянути більш докладно, в чому саме полягає адвокатська діяльність.

Із внесенням у 2016-му році змін до Конституції України адвокатура чітко ідентифікується із правосуддям, адже саме до цього розділу Основного Закону України входить стаття 131⁻², що присвячена адвокатурі. Згаданий розділ (VIII) наразі містить 12-ть статей (із ст. 124-й по ст. 131⁻²). В них ідеться про

суди та суддів, прокуратуру й адвокатуру. Працівників усіх цих сфер діяльності об'єднує вимога до фахової освіти, вона має бути юридичною (правничою). Доречі, цим пояснюється чому при формуванні нової стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства одним із напрямів трансформацій визначена реформа правничої освіти.

З цього приводу треба зазначити, що тенденції щодо інституційного розмежування освіти правників й підготовки фахівців органів правопорядку прослідковуються вже досить давно і вочевидь будуть реалізовані в ході продовження відповідного реформування, адже вони відповідають доволі поширеним закордонним практикам. Хоча, на наш погляд, доцільність такого розділення залишається дискусійною. Але, тим не менш, виникають підстави стверджувати, що фахова правнича освіта поступово відмежовується від інших споріднених видів діяльності.

Враховуючи виявлену тенденцію, варто визначити також й співвідношення діяльності адвоката та діяльності юриста, адже останнє характеризується не лише існуванням «адвокатської монополії». Наразі види адвокатської діяльності доволі докладно визначені в статті 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У названій статті зокрема зазначено, що: «адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом» [151]. Тобто поняття адвокатська діяльність доволі широке. Проте, про яку іще діяльність ідеться, адже на відміну від судді або прокурора, поле діяльності адвоката фактично не чим не менше, а навіть більше за можливості діяльності звичайного правника?

Досліджуючи це питання, в першу чергу безперечно слід звернутись до статті 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема в ній ідеться про вимоги щодо несумісності. А саме, «несумісною з діяльністю адвоката є: 1) робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»; 2) військова або альтернативна (невійськова) служба; 3) нотаріальна діяльність; 4) судово-експертна діяльність» [151].

Серед перелічених видів діяльності є ті, що вимагають обов'язкової наявності ступеню вищої юридичної освіти не нижче магістра. Така освіта, наприклад, потрібна для заняття нотаріальною діяльністю. Отже, в наведеному прикладі в якості обмеження виступає не фахова спеціальна освіта, а додатковий правовий статус (статус нотаріуса), який неможна поєднувати із правовим статусом адвоката.

Зазначимо, що чинний Закон України «Про нотаріат» прийнято в 1993-му році. Але з того часу національне нормативно-правове поле суттєво доопрацьовувалось і поступово з'явилися інші сфери нормативно врегульованої діяльності. Наприклад, 16 листопада 2021 року було видано Закон України «Про медіацію» (№ 1875-IX), а 23 лютого 2024 року прийнято Закон України «Про лобіювання» (№ 3606-IX). Обидві сфери діяльності є новими для нашої держави. Отже, слід з'ясувати, яким чином вони співвідносяться із адвокатською діяльністю. Тож, розглянемо їх поступово, в хронологічному порядку.

Так, стаття 1 Закону України «Про медіацію» повідомляє, що медіація – це «позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [172].

Щодо викладеного, цілком логічно припустити, що для того аби врегулювати певний правовий спір потрібно щонайменше добре орієнтуватись в питаннях законодавства. Отже, для вирішення подібних питань потрібен юрист, або навіть адвокат. Але, в той же час, медіація передбачає перемовини, а не змагання. Тож на роль переговорника може доволі добре підійти, наприклад фаховий психолог. Таким чином, успішність та фахова реалізація медіатора залежить не лише від формальної наявності освіти, але й від особистісних якостей, задатків, навичок і схильностей окремого спеціаліста.

Сам названий Закон вказує, що медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора, яка становить не менше 90 годин

навчання, в тому числі з них не менше 45 годин практики. Обмежень або заборон щодо набуття статусу медіатора адвокатом в Законі не вказано. Отже, адвокат може займатись практикою медіатора, або брати участь у медіації в якості учасника (в такому разі йому навіть непотрібно отримувати додатковий правовий статус).

Щодо іншої нової сфери діяльності (лобіювання), то воно представляє з себе: «діяльність, що здійснюється з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у власних комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання; предмет лобіювання – нормативно-правовий акт, щодо планування розроблення, розроблення та/або прийняття (видання) якого, внесення змін до якого, втрати чинності (скасування) яким (або утримання від таких дій) суб'єкт лобіювання здійснює вплив (спробу впливу) на об'єкт лобіювання» [171, ст. 1].

З викладеного витікає, що лобіювання стосується впливу на нормотворчість. Отже, це та сфера, де правник, а тим більше адвокат має професійну перевагу. Втім, суб'єктом лобіювання може бути, як фізична, так і юридична особа. Крім того, професійні переваги в сфері лобіювання можуть мати, наприклад, також економісти, політологи, соціологи тощо.

В той же час, стаття 3 Закону України «Про лобіювання» наголошує, що «незалежна професійна діяльність адвокатів щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту» не є лобіюванням [171]. При цьому, Стаття 10 названого Закону, яка визначає правовий статус суб'єкта лобіювання, не містить прямих обмежень або заборон щодо участі адвоката у лобіюванні. Таким чином, лобіювання є новою сферою діяльності, в якій професійні навички адвоката є конкурентною перевагою, але його статус у провадженні лобіювання потребує додаткового роз'яснення (яке пов'язане із недосконалістю терміну «правнича допомога», на яку ми вже вказували раніше).

Узагальнюючи усе викладене, виникають підстави стверджувати, що на сучасному етапі «розвитку» адвокатури та адвокатської діяльності прослідковуються такі тенденції. По-перше, під впливом запозичення міжнародних практик спостерігається все більше відмежовування (диференціювання) правничої професії від інших подібних до неї видів діяльності. По-друге, з'являються сфери діяльності, в яких освіта, досвід та фахові навички адвоката можуть бути перевагою для професійної реалізації, порівняно з іншими залученими до такої діяльності суб'єктами. По-третє, обидві виявлені тенденції будуть лише посилюватись в ході продовження реформування адвокатури та удосконалення національного законодавства.

Таким чином, складний правовий статус адвоката (як юриста і особи, що має право займатись адвокатською діяльністю) зумовлює специфічне становище адвокатів у порівнянні із іншими юридичними професіями. Зроблені спостереження також зумовлюють й доцільність пошуку специфічного напрямку «розвитку» притаманного виключно регулюванню адвокатської діяльності. Насправді подібні практики існують в розвинутих демократичних країнах. Передусім ідеться про обов'язкове або добровільне страхування цивільно-правової відповідальності адвоката.

З цього приводу в 2017-му році О. Світличний наголосив: «під страхуванням професійної діяльності маються на увазі відносини щодо захисту інтересів суб'єктів професійної діяльності, що надають послуги на професійній основі на підставі цивільно-правових договорів або згідно з вимогами закону, перед клієнтом за невиконання або неналежне виконання своїх професійних зобов'язань. У пп. 3.9.1. п. 3.9. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятого делегацією 12-ти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 р., зазначено: «Адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних з недостатньою професійною компетентністю». Страхування професійної відповідальності адвокатів є обов'язковим для більшості європейських країн: Австрії, Бельгії, Великобританії, Данії, Естонії,

Ісландії, Ірландії, Італії, Кіпру, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Франції, Чеської Республіки, Швеції» [199].

В 2021-му році з викладеного питання В. Заборовський та В. Манзюк зауважують: «слід відмітити, що противники обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності адвоката, в багатьох випадках на підтримку своєї позиції наводять досвід США, де майже у всіх штатах таке страхування є добровільним. (Проте), з необхідності існування вимоги, згідно з якою усі адвокати підлягають страхуванню від цивільної (або публічної) правової відповідальності, що випливає з їхньої юридичної діяльності, виходять й Мінімальні стандарти страхування професійної відповідальності європейських адвокатів [237], що затверджені Радою адвокатських асоціацій та правових товариств Європи (ССВЕ)» [77, с. 213]. Свою думку дослідники резюмують зауваженням А. Подолевої (2019-й рік), з твердженням якої важко не погодитись: демократичний та ліберальний, на перший погляд, підхід до страхування професійної відповідальності в США є яскравим прикладом того, що навіть за відсутності обов'язкової вимоги щодо страхування професійної відповідальності, адвокати зацікавленні в укладенні договору зі страховою, адже наявність страхового полісу є одним з найважливіших показників надійності адвоката в очах клієнта [141].

Опрацювання сучасного стану адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності в Україні, а також врахування деяких міжнародних практик й сучасних національних тенденцій, дозволило дійти таких висновків щодо подальших напрямів «розвитку» в означеній сфері діяльності.

З'ясовано та класифіковано джерела формування перспективних напрямів розвитку регулювання адвокатської діяльності. До них варто віднести: 1) інтереси адвокатської спільноти й органів адвокатського самоврядування; 2) законодавчі новації та державні нормотворчі ініціативи; 3) успішні закордонні практики і міжнародні стандарти й вимоги.

Зважаючи на наявність таких факторів як врегулювання «адвокатської монополії», виникнення нових видів професійної діяльності (наприклад: діяльності медіатора або суб'єкта лобіювання), а також наявність тенденцій до трансформування правничої освіти, зроблено висновок про поступове переосмислення ролі адвокатської діяльності в Україні та її диференціювання від інших правничих й наближених до них професій.

З метою удосконалення надійності та якості адвокатської діяльності запропоновано звернути увагу на вироблення специфічних правових і фінансових інструментів її забезпечення (наприклад, таких як страхування відповідальності). Гнучкість програм страхування, а також наявність такого специфічного для страхування інструмента як «тантьєма», робить його перспективним напрямком удосконалення в означеній сфері діяльності.

Висновки до розділу 3

Дослідження шляхів удосконалення правового регулювання адвокатської діяльності в Україні сприяло отриманню наступних висновків.

Акцентується увага, що адвокатура – це той елемент, що слугує запорукою внутрішнього балансу правової системи країни, який зберігає демократичність держави, є базовою фундаментальною підвалиною верховенства права та людської моралі. Наголошено, що успіх у створенні людино-орієнтованої демократичної адвокатури реалізується в першу чергу шляхом вивчення та запозичення найкращих алгоритмів діяльності правників, що існують в демократичному світі, а також переформатування та впровадження даного досвіду в Україні, спираючись на її особливості.

Обґрунтовано, що дуже важливим фактором є загальна демократизація правового поля України і наявних в ньому процесуальних механізмів за європейським прикладом, так як діяльність адвокатури відбувається саме в його рамках. Реформа адвокатури і запровадження досвіду провідних країн

світу в українське законодавство, що регулює діяльність даної інституції має відбуватися разом з глибокими системними змінами юридичної екосистеми країни, в тому числі впровадженням технологічних інновацій. Найбільш значущі шляхи вивчення зарубіжного досвіду адвокатури – це збільшення стажувань правників за кордоном, вивчення ними практичних аспектів роботи законодавства провідних країн світу, накопичення досвіду і створення практичних рекомендацій за результатами такої роботи щодо адаптації нових знань та досвіду у вітчизняну правову систему. Можливість реалізації зазначених заходів для українських адвокатів постає завданням влади ставити міжнародну кооперацію в юридичній сфері як пріоритетний напрямок роботи, підписувати з міжнародними партнерами відповідні договори з метою подальшої її практичної реалізації.

Наголошено, що цифровізація та адвокатська етика є важливими аспектами діяльності правників. Впровадження цифрових технологій в судочинство сприяє зменшенню можливості для зловживань, пришвидшує обробку інформації, зменшує навантаження на суддів та апарат суду, а розвиток адвокатської етики приведе до формування нової проєвропейської ментальності правників в Україні, що дозволить нашій країні зробити ще один вагомий крок в напрямку зближення з цивілізованим світом.

З'ясовано та класифіковано джерела формування перспективних напрямів розвитку регулювання адвокатської діяльності. До них варто віднести: 1) інтереси адвокатської спільноти й органів адвокатського самоврядування; 2) законодавчі новації та державні нормотворчі ініціативи; 3) успішні закордонні практики і міжнародні стандарти й вимоги.

Зважаючи на наявність таких факторів як врегулювання «адвокатської монополії», виникнення нових видів професійної діяльності (наприклад: діяльності медіатора або суб'єкта лобіювання), а також наявність тенденцій до трансформування правничої освіти, зроблено висновок про поступове переосмислення ролі адвокатської діяльності в Україні та її диференціювання від інших правничих й наближених до них професій.

З метою удосконалення надійності та якості адвокатської діяльності запропоновано звернути увагу на вироблення специфічних правових і фінансових інструментів її забезпечення (наприклад, таких як страхування відповідальності). Гнучкість програм страхування, а також наявність такого специфічного для страхування інструмента як «тантьєма», робить його перспективним напрямком удосконалення в означеній сфері діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено авторський сучасний погляд на адміністративно-правові засади організації адвокатської діяльності в Україні на основі ретельного вивчення наукових розробок, аналізу чинного адміністративного законодавства та осмислення сучасних викликів. За результатами дослідження особисто здобувачем сформульовано науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації для подальшого вдосконалення адміністративно-правового регулювання адвокатської діяльності. Найбільш важливими є такі наукові висновки, пропозиції та рекомендації.

1. Доведено, що адвокатська діяльність як об'єкт дослідження буде значно відрізнятися від її розуміння як предмета дослідження. Обґрунтовано, що в першому випадку мову слід вести про весь комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку й унаслідок здійснення такої діяльності із характерним для них складом. У другому варіанті мова йде про у цілому адвокатську діяльність та її окремі різновиди. Визначено, що адвокатська діяльність є складним і багатоаспектним явищем, наявність якого пов'язана з необхідністю забезпечення ефективного функціонування механізмів охорони й захисту прав, свобод та інтересів особи шляхом надання відповідних різновидів професійної правничої допомоги. Доведено, що як предмет адміністративно-правового дослідження адвокатська діяльність регламентується адміністративно-правовими нормами, які мають тісний зв'язок з більшістю галузей права й, окрім іншого, вказують на управлінський аспект такої діяльності, пов'язаний із необхідністю здійснення її організації, зокрема забезпечення по відповідним напрямам. З'ясовано, що адміністративно-правові норми в контексті регулювання адвокатської діяльності виконують роль фундаментальної бази для побудови ефективних механізмів здійснення цієї діяльності. Констатовано, що вплив таких норм поширюється як на організаційні аспекти функціонування суб'єктів адвокатської діяльності, так і на формування окремих правових гарантій для

адвокатів. Наведено авторське бачення сутності адвокатської діяльності як предмета адміністративно-правового дослідження.

2. Визначено, що адвокатська діяльність мала значний шлях свого історичного становлення, який можна прослідкувати й в контексті становлення України як незалежної держави. Доведено, що адвокатська діяльність в Україні пройшла значний історичний шлях свого становлення, починаючи з нормативно-правових актів у 1990–1991 роках та закону «Про адвокатуру» у 1992 році. Констатовано, що Конституція України 1996 року закріпила адвокатуру як ключовий інститут захисту прав, а закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року встановив нові правові основи адвокатської діяльності. Обґрунтовано, що зміни до Конституції України у 2016 році та стратегія розвитку правосуддя 2021 року передбачили реформи та подальші шляхи вдосконалення адвокатської діяльності. Доведено, що зі становленням та розвитком адвокатської діяльності формувалися і її завдання, сучасне розуміння сутності яких сприяє й глибшому розумінню адміністративно-правових засад її здійснення. Здійснено аналіз підходів науковців щодо розуміння сутності завдань відповідної діяльності. Обґрунтовано, що відповідне завдання адвокатської діяльності буде становити собою окремий напрям або ж сукупність напрямів її здійснення, що об'єднані спільною метою. Сформовано авторський підхід щодо розуміння сутності завдань адвокатської діяльності та визначено найголовніші з них. Доведено, що здійснення завдань адвокатської діяльності має бути засновано на принципах, відповідно до яких функціонують такі суспільні відносини. Здійснено аналіз підходів учених-правознавців стосовно розуміння сутності принципів функціонування відповідної сфери суспільних відносин. Наведено авторський підхід стосовно розуміння сутності принципів адвокатської діяльності в Україні. Принципи здійснення адвокатської діяльності розглянуто з урахуванням групової приналежності окремого з них.

3. Доведено, що на сьогодні можна назвати доволі значну кількість суб'єктів адвокатської діяльності, які виконують як завдання й функції,

безпосередньо пов'язані із наданням відповідного різновиду правничої допомоги особі, яка її потребує, так і здійснюють забезпечення такої діяльності по відповідним напрямам, що знаходить свій прояв в окремих аспектах їх публічно-правового статусу. Здійснено аналіз підходів щодо розуміння сутності правового статусу суб'єктів відповідних суспільних відносин. Доведено, що в контексті досліджуваного питання, з огляду на специфіку напрямів адвокатської діяльності, правовий статус їх суб'єктів слід позначати як публічно-правовий. Надано авторське визначення сутності публічно-правового статусу суб'єктів адвокатської діяльності, з урахуванням чого сформовано авторський підхід відносно розуміння сутності суб'єктів адвокатської діяльності. Доведено, що з огляду на доволі значну кількість суб'єктів адвокатської діяльності, їх публічно-правовий статус необхідно розглядати залежно від їх групової приналежності наступним чином: 1) індивідуальні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокати, адвокати іноземних держав, помічники адвокатів, адвокатські бюро; 2) колективні суб'єкти адвокатської діяльності: адвокатура України, адвокатські об'єднання, об'єднання адвокатів; 3) органи адвокатського самоврядування як суб'єкти адвокатської діяльності: Національна асоціація адвокатів України, з'їзд адвокатів України, конференція адвокатів регіону, рада адвокатів регіону, Рада адвокатів України, Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, Вища ревізійна комісія адвокатури, ревізійна комісія адвокатів регіону.

4. Обґрунтовано, що процедура допуску до професії адвоката є складовою частиною розвитку інституту адвокатури України і як така має сприяти забезпеченню високого рівня фахової підготовки та суворому дотриманню професійної етики адвокатів (в тому числі майбутніх адвокатів). Разом із тим, органи адвокатського самоврядування мають можливість впливати виключно на якість виконання законодавчо встановленої процедури допуску адвокатів до професії, але не на існування та побудову логіки самої процедури. Наголошено, що структурно-логічна помилка полягає в ототожненні оцінки та

атестації, які для їх якісного застосування мають реалізовуватися на різних етапах доступу до професії.

З метою виправлення існуючих невідповідностей та суттєвого зниження ризиків недосконалого допуску до професії адвоката запропоновано викласти ч. 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в такому вигляді:

«1. Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала кваліфікаційний іспит, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю».

5. Визначено різновиди адміністративних процедур здійснення контролю за адвокатською діяльністю в Україні: 1) внутрішній недержавний контроль (базується на незалежності адвокатури та використовується органами адвокатського самоврядування для внутрішнього управління адвокатурою, виступає як основний вид контролю); 2) зовнішній державний контроль (спирається на повноваження державних суб'єктів і застосовується до адвокатів й адвокатури в межах забезпечення механізму реалізації державної влади на загальних засадах, тобто не має на меті управління адвокатською діяльністю як такою, а застосовується у разі, коли статус адвоката тягне за собою й інші, додаткові або супутні взаємовідносини); 3) зовнішній наддержавний контроль (здійснюється на договірній основі з метою забезпечення належних стандартів побудови, існування та функціонування національних адвокатур).

6. Наголошено, що самоврядний контроль як механізм забезпечення діяльності адвокатури вирізняється системністю, збалансованістю, деталізованою процесуальною складовою нормативно-правових актів, якими він регламентується. Самоврядний контроль – це також певна опція для

самоаналізу та самовдосконалення правників в контексті надання правничих послуг. Наголошено, що постійний саморозвиток в рамках відсутності обмежень, підзвітності та контролю з боку держави є запорукою професійного росту українських правників. Також цей напрямок діяльності адвокатів є широкою площиною для діджиталізації в тому числі. Враховуючи розвиток технологій та рух держави в напрямку впровадження електронного документообігу, цифровізація роботи українських правників є слушним вектором руху, в тому числі цифровізація самоврядного контролю збільшила б його результативність та видозмінила б його у відповідності до потреб і реалій сьогодення.

7. З'ясовано, що незалежність адвокатської діяльності надійно гарантується державами-членами ЄС, а адвокати мають широкі можливості в наданні правової допомоги та здійсненні правозахисної діяльності. Наголошено, що майбутнє української адвокатури – це глибока інтеграція в правову систему ЄС шляхом змін та доповнень до чинного законодавства, що регулює дану сферу. Впровадження всеохоплюючої цифровізації є альтернативою можливим зловживанням, а також вона б сприяла розвантаженню суддів, так як обробка інформації та прийняття рішень і їх процесуально-документальне оформлення займало б значно менше часу. Звернено увагу, що важливим фактором є загальна демократизація правового поля України і наявних в ньому процесуальних механізмів за європейським прикладом, так як діяльність адвокатури відбувається саме в його рамках. Тому реформа адвокатури і запровадження досвіду провідних країн світу в українське законодавство, що регулює діяльність даної інституції, мають відбуватися разом з глибокими системними змінами юридичної екосистеми країни, впровадженням технологічних інновацій в тому числі.

8. Доведено, що сфера адміністративно-правового врегулювання адвокатської діяльності в Україні залишається динамічною. Напрямки її розвитку витікають з: 1) інтересів адвокатської спільноти й органів адвокатського самоврядування; 2) законодавчих новацій і державних

нормотворчих ініціатив; 3) успішних закордонних практик, міжнародних стандартів та вимог. Окреслені особливості ведуть до поступового переосмислення ролі адвокатської діяльності в Україні та її диференціювання від інших правничих й наближених до них професій. В свою чергу, окреслені особливості обґрунтовують доцільність вироблення специфічних правових й фінансових інструментів підтримання належного рівня надійності та якості адвокатської діяльності. Одним із напрямів подібної розбудови, що вже активно застосовується в практиках інших держав, є страхування відповідальності адвоката.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аброськін В.В. Адміністративно-правові засади забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки в умовах антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 203 с.
2. Адамова І. Х. Деякі аспекти організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: тези доп. учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 лист. 2023 р.). Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 229–232.
3. Адамова І. Х. Деякі аспекти реалізації процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*: тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 240–242.
4. Адамова І. Х. Закордонні підходи до адвокатської діяльності: аналіз та можливості використання в Україні. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: тези доп. учасників IX Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 7 черв. 2024 р.). Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 129–133.
5. Адамова І. Х. Принципи адвокатської діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 681–689.
6. Адамова І.Х. Адвокатська діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження. *KELM*. 2023. № 3(55). С. 397–403 (Республіка Польща).
7. Адамова І.Х. Забезпечення прав людини адвокатом в умовах дії воєнного стану. *Актуальні питання адміністративного права та процесу в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів X Всеукраїнської наукової

конференції молодих вчених. (Кропивницький, 6 груд. 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 12–14.

8. Адамова І.Х. Зарубіжний досвід здійснення адвокатської діяльності та його адаптація до вітчизняної системи адвокатури. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3(33). С. 450–460.

9. Адамова І.Х. Особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю. *Наукові записки. Серія: Право*. 2024. Вип. 17. С. 114–120.

10. Адамова І.Х. Процедура набуття права на заняття адвокатською діяльністю: питання сьогодення. *Право.ua*. 2024. № 3. С. 382–388.

11. Адамова І.Х. Теоретико-методологічні засади дослідження специфіки професії адвоката. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 397–401.

12. Адвокатура Великобританії. URL: [https:// www.4ua.co.ua/LAW](https://www.4ua.co.ua/LAW).

13. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2-х томах / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). К.: Вид-во «Юридична думка», 2004. Том 1. Загальна частина. 584 с.

14. Адміністративне право України. Повний курс. Автор. кол.: В. Галуцько, О. Кузьменко, П. Діхтієвський, О. Джафарова, С. Шатрава та ін. / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

15. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / [Валентин Галуцько, Тетяна Коломоєць, Оксана Кузьменко, Петро Діхтієвський, Олена Джафарова та ін. / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової]. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

16. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і фак. / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. Х. : Право, 2000. 520 с.

17. Аракелян М.Р. Інститут адвокатури в правозахисній системі України: теоретико-правовий аспект: монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 282 с.

18. Ахновська І.О., Душак А.В. Науково-методичні підходи до визначення сутності поняття «розвиток». *Гальчинські читання: Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції* (2 листопада 2023 р., м. Київ). С. 23-25. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-confproceed.2023.01>

19. Бакаянова Н. Роль громадських об'єднань адвокатів у розвитку інституту адвокатури. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 4 (20). С. 5–8.

20. Бакаянова Н.М. Функціональні основи об'єднання адвокатів в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 282–286.

21. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... док. юрид. наук: 12.00.10. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. 487 с.

22. Бандурка С. С. Адвокатура в країнах Європейського Союзу та можливості використання її досвіду в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 3-10.

23. Бандурка С.С. Адвокатура: історія становлення. *Право.UA*. 2021. № 4. С.14–20.

24. Бандурка С.С. Історичне місце адвокатури в розвитку суспільства і держави. *Право.UA*. 2020. № 2. С.11–18.

25. Бек У.П. Органи адвокатського самоврядування в системі органів публічного управління: поняття та функції. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2021. Випуск 68. С. 118-123. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.68.19>

26. Бережна Є.В. Правовий статус адвоката, як учасника адміністративного процесу : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2021. 218 с.

27. Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 549 с.

28. Бочуляк Н.І. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2020. 23 с.

29. Валко П. Адвокат як суб'єкт надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві України: питання юридичної відповідальності. *Наукові записки. Серія : Право*. Вип. 6. Спецвипуск, 2019. С. 108–112.

30. Валко П. Європейський досвід регламентації права особи на безоплатну вторинну правову допомогу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4 (48). С. 81–86.

31. Валко П. Система суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги, роль та місце адвокатури серед них. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 7. Спецвипуск. С. 89–99.

32. Велика українська енциклопедія (Електронна версія ВУЕ), «Сурай І.Г. Адміністрування». URL: <https://vue.gov.ua/Адміністрування>

33. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю.С. Шемшученка]. Київ: Юрид. думка, 2007. 992 с.

34. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

35. Веснін С.О. Поняття, ознаки та функції органів адвокатського самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 227–232

36. Вилков С. В. Громадський контроль як фактор забезпечення прозорості та підзвітності адвокатського самоврядування. *Наше право*. 2021. № 3. С. 248-253. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2021.3.38>.

37. Вилков С. В. Контроль за діяльністю органів адвокатського самоврядування в Україні: адміністративно-правова характеристика. *Європейські перспективи*. 2021. № 3. С. 225-229. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2021.3.33>.

38. Вилков С. В. Принципи діяльності адвокатського самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Право.ua*. 2021. № 4. С. 240-248. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2021.4.36>.

39. Вилков С.В. Роль громадських інституцій у контролі за діяльністю адвокатського самоврядування. *Актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. С. 129-131. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20210528/article/view/vylkov

40. Вилков С.В. Дослідження юридичних аспектів адміністративних процедур в системі адвокатського самоврядування. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 09 черв. 2023 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики і соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 142-174.

41. Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури (офіційний сайт ВКДКА), «ПОРЯДОК допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні. Затверджений рішенням РАУ № 270 від 17.12.2013 р. зі змінами, внесеними рішенням РАУ № 23 від 07.06.2024 р.». URL: <https://vkdka.org/poryadok-dopusku-do-skladennya-kvalifikatsijnogo-ispitu-poryadok-skladennya-kvalifikatsijnogo-ispitu-ta-metodika-otsinyuvannya-rezultativ-skladennya-kvalifikatsijnogo-ispitu-dlya-nabuttya-prava-na-za/>

42. Вільна енциклопедія (Вікіпедія), «Розвиток». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток>

43. Вільчик Т., Святоцька В. Міжнародні стандарти адвокатури: проблеми імплементації у національну правову систему. *Право України*. 2019 № 12. С. 54-69.

44. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: автореф. дис. доктора юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 42 с.

45. Вільчик Т.Б Адвокатура й держава: взаємодія в забезпеченні права і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 10-1 том 1. С. 62-65.

46. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

47. Вісник Національної асоціації адвокатів України за липень-серпень 2022 року. Національна асоціація адвокатів України. 2022. № 7-8 (83). 97 с.
URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/visnyky/2022-08-26-v-snik-naau_6308dc602c938.pdf

48. Вітвіцький С.С. Співвідношення термінів «контроль» та «нагляд»: проблеми теорії, аналіз законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 12. Том 1. С. 93-96.

49. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. *Юридичний вісник*. 2020. № 2020/1. С. 19-23. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1531>

50. Габані І.І. Основні елементи адвокатського самоврядування, як один із видів регулювання адвокатури в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 529 -532.

51. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2003. 412 с.

52. Гвоздій В. А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 23 с.

53. Гвоздій В.А. Реформування інституту адвокатури України: загрози і виклики. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 листопада 2018 р.). Одеса, 2018. С. 27-31.

54. Гетьман Є.А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади: поняття, сутність, основні ознаки. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 42-47.

55. Гетьман Є.А. Оскарження нормативно-правових актів в судовому порядку. *Наука і правоохорона*. 2013. № 4 (22). Ч. 2. С. 121-125.

56. Гетьман Є.А. Принципи нормотворчої діяльності органів виконавчої влади. *Наука і правоохорона*. 2013. № 2 (20). Ч. 2. С. 36-42.

57. Гетьман Є.А. Функції нормотворчої діяльності органів виконавчої влади. *Митна справа*. 2013. № 5 (89). Ч. 2. Кн. 2. С. 86-93.

58. Головань І.В. До питання про поняття адвокатської діяльності. *Адвокат*. 2012. № 1 (136). С. 12–15.

59. Грисюк В.В. Система принципів здійснення адвокатської діяльності. *Право і суспільство*. 2019. № 5. С. 24–30.

60. Декларація про державний суверенітет України: Декларація від 16.07.1990 № 55-ХІІ. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

61. Денисова А.В. Про співвідношення контролю та нагляду в чинному законодавстві: проблемні питання визначення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 41. Том 2. С. 16-19.

62. Деякі питання впровадження процесного підходу в центральних органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.01.2025 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/50-2025-п/ed20250117#n28>

63. Деякі питання запровадження оцінювання повсякденного функціонування особи: Постанова Кабінету Міністрів України від

15.11.2024 р. № 1338 (із змінам). URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2024-п#Text>

64. Джабу́рія О. О. Адвокатське бюро як організаційна форма адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 281–286.

65. Джабу́рія О. О. Індивідуальна адвокатська діяльність як організаційна форма адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 54. С. 197–201.

66. Джабу́рія О. О. Принципи організації і діяльності адвокатури та їх вплив на організаційні форми адвокатської діяльності в умовах реформування адвокатури України: постановка проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 197–201.

67. Джафарова О.В., Шатрава С.О., Ковальов І.В., Валко П. Напрями удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює порядок забезпечення та реалізації права особи адвокатом на безоплатну вторинну правову допомогу в адміністративному судочинстві в Україні. *Наше право*. 2024. № 2. С. 52-58. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.2.9>

68. Додаток А до Класифікатору професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/file/text/63/f335720n20.doc>

69. Дурнов Є.С. Інститут адвокатури в роки становлення незалежної України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 45. С.152–156.

70. Дурнов Є.С. Організація надання юридичної допомоги населенню у 20-х роках ХХ сторіччя. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 5. С. 34-39.

71. Дурнов Є.С. Організація та діяльність адвокатури на українських землях у другій половині ХІХ ст. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 5. С. 84-89.

72. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

73. Єфіменко М.Ю. Завдання та функції адвоката в адміністративному процесі. *Форум права*. 2012. № 4. С. 343–348.

74. Журавель В. Міжнаукові зв'язки криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 225–237.

75. Заборовський В.В. Принцип уникнення конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката: загальні положення. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 5. С. 152–157.

76. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ... док. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 577 с.

77. Заборовський В.В., Манзюк В.В. Страхування цивільно-правової відповідальності адвоката: досвід США. Implementation of modern science in practice : abstracts of XI International Science Conference (San Francisco (USA), USA, November 29 – December 01, 2021). 2021. Р. 213-215.

78. Завальний М.В. Адміністративно-правові засади діяльності та взаємодії державних та недержавних суб'єктів правоохорони в Україні : дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2018. 408 с.

79. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

80. Загуменна Ю.О., Наджафлі Е.М. Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект : моногр. Харків: ТОВ «Планета-Прінт», 2020. 276 с.

81. Задирака Н.Ю. Сутність джерел права у сфері правової охорони публічного майна. *Адміністративне право і процес*. 2016. № 1 (15). С. 13–22.

82. Заморська Л.І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2009. 190 с.

83. Заяць О.С. Іntenціональний аналіз професійної адвокатської діяльності: філософсько-правовий дискурс: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.12. Хмельницький, 2022. 540 с.

84. Звіт Національної асоціації адвокатів України за 2016 рік. Київ: НААУ, 2017. 123 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/UNBA_ANNUAL_REPORT_2016.pdf.

85. Звіті Національної асоціації адвокатів України з актуальних питань функціонування системи безоплатної правничої допомоги в Україні за 2023 рік. Комітетом НААУ з питань БПД, 2024 р. 103 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Звіт%20БПД_2023_.pdf

86. Здійснення адвокатської діяльності: досвід Польщі. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zdijsnennya-advokatskoyi-diyalnosti-dosvid-polshhi>.

87. Зуєва А. І. Дисциплінарна відповідальність адвоката як складова юридичної відповідальності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 5. С. 105-109. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.5.18>.

88. Зуєва А. І. Теоретико-правова характеристика дисциплінарного проступку як підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. *KELM*. 2023. № 7 (59). С. 123-128. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.7.19>.

89. Зуєва А. І. Щодо питання про правосуб'єктність адвоката відносно якого порушено дисциплінарну справу. *Юридичний бюлетень*. 2023. № 31. С. 50-56. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.07>

90. Іванцова А.В. Організаційні форми діяльності адвокатури : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2010. 199 с.

91. Іншин М.І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України : [навчальний посібник] / М.І. Іншин. Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. 672 с.

92. Карпова Н. Проблемні питання визначення потерпілого від втручання в діяльність захисника чи представника особи. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 3 (25). С. 109–114.

93. Касаткін В.В. Генезис та сучасний стан адвокатури в США. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє* : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 листопада 2022 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (гол.) ; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. С. 457-460.

94. Касинюк Л.А., Мельник Е.А. Правова держава та проблеми становлення її в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6/2019. С. 28-32. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/4>

95. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (зі схемами, кросвордами, тестами): Підручник. Київ: Кондор, 2002. 353 с.

96. Князева Н.В. Принципи професійної діяльності адвоката в Україні. *Форум права*. 2017. № 3. С. 78–83.

97. Косенко М.С. Досвід зарубіжних країн щодо організаційно-правових засад діяльності дисциплінарних органів адвокатури. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 2. С. 151–158.

98. Коваль О.А. Принципи процесуального права та їх втілення в законодавчій регламентації діяльності міліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 198 с.

99. Коваль О.А. Адміністративно-правове забезпечення реформи адвокатури України : дис. ... док. філ. : 081 «Право». Київ: Київський національний університет технологій та дизайну, 2023. 202 с.

100. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20050706#top>

101. Кодекс законів про працю України: закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
102. Кодекс поведінки європейських адвокатів *Національна асоціація адвокатів України*. URL: ogy.de/5a2g
103. Кодекс України про адміністративні правопорушення: закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
104. Колесник Г., Светлічний І., Бурчак Л. Огляд систем безоплатної правової допомоги у країнах Європейського союзу. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/oglyad-system-bezoplatnoyi-pravovoyi-dopomogy-u-krayinah-yevropejskogo-soyuzu>.
105. Коли легітимна КДКА м. Києва буде сформована, вона матиме всі законні повноваження. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/1781-koli-legitimna-kdka-m-kieva-bude-sformovana-vona-matime-vsi-zakonni-povnovazheniya.html>.
106. Колодій А.М. Принципи права України : моногр. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
107. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката. Європейський комітет з питань правового співробітництва (CDCJ). CM(2024)191-add1 final. Неофіційний переклад. https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/konvenciya-pro-zahyst-prav-advokativ_final_1.pdf
108. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
109. Котелевська В. Р. Зарубіжний досвід організації та діяльності адвокатури. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/21dfed1e-6685-4fbc-831a-229921834574/content>.
110. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2005. 592 с.

111. Кравченко В.В. Конституційне право України : навчальний посібник. [2-е вид.]. Київ : Атіка, 2002. 480 с.
112. Кравчук М. Сутність правової держави та основні напрями побудови її в Україні: теоретико-правове дослідження. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 4 (36)/2023. С. 37-44. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2023.04.037>
113. Криворучко В.В. Правовий статус службовців Служби безпеки України: трудо-правовий аспект. *Право і безпека*. 2014. № 2 (53). С. 166–170.
114. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
115. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
116. Ластович Д.М. Поняття адміністративно-правового статусу поліції як суб'єкта надання поліцейських послуг. *Наше право*. 2015. № 6. С. 71–75.
117. Левчук В.Д. Поняття та ознаки правової держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Консультат. місія Європейського Союзу*. Харків : ХНУВС, 2019. С. 121-123.
118. Литвинов О.М. Соціально–правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. 432 с.
119. Личенко І. Загальні засади організації та функціонування адвокатури зарубіжних країн. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 1. С. 153–159.
120. Мазурик Р.В. Методологія дослідження адміністративно-правових засад організації та діяльності обласних прокуратур України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.:

Юриспруденція. 2020. № 46. С. 55-60. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.11>

121. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник. Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.

122. Медвідчук Г. В. Органи адвокатського самоврядування як учасники адміністративно-правових відносин: підстави, форми та особливості участі: дис. доктора філософії. Київ, 2020. 203 с.

123. Міжнародна діяльність адвоката: ключові правила. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: ogy.de/h3yk

124. Мілаш В.С. Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2008. 430 с.

125. Мінка Т.П. Теоретико-правова природа понять нагляду та контролю і їх співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83: частина 2. С. 307-310. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.44>

126. Нагребельний В.П., Чернадчук В.Д., Сухонос В.В. Фінансове право України. Загальна частина: навч. посібник. / за заг. ред. члена-кореспондента АПрН України В. П. Нагребельного. Київ: 2003. 213 с.

127. Національна асоціація адвокатів України (офіційний сайт НААУ), «Новини та Публікації / 7 основних проблем системи БПД окреслили у звіті: трансляція презентації (від 19.03.2024 року)». URL: <https://unba.org.ua/news/8933-7-osnovnih-problem-sistemi-bpd-okreslili-u-zviti-translyaciya-prezentacii.html>

128. Національна асоціація адвокатів України (офіційний сайт НААУ), «Новини та Публікації / Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката». URL: <https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html>

129. Національний класифікатор України: Класифікатор професій ДК 003:2010. Затверджено та надано чинності Наказом Держспоживстандарту

України від 28.07.2010 р. № 327. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>

130. Окунєв І.С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 222 с.

131. Олійник А.Ю. Реформа адвокатури України: адміністративно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 146-152. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221445>

132. Оніщик Ю.В. Правові засади діяльності адвокатури: досвід Польщі та перспективи України. Multidimensionality of Ukrainian-Polish cooperation: genesis, particularities and prospects: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. Р. 267-278.

133. Органи адвокатського самоврядування як суб'єкти відносин щодо забезпечення дотримання вимог профільного Закону та Правил адвокатської етики. URL: <https://advokatpost.com/orhany-advokatskoho-samovriaduvannia-iaak-sub-iekty-vidnosyn-shchodo-zabezpechennia-dotrymannia-vymoh-profilnoho-zakonu-ta-pravyl-advokatskoi-etyky/>.

134. Організація роботи адвокатури в Україні: навч. посібник / Т.Б. Вільчик, О.М. Овчаренко, А.В. Іванцова та ін.; за заг. ред. І.Є. Марочкіна. Харків: Право, 2014. 392 с.

135. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. Київ, 2010. 352 с.

136. Павлюк Н.М., Журавель М.П. Характеристика процедури набуття права на здійснення адвокатської діяльності та пропозиції щодо її вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5/2021. С. 304-308. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-5/71>

137. Пацкан Н.В. Деякі правові аспекти доступу до професії адвоката з огляду на реформу адвокатури в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2/2018. С. 209-215.

138. Пацкан Н.В. Організаційно-правові засади доступу до адвокатської діяльності : дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2019. 208 с.
139. Петрушенко В. Філософський словник: терміни, персоналії, сентенції. Львів : «Магнолія 2006», 2011. 352 с.
140. Петрушенко В. Тлумачний словник філософських термінів. Львів: Вид.-во Нац. Ун-ту «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
141. Подолєва А. Страхування професійної відповідальності адвоката у країнах Європи та Америки. *Юридична газета (online)*. 2019. № 50 (704).
142. Покатаєв П.С. Адміністративно-правове регулювання сфери благоустрою населених пунктів: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 459 с.
143. Положення про помічника адвоката: рішення Ради адвокатів України від 25.09.2015 № 113. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/ht8a
144. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні. Затверджено рішенням РАУ від 17.12.2013 р. № 270. Із змінами, внесеними згідно із рішенням РАУ № 23 від 07.06.2024 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/poryadki/2024-06-07-poryadki-23_668d2e1b36603.pdf
145. Потопальський А.В. Адміністративно-правове забезпечення професійної підготовки поліцейських: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2019. 221 с.
146. Пояснювальний звіт до Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката. Європейський комітет з правового співробітництва (CDCJ). CM(2024)191-add2final. URL: https://en.unba.org.ua/assets/uploads/publications/Пояснювальний_Звіт_до_Конвенції_переклад.pdf

147. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборчим з'їздом адвокатів України 2017 року від 09 червня 2017 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/dlv9

148. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2008. 728 с.

149. Президент України (Офіційне інтернет-представництво), «Новини / Офіс Президента / Офіс Президента готує проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства (30.10.2024 року)». URL: <https://www.president.gov.ua/news/ofis-prezidenta-gotuye-proyekt-strategiyi-rozvitku-sistemi-p-94161>

150. Приходько О.І. Сучасні доктринальні погляди на особливості адміністративно-правового забезпечення адвокатської діяльності. *Юридична наука*. 2020. № 3(105)/2020. Том 2. С. 73-81. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-105-3-2.10>

151. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

152. Про адвокатуру : Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-XII (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 9, ст. 62. (Закон втратив чинність на підставі Закону № 5076-VI від 05.07.2012, ВВР, 2013, № 27, ст. 282). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text>

153. Про адвокатуру : Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-XII (перша редакція). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 9, ст. 62. (Закон втратив чинність на підставі Закону № 5076-VI від 05.07.2012 р., ВВР, 2013, № 27, ст. 282). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12/ed19921219#Text>

154. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 15, ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20/ed20241115#Text>

155. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI (із змінами), (назва Закону в редакції Закону № 3022-IX від 10.04.2023 р.). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

156. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#top>

157. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 48, ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/ed20231018#Text>

158. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення добору та підготовки прокурорів : Закон України від 14.04.2022 р. № 2203-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 16, ст. 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2203-20#top>

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій : Закон України від 01.04.2022 р. № 2179-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 16, ст. 66. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2179-20#Text>

160. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 28, ст. 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>

161. Про громадські об'єднання: закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

162. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263.

163. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

164. Про затвердження Вимог належної практики реалізації діючих речовин ветеринарних препаратів : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 20.10.2023 р. № 1843. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14.12.2023 р. за № 2176/41232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2176-23/ed20231020#n35>

165. Про затвердження Програми контролю якості безпеки авіаційних суб'єктів : Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 20.04.2007 р. № 329. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 10.05.2007 р. за № 493/13760. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-07/ed20070521#Text>

166. Про затвердження проекту Плану дій щодо реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, в частині удосконалення інституту адвокатури та щодо органів суддівського врядування та самоврядування, від Національної асоціації адвокатів України : Рішення Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України від 27.10.2021 р. № 111. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2021-10-27-r-shennya-rau-111_619e4863799fd.pdf

167. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2016 рік : Рішення Ради адвокатів України від 23.04.2016 р. № 102. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-04-23-r-shennya-rau-102_5735949fcfec9.pdf

168. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України до 2020 року : Рішення Ради адвокатів України від

17.11.2016 р. № 199.
https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-11-17-r-shennya-rau-199_5840137d16cf0.pdf

169. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки : Рішення Ради адвокатів України від 02.07.2021 р. № 38. URL:
https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2021-07-02-r-shennya-rau-38_60feb3bc560e1.pdf

170. Про затвердження, внесення зміни та скасування нормативних документів : Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.07.2010 р. № 327. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0327609-10#Text>

171. Про лобіювання : Закон України від 23.02.2024 р. № 3606-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 18, ст. 77. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text>

172. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст. 51. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#top>

173. Про порядок введення в дію Закону України «Про адвокатуру» : постанова Верховної Ради України від 19.12.1992 № 2888-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 9. Ст. 63.

174. Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань: постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.1993 р. № 302. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: ogy.de/atf6

175. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 № 1427-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 38. Ст. 502.

176. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII (із змінами). Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст. 12. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>

177. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 39, ст. 462. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#top>

178. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI (із змінами). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 14-15, № 16-17, ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

179. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 231/2021 від 11.06.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#top>

180. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

181. Пчелін В.Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 190 с.

182. РАДА (Верховна Рада України – Законодавство України), «Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні» (із змінами). Редакція від 11.08.2023 р., підстава – v0071871-23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr270871-13#Text>

183. РАДА (Верховна Рада України – офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства: Термін "Регульована професія"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/58275>

184. РАДА (Верховна Рада України – офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства: Термін "Професія"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/24345>

185. РАДА (Верховна Рада України Online - Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства : Пошук у назвах термінів (контроль)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=контроль>

186. РАДА (Верховна Рада України Online – Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства: Пошук у назвах термінів (юридична професія)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=юридична+професія>

187. РАДА (Верховна Рада України Online – Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства / Пошук у назвах термінів (атестація)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=атестація>

188. РАДА (Верховна Рада України Online – Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства: Пошук у назвах термінів (процес)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=процес>

189. РАДА (Верховна Рада України Online – Офіційний вебпортал парламенту України), «Законодавство України / Термінологія законодавства: Пошук у назвах термінів (процедура)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=процедура>

190. РАДА (Верховна Рада України, Законодавство України), «Термінологія законодавства : Термін "Справа"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/28480>

191. РАДА (Верховна Рада України, Законодавство України), «Термінологія законодавства : Термін "Контроль"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/13253#top>

192. Рибкіна Ю. Є. Особливості адвокатури Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. *Адвокатура: минуле та сучасність* : матеріали III Міжнар. наук. конференції молодих вчених, аспірантів та студентів. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 264–266.

193. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України, від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. Справа № 1-11/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#n54>

194. Рождественська О.С. Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 190 с.

195. Розвиток інституту адвокатури в Англії. *Адвокатура України*. URL: <https://www.mego.info>.

196. Рудой К.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів поліції України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2020. 514 с.

197. Садовська І. Правове регулювання оподаткування доходів від індивідуальної адвокатської діяльності. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 6 (40). С. 91–95.

198. Садовська І.О. Адвокатська діяльність як об'єкт податково-правового регулювання : дис. ... кан-та юрид наук: 12.00.07., Київ, 2020. 191 с.

199. Світличний О. Страхування професійної відповідальності адвокатів в Україні. *Юридична газета (online)*. 2017. № 45 (595).

200. Святоцька В.О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2021. 553 с.

201. Сердюк І.А. Правоохоронні відносини: поняття, їх особливості та види : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Дніпропетровськ, 2008. 200 с.

202. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні ; редкол.: І.К Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 8 : Природа-Ряхтливий / ред. тому: В.О. Винник та ін. 1977. 927 с.

203. Словопедія (веб-портал збірки українських тлумачних словників), «Словник іншомовних слів: контроль». URL: <http://slovopedia.org.ua/36/53402/242145.html>

204. Собакарь А.О. Співвідношення державного контролю та адміністративного нагляду як засобів публічного адміністрування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 86-91. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2019-3-86-91>

205. Стародубцев А.А., Стебелєв А.М. Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2019. Випуск 28. С. 90–96.

206. Стахира Г.М. Правове регулювання адвокатської діяльності за законодавством України та Польщі: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія Право. Вип. 27. Том 3. С. 156-159.

207. Судово-юридична газета (інтернет видання SUD.UA), «В Офісі Президента хочуть розробити нову Концепцію розвитку системи правосуддя – на 2024-2026 роки (В. Хрипун; 09.05.2024 р.)». URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/300259-v-ofise-prezidenta-khotyat-razrabotat-novuyu-kontseptsuyu-razvitiya-sistemy-pravosudiya-na-2024-2026-gody>

208. Судово-юридична газета (інтернет видання SUD.UA), «Ірина Мудра: «Незабаром відбудеться презентація проекту Стратегії розвитку системи правосуддя до 2029 року», інтерв'ю – частина перша (Н. Мамченко; 17.10.2024 р.)». URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/313227-irina-mudraya-vskore-sostoitsya-prezentatsiya-proekta-strategii-razvitiya-sistemy-pravosudiya-do-2029-goda-intervyu-chast-pervaya>

209. Тіньовий звіт громадської організації «Лабораторія законодавчих ініціатив»: «Адвокатура України: уроки перших років самоврядності». 2018. 88 с.

210. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. Коаліція громадських організацій на чолі з Лабораторією законодавчих ініціатив. 2024. 523 с.
URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/ali_shadowreport_chapter23.pdf

211. У справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

212. Файнгольд І.Д. Поняття та особливості адвокатської діяльності як об'єкта контролю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6 Том 2. С. 218-221.

213. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; ред. В.І. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

214. Фоміна І.Ф. Взаємини між адвокатом та клієнтом: зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 296–299.

215. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

216. Цивільний процесуальний кодекс України: закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. Ст. 492.

217. Чекмарьова Л. Правовий статус сторін за договором страхування професійної відповідальності адвоката. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8 (270). С. 207–213.

218. Черненко І. Практика застосування судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві. *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 261-266. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.29>

219. Чорна А.М. Страхування відповідальності адвоката : проблемні аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Випуск 2. С. 177-181.

220. Шайнер В.М. Моделі та міжнародні стандарти безоплатної правової допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7/2023. С. 480-483. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/109>

221. Шандула О.О. Адвокатська монополія: національні тенденції та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 50–56.

222. Шатіло В. Концептуальна генеза правової держави та її вплив на формування загальних принципів державної влади в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Вип. 95/2013. С. 37-39.

223. Шатрава С.О., Джафарова О.В., Горбачов О.В., Валко П. Реалізація адвокатом адміністративної процесуальної правосуб'єктності як суб'єктом надання безоплатної вторинної правової допомоги в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 368-371 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/91>

224. Шкребець Є. Ф. Адвокатура України: адміністративно-правове забезпечення діяльності на сучасному етапі: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 20 с.

225. Юридична Газета online (Всеукраїнське професійне юридичне видання), «Адвокатські свідоцтва: тренди видачі і перевірка; опубліковано в № 23 (729) 09.12.2020 р.» URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/advokatura/advokatski-svidoctva-trendi-vidachi-i-perevirka.html>

226. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 3 : К-М.-К. : Вид-во «Юридична думка», 2001. 792 с.

227. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5. 736 с.

228. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]. Київ : Українська енциклопедія, 2002. Т. 4. 722 с.

229. Яловий О. О. Органи адвокатського самоврядування та їх основні функції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 853-856. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-10/215.

230. Яловий О. О. Правова характеристика організаційних форм діяльності адвокатури. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2022. № 2. С. 140-147. DOI: 10.32782/1813-338X-2022.2.22.

231. Яловий О.О. Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 588–591.

232. Яновська О.Г. Окремі питання стандартизації адвокатської діяльності. *Правове життя сучасної України: матеріали міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу*. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 236-238.

233. ABA Timeline: About the American Bar Association. URL: https://www.americanbar.org/about_the_aba/timeline/?q=&wt=json&start=0.

234. Chorna, A. Responsibility of a lawyer for dissemination of false information. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2023. № 7.

235. Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer. CM Documents CM(2024)191-add1final. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/1522_final.pdf

236. European Committee on Legal Co-operation, «Newsroom / Adoption of the Council of Europe Convention for the Protection of the Profession of Lawyer». URL: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/-/adoption-of-the-council-of-europe-convention-for-the-protection-of-the-profession-of-lawyer>

237. Minimum standards for European Lawyers' Professional Indemnity Insurance. Council of Bars and Law Societies of Europe. 2004. 2 p. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/INSURANCE/INS_Conferences/INS_20040130_Paris_Facilitating_PII_for_European_Lawyers/EN_INS_20040130_minimum-standards.pdf

238. Shatrava, S., Vylkov, S., Sobol, Y., Maksymenko, N., & Zelenko, I. (2023). Legal guarantees of lawyers' activities with respect to the provision of free secondary legal aid in the administrative court system. *Cuestiones Políticas*. № 41 (77), 309-323. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.21/>. (WoS).

239. Shatrava, S., Vylkov, S., Azhazha, M., Voronkova, V. and others. (2024). Organizational and Legal Cooperative Aspects between Government and Public Institutions as a Key Factor in the Formation of an Efficient and Transparent State Administration System. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*. № 22(2): p.p. 7086-7095. DOI: <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.00535> (Scopus).

240. Vylkov, S., Kisiliuk, E., Baibak, A., Buhaiko, Yu., Pereverziev, D. (2024). Functional Recognition of the Bar in The Implementation of the Right to Free Legal Assistance in Ukraine. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*. № 22 (1). p.p. 1583-1593. DOI: <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.1.00109>. (Scopus).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Адамова І.Х. Адвокатська діяльність як предмет адміністративно-правового дослідження. *KELM*. 2023. № 3(55). С. 397–403 (Республіка Польща).
2. Адамова І.Х. Зарубіжний досвід здійснення адвокатської діяльності та його адаптація до вітчизняної системи адвокатури. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3. Т. 33. С. 450–460.
3. Адамова І.Х. Процедура набуття права на заняття адвокатською діяльністю: питання сьогодення. *Право.и*. 2024. № 3. С. 382–388.
4. Адамова І. Х. Принципи адвокатської діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 681–689.
5. Адамова І.Х. Особливості організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю. *Наукові записки*. Серія: Право. 2024. Вип. 17. С. 114–120.
6. Адамова І.Х. Теоретико-методологічні засади дослідження специфіки професії адвоката. *Європейські перспективи*. 2025. № 1. С. 397–401.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Адамова І. Х. Деякі аспекти організації самоврядного контролю за адвокатською діяльністю. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття: тези доп. учасників VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 24 лист. 2023 р.)*. Харків: НДІ ППСН, 2023. С. 229–232.
8. Адамова І. Х. Закордонні підходи до адвокатської діяльності: аналіз та можливості використання в Україні. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття: тези доп. учасників IX*

Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 7 черв. 2024 р.). Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 129–133.

9. Адамова І.Х. Забезпечення прав людини адвокатом в умовах дії воєнного стану. *Актуальні питання адміністративного права та процесу в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Х Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених. (Кропивницький, 6 груд. 2024 р.). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 12–14.

10. Адамова І. Х. Деякі аспекти реалізації процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*: тези доп. учасників ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). Харків: НДІ ППСН, 2024. С. 240–242.